

Іван Штэйнер

Сусвет, убачаны здалёк

Творчасць Георгія Марчука

**Гомель
2003**

УДК 882.6. 09 + 929 (Г.Марчук)

Рэцэнзенты: У.В.Гніламёдай, доктар філалагічных навук, прафесар,
акадэмік Нацыянальной акадэміі навук Беларусі
Зм.Л.Мамачкін, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры
беларускай літаратуры Установы адукацыі "Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Францыска Скарыны"

Штэйнер І.Ф.

Сусвет, убачаны здалёк: Творчасць Георгія Марчука: Манаграфія /
І.Ф.Штэйнер. Гомель: УА "ГДУ імя Ф. Скарыны", 2003. 95 с.

ISBN 985-439-096-9

Упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве на вялікім
фактычным матэрыяле аналізуецца творчасць Георгія Марчука
цікавага сучаснага раманіста, навеліста, драматурга, ураджэнца
мястэчка Давыд-Гарадок. У даследаванні доказна і пераканаўча
паказваецца дыялектыка ўзаємадзеяння рэгіональнага і
нацыянальнага ў мастацкім сусвеце пісьменніка.

Прызначаецца навукоўцам, выкладчыкам і студэнтам ВНУ,
настайдунікам школ, краязнаўцам.

УДК 882.6. 09 + 929 (Г.Марчук)

СУСВЕТ, УБАЧАНЫ З ПАЛЕССЯ...

Славуты Герадот пісаў, што легендарны народ Будзіны, ці Будзіны, жыве над вялікім возерам (морам), у якое ўліваюцца чатыры вялікія ракі (Сарп, Сюргісі, Лікъ, Танаісъ). Першая з іх, старажытнейшая Сарп так і хоцацца градуцыраваць магутнае санскрытскае найменаванне цяперашняя няўрыймслівая і велічная, непрадказальная і таямнічая рака Гарынь.

Гарынь, яе прытокі, шматлікія азёры і старыкі (тут іх называюць "старухамі") з маляўнічымі берагамі, восеніскімі туманамі і вясеннімі вясёлкамі, вёскі і мястэчкі з іх адметнымі назвамі і людамі сталі адвечнай крыніцай натхнення для Георгія Марчука, які нарадзіўся ў Давыд-Гарадку.

Зразумела, што за час, які прайшоў, хто толькі не пісаў пра гэтую таямнічую і загадковую старонку, знаходзячы для яе адэквагнага ўласблення ўсё новыя фарбы. Адразу згадваецца брылëўская: "Давыд-Гарадок. Можна злятаць на Марс, вярнуцца адтуль і застаць над Гарынню ўсё ту ж бабку з вудай. Стаіць старая, як і стаяла сотні гадоў, спакойна і абяякава". Або крыху далей: "Бліснула светлай шырынёй, здзівіла густой непralазnай зелянінай на берагах царыца Палесся Прыпяць". А хто не памятае паэтычныя апісанні галоўнай ракі, тае старонкі ў эпасе Якуба Коласа? Не толькі лагоднай, спакойнай, велічнай, але і гнеўнай, жорсткай, нават бязлітаснай. А пачатак слайнай традыцыі ўслаўлення Палесся быў пакладзены значна раней. Раскручваючы спіралі памяці назад, згадаем П. Шпілеўскага з яго "Путешествием по Полесью и Белорусскому краю", славутага А. Кіркора з серыяй нарысаў "Литовское и Белорусское Полесье" ў "Живописной России" і, канешне, згаданага ўжо з самага пачатку Герадота, з якога, па сутнасці, і пачынаецца навуковамастацкая гісторыя чалавечтва, слайнай старонкай якой і прачытаеецца гісторыя роднага краю. Менавіта Герадот на поўным сур'ёзе сцвярджаў пра неўраў, што жылі ля рэчкі Піны, а потым пасяліліся сярод Будзінаў, г.зн. першабытных жыхароў даліны Прыпяці. Усе яны былі чарапунікамі, знахарамі, кожны з іх хоць раз на год ператвараўся на пэўны час у ваўка.

Экзотыкай, адметнай скарбонкай, напоўненай старажытнымі міфалагічнымі ўяўленнямі здаваўся гэты край для шматлікіх падарожнікаў: "Воды, балоты, зямля і лясы складаюць канву, на якой

тысячагоддзі збаразніл самыя мудрагелістыя ўзоры, то адкрываючы іх галізну. то захутваючы гушчаю непраходных лясоў і балот, і робячы іх амаль недасягальнымі для людскіх вачэй" (П. Шпілеўскі). Зразумела, што на такім незвычайнім фоне і павінны здарацца самыя неверагодныя падзеі. Вось чаму многія лічылі, што якраз тут трэба шукаць легендарную магілу старажытнарымскага паэта Авідзія (Давід-Гарадок). фантастычную краіну Ырганію і, урэшце, прарадзіму ўсіх славян. Не абышлося, зразумела, і без пісьменнікаў, якія значна паглыбілі экзатычнае ўспрынняцце краю. Згадаем А. Купрына, яго славутую "Алесю", прататып якой якраз і паходзіць з Пагарыння. Калі хто-небудзь і не прачытаў іншыя творы рускага пісьменніка, прысвячаныя Палессю, то нават іх загалоўкі скажуць аб адметнасці ўспрынняцца аўтарам гэтай старонкі: "Лясная глуш", "Балота", "Пярэварацень". Не адставалі ад пісьменнікаў у стварэнні адпаведнага іміджу краю і мастакі. Яскравы ўзор палескія пейзажы Шышкіна.

Для Георгія Марчука Гарадок (а так часцей за ўсё называюць мясцовыя жыхары Давыд-Гарадок) не проста родны, ён адзіны ў свеце. Будучы пісьменнік нарадзіўся і сталеў у атмасфери напаў-фальклорных, напаўлегендарных уяўленняў аб сваім родным куточку. З дзяцінства засвойвалася і заставалася назаўсёды пачуццё гонару за мястэчка з такой рэдкай паэтычнай назвай, бо заснаваў яго "князь Давыд, які пасля наўмыснага асляплення Васілька Цярэбавольскага мусіў шукаць і асвойваць новыя землі". З маленства паходзіць і любоў да сваіх дбайных, рулівых, працавітых, кемлівых і хітрых гарадчукоў, якая падчас нават нагадвае хвальбу "усе польскія каралі заказвалі хромавыя боты толькі ў гарадоцкіх шаўцоў", а "лёды" (марожанае) прадавалі нават у Варшаве (ужо бліжэй да ісціны скажа дапытлівы чытак не паляшук). І верыцца ў шчырасць гэтай любові і захаплення, тым болей што, аказваецца, ёсць і дакументальнае пацвярджэнне для гэтага гонару. А. Кіркор у "Живописной России" пісаў: "Жыхары Давыд-Гарадка прысылаюць сваёй работы непрамакальныя боты, узятыя дзёгцем, што прадаваліся калісь на рублю сер!" (скарачэнне і клінік належала Кіркору).

За некалькі кіламетраў ад мястэчка ўверх па цячэнні ракі стаіць прыгожая веска Альпеня, жыхары якой, іх быт і норавы сталі прататыпамі для славутай "Пінскай шляхты" В. І. Дуніна-Марнікевіча. А колькі цікавых легендаў і анекдотаў, звязаных з жыццём шляхецкага саслоўя, бытуюць на Століншчыне да гэтага часу! Таму для кожнага

літарата, які спыніўся б толькі на ўзнаўленні гісторыі краю, перастварэнні старадаўніх і новых легендаў. паданняў, фантастычных уяўленняў палешукоў, добра сумленным апісанні дзіцячых і юнацкіх уражанняў, аддзяняточы іх, расквечаючы прыкметамі сучаснасці, ужо толькі таму яго чакаў бы адпаведны розгалас і поспех.

Георгій Марчук цудоўна ведае паэтычны аспект слайнай паляшуцкай гісторыі. Аднак да мастацкага асэнсавання легендарнага пачатку ён будзе звяртатца даволі редка і часцей за ўсё апасродкавана. Так, ён згодны з Герадотам, што палешукі аўтактоны на гэтай зямлі. Аднак самае галоўнае для пісьменніка вынікае з іншых уроکаў. Ён добра ведае, што "жыщё гэтых людзей, якія асуджаны на вечную барацьбу з прыродай і якія ўмеюць перамагаць жыщцёвыя перашкоды і цяжкасці, павінна было скласціся іначай, чым у іх суседзяў. (Падкрэслена мною. I.Ш.) Яно выпрацавала асаблівую рысы, погляды, паніяцці. Паляшук — кансерватар па прынцыпу. Ён дзіця сваёй прыроды, ён верны запаветам сваіх продкаў, як па норавах і звычаях, так і па вядзенні сваёй гаспадаркі" (А. Кіркор).

Георгій Марчук прадстаўнік нашай эпохі, ён інтуітыўна адчувае імклівы бег часу на пераломе стагоддзяў, імкнучыся спадучыць, на першы погляд, неспадучальнае паказаць гісторыю Палесся, адметнасць яе жыхароў, ландшафту, краявідаў праз прызму мастацкага ўспрыніяцца класічнай гісторыі чалавечства, убачыць ту ю сакраментальную аснову, што яднае народы планеты Зямля, даць менавіта свой, марчукоўскі адказ на пракаветныя "праклятвы" пытанні быцця.

Паспяшаючы згарнуць іранічную усмешку, што ўжо кволіцца на вуснах увішнага чытача. "Палессе і Сусвет?!? Гм...!" Скептыкам жа ў якасці інфармацыі да раздуму дамо некалькі цытат. Як пісала на пачатку стагоддзя "Еўропейская Россия" (1913), "пра памеры Палесся можна меркаваць з таго, што яно ў трой разы большае за Швейцарыю, у паўтары разы большае за Балгарыю і ў шэсць разоў за Саксонію". Або яшчэ: "У шырокім сэнсе Палессем называецца велізарная тэрыторыя ў 1.5 тысячы квадратных міль, якая мае форму трохкутніка, вяршыні якога ляжаць у Брэсце Літоўскім, Кіеве і Магілёве". Не менш магутныя абшары вылучае і А. Кіркор: "Да Палесся адносіцца ўся прастора, якая пачынаецца за Слонімам, Слуцкам і Бабруйскам і цягнецца на Поўдзень да Ковеля, Клеваня і Радамысля, уключаючы ўсю мясцовасць ад Буга да Дняпра, паміж Кобрынам і Лоеvам".

Для увасаблення мастацкай канцэпцыі Георгія Марчукі дастатковая было б аднаго Давыд-Гарадка з ваколіцамі (ці не таму праз некаторы час слядамі празаіка пройдзе яго зямляк Л. Дранькомайсюк, што паяднае Гарынь з Сенай, а ўзоркі мястечка з легендарным Акропалем, бо ўбачыць у гэтым не проста цікавы мастацкі ход, а велізарныя выяўленчыя мажлівасці філасофскага спасціжэння рэчаіснасці.

Асабліва ўсё гэта заўважна, калі разглядаеш раманную творчасць празаіка ў адзіным кантэксце. Сюжэтна ў яго звязаны толькі два першыя раманы "Крык на хутары" і "Прызнанне у забойстве". Але так здаецца толькі на першы погляд. Па сутнасці, кожны з арыгінальных эпічных твораў Г. Марчукі - карціна лёсу беларусаў на адным з вызначальных этапаў гісторыі: пры Польшчы, пры немцах, пры саветах, у эпоху перабудовы, у наш час... Зразумела, што такі падзел выключна ўмоўны, бо кожны наступны перыяд жыцця народа ці канкрэтнай асобы шмату чым абумоўлены папярэднім, вырастает з яго, але спасціжэнне агульнага праз прыватнае дапамагае лепш асэнсаваць і зразумець адзіную задачу. А калі патрэбен для строгай крытыкі адзіны, скразны герой, то ім з выключным поспехам становіцца Гарынь. "Царыца-рака" ва ўсёй сваёй прыгажосці і гневе ўпершыню з'яўляецца ў рамане "Крык на хутары" Менавіта яна, музыка яе хваляў становіцца своеасаблівым камертонам твораў пісьменніка. У водах Гарыні знаходзяць героі сваю смерць, суцяшэнне, надзею на шчасце.

Першы раман Г. Марчукі "Крык на хутары" (1983) пачынаецца з апісання трагедыі, што адбылася на стромкіх берагах Гарыні, і першай ахварнай смерці ў яе вірах. Рака набывае злавесны сімвал пачварнай істоты, што патрабуе страшэннай даніны душы чалавечай, бо ссінельня трупы яна часцей за ўсё аддае назад. Ці не адсюль амаль паганскае пакланенне "ваду ўсе любілі і шанавалі, як старажытныя людзі агонь, хоць і пабойваліся". І далей: "Такой магутнай сілы старыя людзі – і бажыліся, і хрысціліся – не памяталі".

У рамане мы амаль не сустрэнем малюнічых пейзажаў, наадварот, рака часцей за ўсё будзе паказана ў час паводкі (не звычайнай, вясенняй, калі ўсё здзяйсняецца няспешна і цярпліва, а лютайскай жорсткай, раз'юшанай, што знішчае ўсё на сваім шляху), перад навальніцай, пад змрочнымі ўёмнымі хмарамі. І гэта не выпадкова. У рамане "Крык на хутары" Г.Марчук паказвае пошуки

беларусамі сваей зямелькі у прамым і пераносным сэнсе слова, як пакаленне назад у іншых грамадскіх умовах шукала яе сям'я Mixala (Я.Колас, "Новая зямля").

Сімвалам падобных пошукаў становіцца селянін Змітро Лятун, які ўпэўнена, падчас нават жорстка, вядзе сваю сям'ю да зямлі запаветнай. На гэтай дарозе ён губляе самае дарагое - сваіх дзяцей, якія або гінуць, або становіцца яму чужымі. Ці не таму Лятун у канцы твора збіраецца скончыць жыццё самагубствам, і толькі ў апошнюю хвіліну Бог перасцярог: "Лёг на дно лодкі, якая павольна, сама па сабе, плыла па цячэнні. Пра што думаў гэты шасцідзесяціпяцігадовы, пасівелы да пуху чалавек, які помсціў усім за свае векавыя пакуты і няўдачы? А можа, ён кляў гэты самы час, у якім нейкая нябачная сіла прымусіла самога ператварыцца ў згустак сілы і няневісці да іншых? Хто ведае, можа, найшло на яго вялікае прасвяленне? Не так жыў, не туды біў?"

Глянем у высокае гарынскае неба і пройдзяемся сцежкамі Летуна, адметнай, каларытнай фігуры, у якой яскрава ўласцівіцца надзея і памкненні беларуса за польскім часам. Мы знаёмімся з герояем майскай ноччу 1935 года. Ён немалады ўжо паляшук, удавец, вопытны чалавек, як кажуць, стрэляны верабей. Да гэтага часу, пасля ліквідацыі сервітуту, г.зн. сумеснага выкарыстання панам і сялянамі лесу, возера, ракі, пасля камасацыі хутарызацыі, блукання з сям'ёй па галоднай Расіі, падзёншчыны ў многіх гаспадароў, ён як ніколі быў блізка да сваей векавечнай мары. Не ўдалася яму першая спроба, не даў рады, не разжыўся з тae жыткі. Але не такі Змітро Лятун, каб апусціць рукі пасля чарговай няўдачы. Унутранае прадчуванне, што мара жыцця здзейсніцца, прымушае яго ісці на апошняе, з-за чаго і пачалося сацыяльнае ўзыходжанне і духоўнае крушэнне сям'і ўчэпістага палешука. Стары гаспадар з двумя сынамі паехаў "на лёды" (гандляваць марожаным), строга загадаўшы дочкам купляць малако толькі маленъкаму Юзіку, а самім зберагчы кожную капейку, перабіваючыся затоўкай ды шчаўем. Якраз чарговы паход за гэтым веснавым хлебам і скончыўся трагічна - старэйшая дачка Маня, абараняючы маленъку сястру ад насільніка, разам са шкіперам падае ў цёмныя хвалі. Маладыя, моцныя дзяўчаты маглі б уцячы ад гвалтаўнікоў, але з самага дня ад'езду бацькі яны зусім не бачылі мяса скуль жа сіlam узяцца. Кавалак мяса становіцца пачаткам вялікай трагедыі. Ашчаджаныя грошы

будуць эквівалентам не пэўнага абшару новат а хутара, а магільнай зямлі старэйшай дачкі.

Аднак і гэта не спыніць Летуна. Дзеля ажыццяўлення мары ён ідзе на ўсё, робіць нават тое, ад чаго самому моташна: едзе з асаднікамі біць балагушскіх актыўістаў, падсылае сына Ігната да багатай і ахвочай на мужчынскую ласку Кучаіхі, аддае няявінную дачку ў служанкі да разбэшчанага пана, ідзе на наклон да нялюбага яўрэя-карчмара. Ён шкадуе дробязь, якую кінуў Ігнат хлопчыкам, што ўсцягнулі на горку яго возік з лёдамі. Папракае Юзіка, што прывалок паліцаяў на хутар: пад гарэлку ўсё з'ядуць. Шкадуе падаць калядоўшчыкам, якіх называе "шайкай", чапляе ѡца да іх песняў. Дзеля ажыццяўлення сваёй ідэі гатовы на ўсё, нават на знявагу ўласнай годнасці. Хаця для гарадчуга гэта ого-ого якое вялікае выпрабаванне.

Як згадвае Ю.Лабынцаў, па харахтары, паводзінах, знешнім абліччы і віпратцы давыдгарадчукой лёгка пазнавалі па ўсім Палессі. Жыхары гарадка былі ў асноўным высокага росту, упэўненныя ў сваёй сіле, спакойныя, з надзвычай развітым пачуццём незалежнасці, якую яны ўсяляк імкнуліся засцерагчы ад магнатаў і замахаў дзяржавы, паказваючы законнасць сваіх старадаўніх прывілеяў.

Доўгі час мы ўсяляк імкнуліся асуздзіць уяўную фанабэрystасць "пінскай шляхты", падкрэсліць архаічнасць іх уяўленняў аб асабістай годнасці ў эпоху імклівых і незваротных сацыяльных катаклізмаў. Шмат ёсць гісторый аб тым, як шляхціц з-за сваёй ганарлівасці трапляе ў недарэчную ситуацыю. Але нават згадваючы караткевічаўскае "ўгэты дзень я высакародна араў поле" праз тонкую іронію адчуваем вялікую павагу да чалавека. І толькі цяпер разумеем, як многа значыць страта самапавагі канкрэтнай асобы для руйнавання традыцыйных маральных асноў нацыі, народа.

Пачуццё ўласнай годнасці ў Летуна развіта ў адпаведнасці з адвечнымі традыцыямі. Асабліва яскрава ўсё гэта чытач убачыць пасля таго, як Змітро разбагацее і, як здаецца яму, ажыццяўвіць сваю мару. І тым яскравей нам становіцца зразумельным, на якія пакуты вымушаны быў ісці ён, калі прыніжана кланяўся пану Шыдлоўскаму, карчмару, асадніку з солтысам, ды і іншай чыноўніцкай набрыдзі. Але ён гатовы часова, падкрэслім слова "часова", пайсці і не на такія прыніжэнні, абы толькі дабіцца свайго. Аўтар надзвычай дакладна ў псіхалагічным плане паказвае падобнае раздваенне асобы, якое тлумачыцца незалежнымі ад яе прычынамі. Яшчэ не маючы нават

грошай, каб заплаціць першы ўзнос за будучую зямельку. Летуну ўжо шэпча "нікому не вядомае, і так усім знаёмае, сёмае пачуццё: "Зямля твая, Змітро". Сустрэўшыся з местачковым начальствам, ён ветліва вітаецца. У поціску рукі з'яўляеца сіла і ўпэўненасць: "Акрэпну, ужо міжволі марыў Лятун. Крыж Мані паставяло. Дубовы. І жонцы крыж паставяло".

Гэтая слова шмат у чым вызначальныя як для разумення ўнутранага свету беларуса, так і спасціжэння адметнасці творчай манеры самога аўтара, аб чым гаворка пойдзе больш падрабязна ніжэй. Але не спыніцца, хоць і коратка, на гэтай адметнасці нельга. Новы будучы крыж на магіле дачкі гэта той камень на душы героя, які наканавана насіць яму заўсёды. Бо як бы там ні здарылася, як бы ні склаўся яго лёс, ён будзе заўсёды адчуваць сваю вялікую віну за яе дачасную смерць. Але гэты камень, відаць, не адзіны. У рамане практычна нічога не гаворыцца пра жонку Летуна. Як гэта ні дзіўна для сямейнага рамана, але мы нават не ведаем яе імя. І ні сам Змітро Лятун, ні дзеці, нікто з блізкіх ні разу яе не згадвае. Хаця, гледзячы па колькасці дзяцей, яна пражыла са Змітром нямала. Аўтар толькі з даламогай аднаго напамінку-сімвала дапамагае зразумець, што, магчыма, наш герой вінаваты і ў гэтай трагедыі. Хай сабе і несвядомай. І яшчэ Марчук нагадае, што і ў жыцці Летуна некалі былі шчаслівия імгненні, акрыленыя не толькі пагоняй за адвечнай марай. Не выпадкова той шкадуе зрэзак ясакар, бо менавіта пад ім упершыню сваю будучую жонку пацалаваў. Падобныя майстэрскія згадкі-ўкрапленні дапамагаюць зразумець складаную чалавечую душу нашмат глыбей, чым самыя грунтоўныя апісанні. Па сутнасці, мы амаль не ведаем ранейшага жыцця Летуна, а таму літаральна самастойна, з невялічкімі незаўажнымі падказкамі аўтара, ствараем, як той дэміург, у сваім уяўленні вобраз складанай, супярэчлівой постаці.

Пачуццё асабістай незалежнасці ў ім расце як на дражджах амаль аж да фанабэрыі, абыякавасці да іншых, нават нахабнай смеласці. Гэтая ўпэўненасць ужо адчувалася і ў хадзе Змітра: пачаў хадзіць паважна, з нейкай асаблівай асалодай пераносячы вагу цела з адной ногі на другую. Ён ужо не пойдзе пазыгтаць бутэльку гарэлкі, калі забыў грошы, бо ведае, што цяптер яму абавязкова дадуць напавер. І будзе помсіць за свае знявагі: налоіць да паўсмерці зборшчыка падаткаў Балаболку не толькі для того, каб пазбегнуць чарговых штрафаў. Спіхнуўшы п'янага секвестратара пад ногі бурмістру, ён,

па-шляхецку падкруціўшы жаўтаваты вус, згадвае зларадна, як бурмістр адварочваўся ад яго, каб не павітаца, бо не лічыў за чалавека. Можа скласціся ўражанне, што Лятун жорсткі чалавек. Калі Мікіта паведаміў бацьку, што Балаболку прагналі са службы, той буркнуў: "Не шкадуй, сынок, нас ніхто ніколі не шкадаваў і ты не шкадуй". Але ж праз некаторы час той жа самы Змітро будзе шкадаваць няшчасных зайчыкаў, што спрабавалі выратавацца ў страшэнную зімовую паводку і, спaloхаўшыся чалавека, кінуліся ў халодную воду.

Міхалу з паэмы Якуба Коласа ў час пошукаў сваёй долі дарогу перабягае воўк, які праз імгненне гіне ў сібірных хвалях. Воўк-прывід з'явіцца і ў апошніх трывожненнях коласаўскага героя. Няшчасныя зайчыкі будуць напамінкам сумлення для Летуна. Але свой трагічны фінал ён адчуе намнога раней. І не з газет, якіх ніколі не чытаў, не а з чутак пра дзеянні таго ці іншага ўрада, не. Ад іншага.

Г. Марчук паказвае выключную знітаванасць героя з сусветам; "Свет хварэў. І хваробу гэтую Змітро разумеў па-свойму: жыццё не магло змірыцца з чалавекам, які паразумнеў, акрэп, разбагацеў і рагатаў са свайго вечнага гаспадара жыцця - крывасмока. Таму яно і рыхтавала яму сваю апошнюю бомбу -- вайну, каб зноў кінуць у голад, хваробы, вар'яцтва."

Хворы сусвет туманіць розум і засцілае вочы няшчасным людзям ці не таму Лятун міжволі забівае любімага сына, сваю надзею і ўцеху, і сам спрабуе скончыць жыццё ў хвалях Гарыні...

На гэты раз Лятун застаецца жыць. Памрэ ён праз шэсць гадоў, у канцы рамана "Прызнанне ў забойстве" (1985), калі па зямлі будзе ісці акрыываўлены 1944 год. Ён выжыве ў гады страшэннай вайны, калі брат пойдзе на брата, бо цвёрда вырашыў, што трэба адсядзецца на родным хутары, дзе ён цар і багатыр. Но ніхто табе не паспагадае ў гэтым страшэнным сусвеце: мяняюцца, як у калейдаскопе, улады, кожная новая гаворыць, што "асвабадзіла" цябе ад папярэдняй, а ты павінен быць ёй удзячны і прынесці ў ахвяру не толькі майно, але і кроў, і нават жыцці: сваю ці самых блізкіх людзей. Улада для старога гэта нешта пачварнае, агіднае, з гэтай істотай нельга змагацца, лепиш за ўсё адышці убок і перачакаць гэтую навалу. Вось таму Лятун гнеўна асуджае сына Іgnата за яго безнадэйныя, з пункту гледжання бацькі, спробы змяніць існуючыя парадкі. І не выпадкова, што той гіне так прыкра і недарэчна.

Разбурэнне слайнага летуновага гнязда гэта чарговае сцвердженне бяздольнасці беларуса на роднай зямлі. Калі ў ранейшых трагедыях прычынай бачылася нейкая няўмольная фатальная сіла, то цяпер Г. Марчук называе зусім рэальныя вытокі. Няма для беларуса Радзімы. Невыпадкова герой у палеміцы заяўляе: "А, трасца тваей матары, што ўспомніў? Ды за мой век *пяць* радзім змянілася. Не ведаеш, якому Богу маліцца. Кал і ж я не буду жыць так, як яны вучаць, як яна, улада, патрабуе, значыцца, буду ей непатрэбны... Так? Так. Паабяцай сваім людзям залатыя горы на месяцы, паляцца туды і плюнуць на Радзіму". А як жа інакш. Кал і ў каманду баксіра ці нават на лесапільню набіраюць толькі каталікаў, а асаднік Руцкі прагаворваецца аб тайнім цыркуляры, што забараняе даваць зямлю беларусам. Якраз як быццам на беларускай зямлі. Ці не адсюль выключная абыякавасць і да, здавалася б, сакральных паняццяў тыпу "Бацькаўшчына" і новай чарговай набрыдзі з яе амбіцыйнымі памкненнямі. Бо хто толькі з іх не нёс сваю культуру на гэтых спрадвечных землі, марачы ашчаслівіць народ.

Вось як адзін з чарговых вызваліцеляў характарызуе край Г. Марчука: "З усіх чатырох ваяведстааў усходніх крэсаў Палессе я лічу лепшым. У нервовым Віленскім мне хочацца гандляваць, нешта будаваць, адным словам, дзейнічаць, у ненадзейным Навагрудскім баішся, каб цябе не забілі. У Беластоцкім цябе апаноўвае жах ад галечы і поўнага хаосу. Затое ў Палескім хочацца жыць, адпачываць і піць сокі маці-прыроды. Вось дзе хараство, як на карцінах тытанаў Адраджэння! Тут вольна дыхаецца і крулеўская велічнасць прыроды скіляе да філасофскага раздуму. Здаецца, нідзе я не бачыў такога пакорлівага, інфантыльнага і маўклівага люду, як тут. Казачная, панове, раўнавага прыроды і ўсяго існага. Мне гэта нагадвае залаты век Сігізмунда Старога".

Нясуць сваю цывілізацыю нашым землякам і браты Ганс з Удо, іншыя заваёунікі, якія, аднак, знайшлі тут сваю магілу. А палешукі жылі сваім адвечным парадкам. Зміtro Лятун нават крыйху акрыяў пасля трагічнага сходу дзяцей. Ён валодае выключным магнітным аб'яднальнім полем, тым болей што "самой прыродай наканавана ў час вайны збірацца разам, аб'ядноўвацца, каб выжыць, не загінуць. Бог раскідаў перад вайной дзетак і зноў сабраў, каб і яму, старому, была падтрымка". Не будзе ён слухаць чужых прарокаў, будзе жыць па законах роднай зямелькі. І толькі калі ўбачыць, што падрастаюць яго

ўнукі, што і дзеці застануцца жывымі, паціху адыходзіць назаўёды: "Стары Лятун паміраў, добра ўсвядоміўшы найгалоўнейшы цуд чалавечага існавання, цуд велічы, неўміручасці сумлення, духоўнага прасвялення і міласэрнасці да чалавека, які, як сонца і неба, быў да яго і будзе пасля..."

Традыцыйная тэма жыцця і смерці стане вызначальнай у "ваенных" творах Г. Марчука, асабліва ў рамане "Прызнанне ў забойстве". Смерць нябачна, але тым яшчэ жахлівей, прысутнічае ва ўсім у жыцці, у каҳанні, нават у паветры і вадзе. Вызначальнымі становяцца супастаўленні: чалавек і вайна, асона і народ, жыццё і смерць. Знамянальна, што аўтар не імкнецца да паказу "векапомнных дзён", стварэння чарговай напаўлегендарнай эпапеі, а працягвае вырашаць сваю адметную мастакоўскую задачу паказаць сусвет з усімі яго радасцямі і нягодамі праз прызму ўспрынняцца палешука.

Відаць, тут і трэба адзначыць і самае каштоўнае ў маствацкім сусвete Г. Марчука. Яно не ў аб'екце апавядання, што вызначала адметнасць твораў яго папярэднікаў, не ў абрацій тэмэ, а ў тым, што больш-менш знаёмае прадстаўлену ў глыбокім спасціжэнні традыцыйнага, здавалася б, матэрыялу, успрыннята і асэнсавана пісьменнікам глыбока па-свойму, выключна самабытна. У яго свая, своеасаблівая ўласная распрацоўка класічнай проблематыкі, якая падразумявае паглыблены гісторызм ва ўспрынняцці і эстэтычным даследаванні складаных перыпетый існавання народа на зломах часу.

Ці не таму поруч з выключна драматычнымі калізіямі, якія складаюць сюжэтны каркас палескіх раманаў і ў першую чаргу прыцягваюць увагу чытача, у дылогіі прываблівае быццё герояў, адметнае і непаўторнае. У сваіх па аб'ёму мала падобных на звыклую эпапею творах Г. Марчук здолеў паказаць жыццё ў графскім палацы, мары, надзеі і спадзяванні трох пакаленняў радавітай сям'і Шыдлоўскіх, прадстаўнікоў улады звычайнага палескага мястэчка за польскім часам, звычай і традыцыі, штодзённыя клопаты, а потым і трагедыю яўрэйскай сям'і, мары і спадзяванні нямецкіх братоў-фашыстаў. Разам з галоўнымі героямі няўрымслівы чытач зможа праехаць праз усё ваяводства, праз гарады Столін, Пінск, Гародню ў Варшаву і вярнуцца назад, прачытаць ліст з далёкай Аргенцыі і Канады, побываць на пілараме, паплаваць на параходзе, трапіць у турму і ў вагон, што даставіць сваіх ахвяр у канцэнтрацыйны лагер. Але найбольш яскрава паказана жыццё палешуку, якія так моцна прывязаны да

роднай зямелькі. Дні кожнага з іх да краю напоўнены цяжкай, знясільваючай працай, спрадвечнымі клопатамі. У гэтым кругазвароце неадкладных спраў, турботаў, гаспадарчых разлікаў і спадзяванняў бяжыць, як вада ў Гарыні, год за годам, праходзіць этап чарговага пакалення. Знамянальна, што ствараючы цэльнную карціну бытавання сваіх герояў, аўтар карыстаецца літаральна некалькімі штрыхамі. Практычна ўсе бытавыя, гаспадарчыя, штодзённыя замалёўкі ў яго творах надзвычай кароткія і ў той жа час дакладныя, Яны памістэрскую шчыльна ўпленены ў асноўны сюжэт, што часцей за ўсё ўяўляеца фонам, на якім адбываеца практична ўсё дзеянне.

У дылогіі даволі мала (як для класічных твораў падобнага плана) анісання ў асноўных праца земляробчага календара – згадаем касьбу ў Коласа ці Мележа, шматлікія "першыя разоры" ў вясковай прозе. Але і тыя рэдкія карціны вясковай штодзённай працы прасякнуты здаровай, простай і ў той жа час высокай паэзіяй. Хаця трэба адзначыць, што для Г.Марчука ўсё-такі ў гэтым працэсе на першы план выходзіць пот, праца, пакуты, а не песня. Іншая справа - адвечныя палескія святы, апісанне якіх вытрымана ў зусім іншым стылі. У вязьмо раманаў арганічна ўпленены святкаванне Калядаў, гукання вясны, Вялікадня. Прыйчым многія з іх адзначаюцца ў акупаванай ворагамі Нырчы і сведчаць пра тое, што палашук не адмовіўся ад сваіх традыцый і ў гады страшэнных выпрабаванняў. А які ж гарадчук пазбегне апісання унікальных ва ўсёй Еўропе "конікаў": "Вось пачуўся гармонік ды званочки. Выпэцканыя пухкім снегам, выбеглі на сярэдзіну вуліцы, смешна тупаючы і шчыпаючы нырчан, "мядзведзь", "смерць" з касою, "авечка", "конік", "дзед" ды яшчэ трыватыры маскі, якіх і сам Гасподзь не адрозніў бы: на каго яны падобны. Пашкрабала ўздоўж вуліцы кучка нырчан услед за "конікамі" з подсвістам... Яшчэ адны "конікі" ішлі ад Лужка з гоманам і полькай з пералівам на трыв калены". Невыпадкова, што на такое экзатычнае свята прыехаў сам камендант Століна, які нават дазволіў перанесці камендантскі час на пяць гадзін пазней.

Як перліны народнай мудрасці ў творах рассыпаны легенды, паданні, павер'і і векавыя ўяўленні палешукоў. І, як ні дзіўна, многія прыкметы спраўджваюцца.

Не будзе папраўкі для смяротна пабітага і абмарожанага Грыцка, зяця Летуна, бо невядома, адкуль узяўся перад акном крумкач і каркаў з поўдня. І хаця Прося, якая больш астатніх перапалохалася нядобрай

прыкмеце, прагнала крумкача, пасыпала пянёк, на якім той сядзеў. Соллю і накрыла чыгунчыкам, былы міліцыянт ціха памірае сярод ночы. Усе лісіцы з панской звёрафермы шчэнняцца разам - пачынаецца другая сусветная вайна. Кот Мурык пужліва і настойліва шукае спагады на каленях гаспадароў - пачынаецца страшэнная лютайская паводка. Бусел, гэтая святая птушка Палесся, кідае галінку з дымком на канцы на выключна прыгожую драўляную, збудаваную яшчэ без адзінага жалезнага цвіка ў пачатку XVIII стагоддзя, царкву, і адразу ад хаты да хаты ідзе страшэнная чутка ад чытальніка Фамы: "І калі птушкі і гнёзды свае паляць, і храмы божыі, бысь бядзе вялізны і гору людскому рэкамі цякці". І сапраўды, жудасныя выпрабаванні чакаюць нырчан пасля гэтай трагедыі, самая ахвярная з якіх бязлітасная вайна.

Некаторыя павер'і, згаданыя ў раманах, успрымаюцца як яшчэ адзін каларытны куток у раскошным дыване палескай стыхіі; "Не плуй у агонь, ваўкі на языку будуць", або ўспамін пра перарэзаную на кнізе пупавіну відавочная асацыяція са славутым фактам з жыцця А.Міцкевіча. Зусім па-іншаму ўспрымаюцца сцэны здзекаў з няшчаснай жабкі (Ганс-«лекар»), чатырохсотгадовая "байка ці чутка пра татарскага хана, які знішчуе сваіх сяброў-ворагаў непрыкметна, жорстка і ціха. Падсыпаў дробна сечаны хвост кабылы ў ежу і пітво". Якраз апошняя і становіцца узорам для чарговай трагедыі, калі Уля, пахаваўшы забітага немцамі Ірыцца, ахвярна помсціць за смерць каханага. На вачах чытача нібы адраджаюцца часавыя повязі стагоддзяў. Больш таго, яны як бы становяцца сведкамі нараджэння новых паданняў. Так, гісторыю пра вялізнага ненажэрнага немца Прося апавядае дзецям як класічную казку: "І прывезлі таго ненажэрнага немца на нашу зямельку ворагі нашы. Яму што ні дай, усё мала. Каровак пaeў, авечак пaeў, свіней наeў. Пужае ўсіх, пагражае, кажа, калі харчоў не знайдзеца. людзей есці пачну..."

У цэлым абрадна-бытавы бок сялянскага жыцця выступае ў Г. Марчука без натуралистычнай прыземленасці, успрымаеца як штодзённае прайяўленне сацыяльнага быцця нырчан.

Быт герояў Г. Марчука пададзены ў яскравым абрамленні беларускага пейзажу, у якім заўсёды адчуваеца мясцовы палескі каларыт. Персанажы раманаў людзі вёскі выступаюць у цеснай, непарыўнай сувязі з жывой прыродай: іх уклад жыцця, настрой надпарафакаваны стану прыроды: "Злосна дзымуў вецер, ірваў з заве-

саў аканіцы. Упершыню Летуну зрабілася жахліва. Хоць ведаў: дзвёры сенцаў замкнёныя. на тоўстую зашчапку зачынены і хатнія дзвёры. Хто ў такое надвор'е рызыкне рабаваць?"

Пейзажы ў раманах падаюцца невялічкімі ўкрапваннямі, але трапнае вока назіральніка выхоплівае тыя дробязі, якія дапамагаюць стварыць цэласную пластычную карціну. Пейзажы Марчука неназойлівія і ў той жа час даступныя візуальному назіранню. Часам здзіўляешся пільному воку аўтара: адрозніць нюансы галасоў птушак і перадаць іх моўнымі сродкамі не пад сілу гарадскому жыхару: "Грыгорый, Грыгорый", крычыць івалга. "Спірыдон чай піць, чай піць", адказвае ёй півучы дрозд".

Большасць пейзажных замалёвак прысвечана Гарыні. Яна нясе радасць і гора, роспач і супакаенне. Аб ёй аўтар піша, як ужо згадвалася, з асаблівай павагай: "царыца-рака". Без яе немагчыма ўявіць сабе жыщё гэтых, здавалася б, далёкіх ад цывілізацыі людзей: Гарынъ - гэта адзіны сродак сувязі з "вялікім светам", гэта крыніца жыцця. Гарынъ становіща магілай Мані. Гарынъ дапамагае ўцягчы Соні, Гарынъ жа ратуе вёску ад пажару. Раззлаваная, яна затапляе пятнащасць навакольных весах, лагодная у гол ад забяспечвае вяскоўцаў рыбай.

Нават Змітро, для якога Гарынъ сродак нажывы (ён не заўважае ні прыгажосці, ні яе велічы), у часы роспачы шукае супакаення на беразе той жа ракі. Ад'яджаючы ў Амерыку, з ёй, як з жывой істотай, развітвае ѡца Мікіта. Ігнат парадайствае з ёю сваю кахраную: "Без цябе, без Гарыні маёй ніколі ў жыцці, мабыць, не змагу". И абсолютна нейтральны, абыякавай становіща яна для Артура, які не знайшоў на яе берагах ні шчасця, ні радасці: "Бегла ад вачэй Гарынъ, ні свая, ні чужая, ніякая".

Пражыўшы шмат вякоў на берагах гэтай палескай ракі, сяляне ўвабралі ў сябе ўсе яе якасці: "Нырчанін так падобны на сваю Гарынъ. Цярплівы, ціхі, паслухмяны, але калі ўжо прыйдзе час паводкі ён непазнавальна мяняецца. И куды, здаецца, гінучь санлівасць і пакорлівасць".

Дзеючыя асобы паказаны ў плыні жыцця і адначасова ў палярнасці сваіх унутраных якасцей. Мастак яскрава паказвае пераплыценне добра і зла ў душы селяніна. Кожны з герояў ідзе да "праўды жыцця" сваім шляхам: для Мікіты гэта рэлігія, для Ігната рэвалюцыйная барацьба, для Змітра грошы, якія даюць самаўпэўненасць і

ўладу. Гэтае перапляценне дабра і зла, чыстых чалавечых парываў і чэрствага эгаістычнага разліку і ружае фабулу раманаў Г. Марчук. Архітэктоныцы апошніх аўтараў удзяляе выключную ўвагу. Гэта ўжо заўважана ў пошуках загалоўкаў твораў. Так, самы паэтычны, спавядальна шчыры раман Георгія Марчук называецца "Кветкі правінцыі". Твор гэты, дзе ўсё адбываецца ў Давыд-Гарадку, падсвечаны палішчай іроніяй. "Гарадок не толькі не быў ужо "трэцій сталіцай" магутнага княства, а і раёнам перастаў быць. Прайшлі тыя часы, калі кожны сабе пан, чым хацеў, tym і гандляваў. Горад дробных рамеснікаў не мог вытрымаць канкурэнцыі буйной прамысловасці, што пазбавіла мясцовых мануфактурыстаў надзеі мець добрую капейку на сваіх рук і штодзённай працы. Людзей ахапіла пачуццё трывогі, боязі і жаху за дзень заўтрашні, а павярнуць на старое, як яны адчувалі, было немагчыма" (У. Каараткевіч). Гэта разумелі і гарадзецкія майстры, як бы спаважна, бы той бусел на сенажаці, ні хадзілі па вуліцах Гарадка. Рэдка хто з іх паказваў слязу, калі на працягу двух тыдняў, месяца не было аніякіх заробкаў. Плакалі больш жанкі. Унаучы... Для гарадчукоў гэта была катастрофа далёка не першая і не апошняя. У чарговы раз ніхто не ўлічваў спецыфіку псіхалогіі і сацыяльнай асаблівасці мясцінка, не было жадання ўнікнуць у канкрэтную справу. Зямля ўсіх пракарміць не можа. Практычна з сакавіка па чэрвень усё наваколле заліта водамі Гарыні і Прыпяці. А прамысловасці мясцовай практична няма. Ці не таму Г.Марчук, як і ў папярэдніх творах, з болем гаворыць пра трывогі і спадзяванні, хвіліны адчаю і спрадвечную веру ва ўсё лепшае. Вось чаму ён вітае прадпрымальніцкую ініцыятыву землякоў, якія ў былыя часы прадавалі лёды ў Варшаве, а цяпер гандлююць насеннем кветак па ўсёй неабсяжнай краіне. И дарэмна ўлады спрабуюць з гэтым змагацца. Праўда, эмоцыі аўтара, як звычайна, прыхаваны. На старонках рамана ён будзе імкнуцца да максімальна магчымай аб'ектыўнасці, больш аўтарскі прасочваеца толькі паміж радкамі, у скупых рухах (так са шчакі амаль нябачна сціраеца сляза). Непасрэдна публістычнае гучанне набывае яго голас у "Эпілогу", калі згадваеца бетонны мост пасярэдзіне Давыд-Гарадка, які, дзякуючы меліяратарам, застаўся без ракі. "Меліяратары з дазволу высокага кірауніцтва адводзяць нашу Гарынь, зменьваюць яе русла, і застанеца гарадок мой сіратою, як чалавек. Неяк дзіка і страшна ўявіць добры, новы дарагі бетонны мост пасярэдзіне Давыд-Гарадка без ракі. И людзі маўчаць. Чым, кім яны так напалоханы за апошнія

дзесяць-пятнаццаць гадоў, што так пакорна з усім згаджаюцца? Дай мне, Божа, сілы разабрацца ва ўсім тым, каб сэрца маё не поўнілася злом і каб я не жадаў зла свайму люду". Як і ва ўсе часы, ва ўсе эпохі долю беларуса вырашаюць без яго ўдзелу. (У папярэднім рамане паведамляеца тайны цыркуляр, згодна з якім беларусам забараняецца набываць зямлю).

Міжволі згадваюцца славутыя дубровы ў поймах Гарыні. Іх пачалі рэзаць яшчэ ў царскія часы. Петьм паспяхова вывозілі пры кайзеры, пры паляках, пры саветах, пры немцах, зноў пры саветах і толькі літаральна нядаўна знішчылі дарэшты, пакінуўшы хмызняк і вербалоз, дзе ўжо нават казе не ўкосіш.

Выключная адказнасць за ўсё, што адбываецца ў родным краі сведчанне пастаяннай прывязанасці аўтара да сваёй радзімы, імкнення жыць яе радасцямі і болем.

Разам з тым Марчук-празаік заўсёды максімаліст. Таму звычайная белетрыстычная задача паэтызацыі свайго кутка, сацыялагізацыі асноўных зрэзаў яго матэрыяльнага існавання ніяк не магла захапіць пісьменніка стаць асноўнай, вызначальнай, пра што сведчыць у весь яго вопыт раманіста, Аўтар імкненца спалучыць больш-менш традыцыйны жыццяпіс дзеючых асоб з аналізам іх учынкаў, удзяляючы большую ўвагу апошняму, са зваротам да вечных агульначалавечых праблем. Ці не таму кожнаму з герояў наканавана прайсці праз пераломны момант у сваім быцці-існаванні, пасля якога жыць так, як жылі да гэтага, яны ўжо не змогуць, бо будуть глядзець на свет і на людзей зусім іншымі вачыма. (Раней людзі называлі гэта па-свойму - Бога знайшоў.) На розных этапах свайго бытавання прыходзяць да такога ўсведамлення героя Г.Марчука, часцей за ўсё на схіле гадоў, "калі чалавек адчувае сваю кволасць на зямлі", у час, калі прыходзіць магутнае каханне (першае ці апошняе, не так гэта ўжо істотна). Для героя "Кветак правінцыі" Адася Долі такім рубяжом становіща спроба зразумець трагедыю маці. Ды і сам высокі арэол Маці для Адася яна атрымлівае толькі са смерцю. Раней гэта была проста жанчына, якая будзіла сына клікала вячэраць якраз тады, калі так не хацелася ісці дахаты. Думкі пра маці прыводзяць хлопца да ўсведамлення сваёй віны ў гэтай трагедыі. Усведамлення яшчэ дзіцячага - маці памерла, бо я яе не слухаў. "Я пачаў шкадаваць яе, мёртвую, як жывую, бо жывую не шкадаваў, бо жывой яна была для мяне як усё роўна мёртвай".

Здаўна фалькларысты падкрэслівалі, што беларусы вераць у замагільную апекуматці над дзіцем. Спадзяеца на апеку сваёй роднай і Адасік: "Я некуды доўга бег, уцякаў ад цемры. пакуль не сустрэў сваю маці, абняў яе, заплакаў горкімі слязымі і ўсё скардзіўся: "Мама... Мама... мне цяжка Чаму цябе няма? Чаму? Мне цяжка... няма з кім парайца... я адзін... адзін. Свет паступова адчыняе мне дзвёры сваіх таямніц, радасцей, пакут, трывог і спадзяванняў... Мне боязна, я баюся памыліцца. Я адзін, мама". Маці нічога не адказала, толькі пяшчотна гладзіла мяне па галаве".

"Акрамя ўлады неба, ёсьць улада часу", скажа адзін з герояў рамана. Прыйшоў час, які запісаны на скрыжалах лёсу кожнага з людзей. Час, калі мы пачынаем усведамляць сваё існаванне. Асэнсоўваць яго, станавіцца не праста прадстаўніком рода, а канкрэтным чалавекам, асобай. І для Адасі дзень смерці маці стаў сёмым днём. Бо менаніта ў той момант у палескім гарадку, на дне былога мора нараджаўся чалавек. І даволі часта гэты працэс завяршаўся "без ангелаў" (назва яшчэ аднаго рамана).

Аналагічныя ці падобныя працэсы становіцца ў Г. Марчукі асноўным камертонам поліфанічнага гучання раманаў. Ці не таму даволі часта яго ўлюблёнымі героямі, у вусны якіх укладваюцца запаветныя аўтарскія думы, становіцца людзі хворыя, падчас калекі: ("Крык на хутары"), манах Прокл ("Без ангелаў"), Адась Доля ("Кветкі правінцыі"). Г. Марчук падкрэслівае, што гэтыя асобы вылучаны са свайго асяроддзя сіроцтвам, хваробай, адчуваннем пагрозы блізкай смерці, што значна абастрае светаўспрыманне адвечным памкненнем зразумець сутнасць і вартасць жыцця.

Героі Марчукі да ўсяго прыходзяць самі праз пакуты, праз страты, праз глыбокі роздум, нават праз той здаровы містыцызм, што быў ва ўсе вякі ўласцівы беларусу, а тым больш палешуку. Бо ён заўсёды шукаў той адзіны і спрадвечны закон чалавечнасці. "Паміж небам і часам чалавек, трэцяя тайна»

Шмат чалавеку дадзена на зямлі. Мільярд пачуццяў перажыць дадзена. Пах хлеба, сустрэча з першым буслам, провады журавоў, укус пчалы... У кожным дні смерць і ўваскрасенне, толькі трэба ўмець назіраць", - да такіх вывадаў прыйшоў стары Воўк, самая каларытная фігура "Кветак правінцыі". Як і вобраз Змітрака Летуна, характар Ваўка сапраўдная ўдача аўтара. "Чалавек павінен на зямлі дзве рэчы шукаць: ісціну і веру... Яны дадуць яму і сілу, і апору, і любоў".

Ніхто з герояў раманаў не ведае гэтай ісціны ў апошняй інстанцыі. І аўтар не дае ім палёгкі, як гэта бывае, загадзя падрыхтаванымі адказамі на ўсе пытанні. Можа, гэта і добра, што героі раманаў Г. Марчука, па словах аўтара, "не былі за мяжой ніколі і нідзе, не былі ў Эрмітажы, Крамлі, Кіева-Печэрскай лаўры, не ведалі, хто такі Канфуций, Керкегор, Бядзяеў, Шапенгаўэр... Ім цяжка было растлумачыць тайну тэлефона, тэлевізара, транзістарнага прыёмніка". Яны былі, жылі, кахалі, зведалі трагічныя гадзіны, не шукалі лёгкай долі і да адвечнай ісціны прыходзілі самастойнымі шляхам. Усе яны розныя, і ў той жа час іх яднае нешта агульнае, тое, што дазваляе называць іх палешукамі: яны замкнёныя, асцярожныя, скупыя на слова, нічым, акрамя хлеба, газы, солі не цікавіліся. Кожны жыў сам па сабе і жыў для сябе". Як галоўныя, так і "перыферыйныя" героі не вылучаюцца асаблівай начытанасцю. Гэта малапісменныя, бясколерныя па сваім культурным узроўні людзі. Ахайніх немцаў здзіўляе звычка мясцовых жыхароў ссыпаць попел на вуліцах у ямы, выліваць памыл за вароты, іх забаўляе рабаванне сялянамі крамы. Для фашыстаў палешукі "непривабныя", "муразаты" і "нікчэмныя".

Аднак гэта толькі першае ўражанне. "Люд тут добры, сціплы, працавіты". А колькі прыроднага разуму, кемлівасці і тонкага назірання ў разважаннях палешукоў аб фашысцкім крыжы: "Як ні круці іх знак, куды ні павярні, а ўсё, значыцца, да сябе грабе, да сярэдзіны". Калі гаварыць аб дабрыні, велікадушнасці і высакароднасці палешукоў, варта ўспомніць, як нырчанская жанчыны імкнуліся разабраць па хатах чужых дзяцей, трапіўшых пад абстрэл, ці варта прыгадаць, як Тэкля прапанавала паліцаям свае грошы, якія складалі ўвесь яе скарб, у абмен на жыццё чужога ёй салдата Федзі.

"Дбайныя, руплівые, працавітыя, кемлівия і хітрыя (гандалі навучылі ў быць і гаварлівым, і хітрым) гарадчукі невядома з якіх часоў навучыліся дубіць скуры, шыць кожухі, касцюмы, плацці, спадніцы, рабілі граблі, бочкі, плялі кашы, сеткі, жакі, кавалі падковы, цвікі, капаніцы, завесы, нажы, доўгія ключы, шылі зімовыя шапкі, паліто і чобаты, асабліва чобаты. Гарадчукі будавалі хаты, крылі іх чаротам, саломай, дранкай, масцілі гаткамі берагі бурлівай і часам неспакойнай Гарыні, рэзалі з золата завушніцы, выпільвалі пярсцёнкі, рабілі лодкі, дзяўблі чоўны, падкоўвалі коней, набівалі падушкі і коўдры, малявалі іконы, варылі на святы цукровую вату і лёды, пяклі абаранкі і смачныя пернікі, булачкі з ваніллю".

Тут нараджаліся, раслі, жаніліся, тройчы фатаграфаваліся: у дзіцячым узросце, у дзень вяселля і ў дзень смерці ў труне. Нішто, здавалася, не магло парушыць і змяніць лад жыцця. Але, магчыма, у гэтым зачараваным колазвароце і схавана сутнасць быцця: "Ёсць тры найвялікшыя святы, якія чакаюць цябе наперадзе: каханне - свята душы, работа - свята розуму. смерць - свята цела", - сцвярджае Г. Марчук вуснамі аднаго са сваіх герояў. І, відаць, над кожным з іх маглі прачытаць пасля смерці тыя слова, якімі суправаджалі ў апошні шлях старажытнага егіпцяніна жахлівыя жрацы. Радкі з "Кнігі мёртвых" згадвае засяроджана Войк: "Владыки истины, приношу вам самую истину: ни одному человеку не сотворил я зла, нарушив клятву — не сделал несчастным никою из моих близких, не позволив себе сквернословия и лжи, не дружил со злом, никто по моей вине не стал калекой, больным, несчастным. Не отнимал младенца от груди его кормилицы, не ловил жертвенных птиц, не вредил разливу рек, не расхищал имущества храмов". Але герой твораў палящицкай эпапеі могуць так заявіць толькі пасля таго, як пройдуць усе свае жыццёвяя кругі існавання і выпрабаванняў. У трох першых раманах гэтых кругоў роўна па сем у кожным. Што ж набываюць, што страчваюць герой ў гэтых спрадвечных і такіх новых для іх вандраваннях па пакутах і радасцях? Што застаецца і што мяняеца ў іх з кожным зваротам на чарговы этап жыцця? Менавіта гэта пастаянна ў цэнтры ўвагі пісьменніка, а сам прыём вяртання, блукання па сямі кругах дазваляе дакладна прасачыць эвалюцыю герояў. Так, загалоўкам кожнага з раздзелаў рамана пра сям'ю Летуна становіцца імя чарговага героя, які якраз у дадзеным выпадку выходзіць на першы план. У "Кветках правінцыі" загалоўкі становіцца сімваламі, уяўленнямі паняццяў, якія так цяжка азначыць: Самагубства; Хвароба; Каханне; Насенне; Грошы; Шчасце; Хата. Толькі адно з іх выключна матэрыйальнае апошняе. І, відаць, таму нельга гэты раман назваць споведдзю. Перад намі шлях пошукаў і знаходак. Толькі спазнаўшы вечную вартасць хаты, роднай зямлі, пачынаеш верыць у жыццялюбства і міласэрнасць свайго народа, неўміручасць духу і бессмяртнасць дабраты чалавечай. А ў гэтай веры падтрымлівае ўпэўненасць у тым, што ў кожнага ёсць, былі Маці, Бацька, Дзед, Баба, прадзеды. Многія з іх адыходзяць, але вяртаюцца дрэвам. травінкай, дажджом, святлом зоркі.

Падчас нават такія складаныя канструкцыі пошукаў і вандраванняў герояў ужо не задавальняюць аўтара, ён свядома ідзе на мастакоўскі эксперымент. Так, у рамане "Без ангелаў" трагічная гісторыя кахання былога капитана Сяргея Бяды і доктаркі Ліды Міхеевай паказана з двух пунктаў гледжання жанчыны і мужчыны. Праз амаль адны і тыя ж выпрабаванні праходзяць ён і яна але ж якія яны розныя і непадобныя! Нават адны і тыя ж з'явы, падзеі – рэальнія, грамадскія, сямейныя - успримаюцца як выключна непадобныя, а падчас нават антаганістычныя. У чым жа прычыны гэтага непадабенства? У генах, выхаванні, псіхічным становішчам? Но герой належаць да аднаго пакалення, якое зведала і культ асобы, і голад хрушчоўскіх эксперыментатаў, і адмаўленне ад нацыянальных каранёў. Па сутнасці, перад чытачом паўстаюць два, прычым абсолютна непадобныя, раманы: калі б яны не былі аб'яднаны аўтарскай задумай ды яшчэ пад адзінай вокладкай, то ў нас лёгка склалася б уражанне, што мы знаёмімся з доляй зусім розных сем'яў, у знешній канве жыццяпісу якіх сустракаюцца большая ці меншая падабенствы.

Надзвычай цікавымі з'яўляюцца спробы Г. Марчука заглянуць у таямнічую жаночую душу. Аўтар па-майстэрску паказаў найдалікатнейшыя зрухі яе ўнутранага свету, страсці і памкненні, зразумелія і не вельмі, самога цела. Вось чаму перад намі, па сутнасці, паўстает некалькі адметных аповядань, некалькі, практычна, адметных фіналаў. Аўтар як бы прапануе нам выбраць той, які лепш пасуе нашым уяўленням аб каханні, сумесным жыцці, зрадзе ўяўнай і рэальнай, увогуле аб тым, што складае сутнасць душы чалавечай. Падобны эксперымент ужо праводзіла Айрыс Мэрдак, англійская пісьменніца, якая ў фінале рамана "Чорны прынц" прапанавала ажно тры мяркуемыя фіналы на выбар чытачу.

Для Г. Марчука падобныя пошуки зусім не эпігонства, не наіўнае жаданне быць ва ўсім арыгінальным, а вынік плённай, сур'ёзнай эстэтычнай эвалюцыі. Нават калі і абмінуць згаданую мастакоўскую спробу (даволі ўдалую, скажам адразу, няма сумнення, што яна будзе паўторана на новым этапе ў айчыннай прозе), то ўсё роўна прыйдзе ўзнадзеяцца прызнаць, што ў Марчука-раманіста склалася адметная, выключна марчукоўская традыцыя, уласная эпічная паэтыка. Нельга катэгарычна сцвярджаць, што кожны са складаемых апошніх – выключная знаходка празаіка і прыярытэт належыць толькі яму, але ў сваёй сукупнасці яны становяцца каменьчыкамі і шкельцамі адмет-

най марчукоўскай мазаікі. Да іх неабходна далучыць своеасаблівае ўспрынняцце паэтыкі народнай дыдактычнай прозы, філасофізацыю быцця праз маляйнічае ўвасабленне этнаграфічных дэталяў, адлюстраванне адзінай рэальнай падзеі вачыма яе розных удзельнікаў, паказ шматлікіх аспектаў існавання вачыма жанчыны.

Вызначальны асаблівасцю творчай манеры Г. Марчука з'яўляеца схільнасць да будовы здзіўляючага сюжета, у якім зусім не чужымі пацуваюць сябе дэтэктыўныя і прыгодніцкія элементы, наведістычныя прыёмы традыцыйнасці дзеяння і нечаканай развязкі. Так, ужо першы раман "Крык на хутары", па сутнасці, інтрандукцыя да трагічнага спеву Палесся, пачынаецца з апісання жахлівой пагоні двух гвалтавунікоў за маладзенькімі сяstryцамі і першай ахварнай смерці ў злавесных водах Гарыні. І як фатальная непазбежнасць лёсу ўспрымаецца сустрэча героя з адным з паганцаў у турме.

У аналагічным стылі вытрыманы іншыя трагічныя супадзенні, непараразуменні, сярод якіх вылучаецца сцэна гібелі Ігната ад рукі бацькі. Героі Марчука сваёй роспачнасцю нагадваюць персанажаў старожытнагрэцкіх трагедый: змагацца з фатумам, як і адвесці страшэннае наканаванне, яны не могуць. Ім застаецца толькі скрушна ўспрымаць здзейсненую, аплакваць адыход самых блізкіх і дарагіх.

Наогул, трагізм быцця. Яскравае ўвасабленне яго непазбежнасці, падчас незалежнай ад волі чалавека, драматычнасці ці не асноўны фон усіх ранніх раманаў Г. Марчука. Аднак у кожным з іх трагічнасць набывае адметную рэалізацый. Так, раман "Прызнанне ў забойстве", які прысвечаны адлюстраванню жахаў вайны, яе антычалавечай сутнасці, пачынаецца не з традыцыйнага ўвасаблення кантрастаў мірнай стваральнай радасці і змрочнай навалы, а з апісанняў пакутаў ужо амаль сателага мёртвага цела. Падобны матыў празаіку неабходны для разваг аб сутнасці любой вайны. Разарваны ланцуг успамінаў, блытаніна згадак, спарадычныя асацыяцыі парэшткаў некалі жывой істоты, якія абуджаны для вялікай пакуты, усё гэта разам гаворыць нашмат болей, чым трывіяльныя палымяныя маналогі і філософскія дыспуты жывых.

Кожны з раманаў Г. Марчука мае дынамічны, здзіўляючы сюжэт. Аўтар унікае звыклага пастулата, што аб высокіх матэрыйах можна гаварыць толькі пафасна, узнёсла, з адпаведнымі фарсажамі голасу. Дынамічная форма, нечаканыя сустрэчы і павароты дзеяння, арыгінальныя фіналы, трагічныя супадзенні неабходны празаіку для га-

воркі пра падзеі складаныя, сітуацыі заблытаныя, з якіх цяжка знай-
сці адзіна правільны выхад, бо вельмі праблематычна вызначыць, хто
з герояў святы, а хто нягоднік, бо яны, як тое і паводзіцца ў жыцці, не
выключочна белыя і не чыста чорныя, хутчэй за ўсё у палосачку. Але
выключнасць сітуацыі, у якую трапляюць героі, адразу палоніць увагу
чытчача, які гатовы ўжо сачыць да канца за імклівым калейдаскопам
падзей. Асабліва гэта тычынца рамана "Вочы і сон", герой якога,
падазраючы жонку ў здрадзе, уцякае з турмы і трапляе ў цікавае
гістарычнае падарожжа, разгадваючы там з усімі злачынствы, зробленыя
за шмат гадоў да апісваемых падзей. Вось які энергічны
зачын вылучае ўжо самы першы раздзел згаданага рамана: "З ранку і
да вечара пульсавалі ў скронях адны і тыя ж думкі: "Рабі што-небудзь,
дзейнічай, дэйнічай! Выйсця не знаходзілася. Душу зняволенага
магілёўскай турмы "Вейна" Івана Чагыркі, асуджанага па 175-й (су-
праціўленне ўладам), раз'ядала, гняла помста. Для яго быў нямілы белы
свет і здавалася, калі ён не паслухае гэтай надакучлівой позвы сэрца,
жыццё спыніцца. І ён рызыкнуў адкрыць свою акрываўленую пада-
зрэннямі душу такому ж зняволенаму, як і сам. Інтуіцыя падказала
Івану, што, акрамя Кастуся, ніхто не зможа дапамагчы яму збегчы".
Пасля такога ўступу, зразумела, чытчу так і карціць даведацца, што
ж здарыцца далей. А гэтую цікавасць падагравае яшчэ шэраг лёсавыз-
начальных супадзенняў, якія, аднак, не ўяўляюцца нацягнутымі ці
штучнымі - паспяховыя ўцёкі Івана, яго нечаканая сустрэча з яшчэ
адным ворагам Ліхадзея сляпым Казікам, раптоўная смерць апошняга
якраз у патрэбны для злых людзей час, нечаканая асечка пісталета ў
ракавыя хвіліны і г. д.

Выразна неверагоднай уяўляецца сітуацыя ў аповесці "Паляшук".
Да старога ветэрана вайны Карпея, які нядаўна страціў сына, штолета
прыязджает з горада нейкі хлопец Фёдар, зусім не сваяк і не родзіч, а
ненаўмысны забойца яго хлопца. Аднак аўтар так акцэнтуе увагу
чытчача, што апошняга пачынаюць хваляваць у першую чаргу не сту-
пень верагоднасці, той маральны ўрок, які вынікае з гэтых неадна-
значных спуацый.

Нешта падобнае ўласціва і аднаму з самых «крутых» раманаў Г.
Марчука "Сава Дым і яго палюбоўніцы" (апошніх, праўда, на Столін-
шчыне называюць больш нейтральна і паэтычна - каханкі). У спад-
чыне кожнага сур'ёзнага пісьменніка, які імкнуўся даць у цыклі сваіх
эпічных раманаў зрэз грамадскага жыцця канкрэтнай эпохі, сустра-

кае ща адзін ці некалькі твораў выразна забаўляльнага, жартава-эратычнага зместу, прызначэнне якіх як і хімераў на славутым саборы ці стылізаваных вежаў надаць капітальна ўзвядзенаму будынку неабходную лёгкасць і пэўную вычварнасць формаў, зняць празмерную строгасць абрысаў (успомнім адметныя арабескі А.Бальзака на велічным мануменце "Чалавечай камеды").

Згадаем, які ажыятараж узняўся пасля з'яўлення часопісных варыянтаў рамана пра прыгоды беларускага Казановы, як імгненна зніклі з кіёскай адпаведнага нумараў "Полымя" і "Нёмана", як запісваліся ў бібліятэках у чаргу жадаючыя пазнаёміцца з сапраўдным бестселерам канца 80-х гадоў. Сказаць, што прычынай таму была толькі "клубнічка" ніяк не выпадае. У гэты перабудовачны час ужо з'яўляліся і больш раскаваныя, адкрытыя творы ці ў спешцы друкаваліся раней не даступныя. Нешта іншае, а не толькі патаємнае жаданне заглянуць у чужы ложак, прыкоўала ўвагу чытача. Тоё "нешта", што звязана болей з сэрцам, чым з целам, што знаходзіцца крыху вышэй жывата, а не наадварот. Не выпадкова, што Г. Марчук, нягледзячы на добрае ўменне ствараць і апісваць пікантныя сітуацыі, у цэлым застаецца верным славянскай цноце, спрадвечнай беларускай далікатнасці ў паказе адпаведных сцэнаў. Сведчаннем таму і апошнія творы, напрыклад, раман "Год дэманаў", у якім каханне ўжо немаладых людзей паказана ў выключна рамантычным, скажам нават цнатлівым духу, нягледзячы на фізічную блізкасць герояў. Ды і сам Сава Дым успрымае ѡца ніякім не Казановай, а звычайнім беларускім хлопцам, які ў пагоні за насалодамі траціць нешта больш значнае і велічнае. Але і тут аўтар не асуджае свайго героя, а спрабуе яго зразумець. Маральны запавет продкаў застаецца вызначальным.

Старажытныя грэкі ў свой час сцвярджалі, што багіня Венера мае два лікі, дзве іпастасі. Суадносна існавала і два віды кахання велічнае, узвышанае і, наадварот, распуснае, фізіялагічнае. У эпіцы Г. Марчука сустракаюцца практычна усе яго разнавіднасці. Даволі часта, у адпаведнасці з нацыянальнай літаратурнай традыцыяй, само каханне і адносіны да яго персанажаў раманаў з'яўляе ѡца своеасаблівым асялком, на якім выпрабоўваюцца, вызначаюцца важнейшыя рысы харектару герояў. Так, часцей за ўсё непрыйгожа кахаюць адмоўныя героі. Пад зоркай Венеры заганай адбывае ѡца збліжэнне Ігната з Кучаіхай, якраз у такіх жа варунках здзяйсняе ѡца фізіялагічны акт паміж Кучаіхай і Гансам у рамане "Прызнанне ў забойстве", як

непатрэбную цацку аддае Артур няшчансную жанчыну чужынцу: "Артур сам адарваў гузік на спадніцы. Яна распранулася, прыкрыла ніз жывата сарочкай. Стаяла бы ўкопаная. Артур выпхнуў яе з пакоя.

О! Ком, ком! павесялеў Ганс..."

Немец павалок жанчыну на ложак. Там некалькі разоў ударыў патвары, пакуль яна, закусіўшы губу, не ацихла".

Памаўлівымі катамі паўстаюць бацька і сын Шыдлоўскія, якія так настойліва імкнуцца, перашкаджаючы адзін аднаму, сарваць кветачку цноты маладзенъкай служанкі. Трагедыйя паўстаюць падобныя заляценні для малодшай дачкі Летуна Улі, якая прадае свой гонар за новае паліто і затым становіща на шлях распусты.

Вядома, як адмоўна ўразілі маладзенъкага Алёшу Пешкава сцэны "кахання" заходжых жанчын і пекарамі, якія ў знак удзячніцтва сыпалі ім у прыпол свежыя булачки. Некалькі такіх сітуацый падае і Г. Марчук у раманах "Кветкі правінцыі" і "Сака Дым і яго палюбоўніцы", тым самым як бы заклікаючы людзей быць людзьмі і ў падобных момантах, памятаць не толькі пра свае жаданні, але і пра дапытлівасць вочы тых, хто толькі ўступае ў гэтае загадкове дарослае жыццё. Згадаем сцэну вымушанага распранання загадчыцы клуба Тані з "Кветак правінцыі", якая вымушана пайсці на гэта, каб даказаць сваё кахранне п'янаму доўбню Доўнару. Вось чаму Адасік пры сустрэчы з Таняй заўсёды адвадзіць вочы. Невыпадкова і сам Сава Дым, убачыўшы на золкай вуліцы маленьку дачушку сваёй чарговай кахранкі, што выгнала дзіця падыхаць кіслародам, пакуль сама будзе збіраць імгненні насалоды, раптоўна адмаўляе ёй ісці ў такую прывабную кватэру.

Разам з тым, нягледзячы на бруд у міжчалавечых адносінах (падчас гэтых бруд рэальны, як падэшвы ног і асабліва пяты ў санурача Ракінай, што спрабуе спакусіць галоўнага героя рамана "Без ангелаў"), што як іржа з'ядзе лепшыя чалавечыя пачуцці, герой эпічных твораў Г. Марчука вераць у светлае кахранне. Менавіта шчырая любоў да міліціянера-ўкраінца ратуе душу і цела Улі, невыпадкова яна так жорстка помесціць за смерць мужа. "Два цуды ёсць на зямлі, сцвярджае аўтар, узыход сонца і любоў пад мірным небам".

Надзвычай адзінокімі ўспрымаюць сябе ў гэтым свеце Марта і Ігнат, пакуль у іх душах раптоўна не абудзілася пачуццё, якое натхніла іх на любоў да ўсяго існага ў гэтым свеце. Якраз жанчыны, іх светлы пачатак будуць ратаваць і Ігната, і Юзіка, і маладога Адасія Долю, і распуснага на першы погляд Саву Дыма. Класічнае пытанне славутага

Максіма аб тым, ці можа даць наталенне жанчына, героі Г.Марчука вырашаюць станоўча, бо бачаць менавіта ў каханні і любові вызначальны пачатак і сэнсастваральны чыннік быцця. Гэта для іх адметны зорны час, да якога трэба ісці ці ўсё жыццё, ці проста не разгубіцца і пазнаць у мітусні дзён, як той Юзік, што апантана кінуўся ратаваць каханую Вольку. І, можа, якраз у гэтым і схавана тое сапрайднае чалавечасце: "Бы ў дзівосным сне, ён абхапіў Вольгу і горача цалаваў яе валасы, вочы, губы, маленькі, крыху кірпаценкі носік. І яна ўсім целам падалася да яго, заплюшчыла вочы і моцна трымалася за яго плечы, баялася самлець ад радасці, доўгачаканага шчасця сустрэчы, кахання. А сама, не паспейшы аслабаніцца з яго дужых рук, зноў абвівала яму шыю сваімі мяккімі рукамі. Здавалася, не будзе канца гэтым абдымкам і пацалункам шчаслівых маладых людзей, якія не заўважалі нічога і нікога на свеце, ды і не хацелі ў гэтую рэдкую мінуту пяшчоты і ласкі каго-небудзь і што-небудзь заўважаць". А яшчэ ў тым, каб збудаваць для каханай хату, у якой аканіцы ўсе і налічнікі разбяняся, а ў тых узорах звяры і птушкі розныя. Не хата, а казка. Бо дзе ж ты будзеш згадваць непараўнальны пах яе кос, якімі яна раніцай сарамліва хавала свае мініяцюрныя востранькія грудзі (гэта ўжо з рамана "Кветкі правінцыі").

Кожны з герояў эпічных твораў Г.Марчука шукае сваё шчасце, а па сутнасці сваё прызначэнне ў гэтым сусвеце. Жыццё бясконцае, няхай шчасціць жывым. Трэба знайсці сілы і смеласць насіць у сабе мінулае, і яно дапаможа не баяцца смерці.

На такіх мажорных танах завяршаецца самы філасофскі раман "Кветкі правінцыі". Але нельга толькі на аснове гэтых выслоўяў назваць аўтара выключным аптымістам. Як і яго герой або, што будзе больш дакладна, разам са сваімі персанажамі ён прыходзіць да згаданых вывадаў пасля шматлікіх разважанняў і жыццёвых пакут. І далёка не ўсё ў гэтым сусвеце можна зразумець толькі з даламогай розуму. Так, аўтар не аднойчы сцвярджае, што блізкія людзі адчуваюць будучую смерць сваіх родных. Ігнат з рамана "Крык на хутары" за некалькі дзён да трагічнай развязкі заўважыў рэзкую змену ў настроі Мані. Прыйгожая, рослая дзяўчына ела разам з усімі, ішла побач, здаецца смяялася, а вочы яе былі сумныя. Яе ахапіла нейкая задуменнасць. Не спаў у гэтую ноч і стары Лятун, бацька Мані і Ігната, хоць і знаходзіўся ў далёкай Варшаве. У рамане не адзначаецца, ні адчуваў бацька трагедыю дачкі, але ўважлівы чытач абавязкова аб

гэтым задумаетца. Калі маленъкаму Алесіку павеламляюць пра смерць маці, ён чамусыці вельмі спакойна адказвае: "Я ведаю".

Спасціжэнне жыцця адбываецца разам, адначасова са спасціжэннем антыпода: "Смерць усё часцей назвала пра сябе такім вось знакамі, ахутвала мяне сваёй наяўнасцю, усё больш даказвала, што яна такая ж натуральная, простая і звычайная з'ява, як і ўсё навокал". "У кожным дні смерць і ўваскрасенне, толькі трэба ўмець назіраць", - гаворыць мудра Воўк.

Падобныя трагедыі, вызначальныя сустрэчы будуць у вялікай ступені ўплываць на далейшы лёс герояў. Так, цалкам рушыцца сусвет Мікіты пасля трагічнай смерці няшчаснай Ядзі. На фоне амаль раўнадушнага ўсеагульнага ўспрынняцца самагубства маладзенькай пакутніцы ён адчувае, што ранейшы жах перад Картуз-Бярозай (турмой), перад вусатым і Саўчыкам (супрацоўнікамі дэфензіўы), перад бацькам (згубіў грошы) выглядаў такім смешным і нязначным у параўнанні са страхам Божым. Хлопец не вінаваты непасрэдна ў суцыдзе, але вінаваты разам з усімі людзьмі ў tym, што душа дзяўчыны не знайшла месца сярод жывых, што нікто не зразумеў яе. Мікіта не можа дараваць сабе, што не ўзяў яе за руку, не вярнуся, не прывёў да бацькі. Няхай бы жыла, цешылася сонейкам і дажджом. Г. Марчук пераканаўча паказвае, як усё свецкае. рэальнае адыходзіць для неафіта *на другі план*: "Хутар, Саўчык, слівы, чобаты Ігната, грошы Юзіка, храпенне бацькі. Уліны косы, што эвісалі аж да падлогі, калі спала, кваканне жаб усё гэта стала такім нецікавым, непатрэбным, дробяенным, што ён нават усміхнуўся".

Для Мікіты пачынаецца зусім новае, невядомае дагэтуль жыццё. І ён чакаў свайго хрышчэння так, як некалі бацька чакаў сваёй зямелькі. Будзе шмат выпрабаванняў на гэтым шляху, цяжкім і пакручастым, выпадзе ён на долю скалечанага сына Летуна, але ўрэшце прывядзе хлопца да Бога. Прайшоўшы школу ў адвентыстаў. вярнуўшыся потым святаром мясцовай праваслаўнай царквы, Мікіта заўсёды будзе музыца, пакутаваць душой і знаходзіць сябе і веру праз бездань сумненняў і пошукаў. Пакіне яго аўтар у хвіліну страшэннага выбару, калі пагрэбна было рашаць: што рабіць, ці стаяць побач і ціха назіраць, як некага пазбаўляюць жыцця, ці ўмяшацца ў гвалтаванне, добра ўсведамляючы, што нічым не парадзіш, не дапаможаш. Але калі патрэбна было старому Летуну сказаць свае

апошнія словы-пакаянні, скінуць з грудзей цяжар страшэннага злачынства, ён іх паспей сказаць менавіта сыну-святару.

Наогул, вобразы сына і бацькі будуць адыгрываць не апошнюю ролю ў рэалізацыі ідэйнай задумы аутара. І ў цэлым, у параўнанні з традыцыйай беларускай савецкай прозы згадаем і Коласа, і Крапіву яны не будуць паяставаць на адзін капыл: скватнымі, неадукаванымі, п'яніцамі. У такім стылі, праўда, будзе ўвасоблены толькі прэсвітэр адвентыстаў Варфаламей, які бярэ злотыя за эміграцыю братоў па веры ў далёкую Аргенціну. Але тут відавочныя негатыўныя адносіны аўтара да разнародных сектаў. Невыпадкова ў ліку апошніх можна ўбачыць і графіню Люцыяну Шыдлоўскую, графаманку і аматарку падпольнай чаркі, і аканома Куліка, яму ўсё роўна якому богу маліца. Г. Марчук з павагай згадвае ксяндза Дамініка, які не ўцякае разам з прадстаўнікамі польскай улады, а застаецца са сваёй паствай. З сімпатыяй адносіцца да ўчынку айца Андрэя, які, лічачы пажар царквы карай за яго грахі, кідаецца ў агонь і гіне. У рамане пра прыгоды Савы Дыма згадваецца свяшчэннік, што збіраў на Вялікдзень у прыхажан харчы і зносіў іх у лес партызанам. За гэта і расстрялялі яго фашысты. Прычым матушка, якую немцы хацелі адпусціць, вярнулася да выкапланай ямы і прыняла смерць разам з мужам. І невыпадкова, што ў туночку званы самі звінелі.

Надзвычай адметным уяўляецца вобраз манаха Гіроклі ("Без ангелаў"), што прыехаў паміраць да сястры. Гэты персанаж амаль эпізадычны. Але ён застаецца ў памяці вяскоўцаў не толькі сваім пастаянным кашлем, забавамі з дзецьмі, катаннем на каньках ці сваім набожным ладам жыцця. Было нешта ў душы гэтага чалавека, хай і схаванае, запаветнае, што ўзрушыла нават, здавалася б. Непрабіваемага капитана Бяду. І гэты бескампрамісны атэіст, гатовы разадраць усіх католікаў, раптам пачынае адчуваць дабрыню чалавечую, разлітую ў паветры, спасцігаць другое магнігнае поле зямлі. Ён падсвядома пачынае ўсведамляць, як гэта хораша, калі ачышчаныя душы пераклікаюцца, перагукваюцца, калі Гасподне ўваскрасенне прымірае, ачышчае і ўзвышае чалавека над злом і жорсткасцю. Ці не ўпершыню ў жыцці агульшаны афіцыйнай пропагандай адстаўны капитан здагадаўся, што адраджэнне жыцця, напаўненне яго радасцю, алтымізмам прыходзіць толькі з вераю, з нашым намаганнем і нашым дбаннем. У такія дні не можа быць такога, каб адна палавіна сэрца любіла, а другая ненавідзела. Усё тады імкнецца да гармоніі.

Даволі часта вобразы святароў у Г. Марчукі з'яўляюцца своеасаблівымі рупарамі аўтарскіх поглядаў. Гэта часта пацвярджае і каларытная фігура бацькі Міфодзія нягледзячы на яе эпізадычнасць. Па сутнасці, воблік знешні і ўнутраны гарадоцкага свяшчэнніка раскрываецца ўсебакова толькі ў сцэне развітання айца Міфодзія з Адасем, але практична па ўсім рамане "Кветкі правінцыі" раскінуты згадкі пра гэтую важную асобу ў гісторыі мястечка, таму ў чытача ўзнікае ўяўленне аб добрым знаёмстве з гэтым героям. Адасю Долі ён неабходны каб зняць уяўны цяжар з яшчэ юнацкай, а таму такой уражлівай, душы. Георгію Марчуку для спасціжэння яшчэ некалькіх філасофскіх сэнтэнцый, надзвычай істотных для спасціжэння светапогляду пісьменніка. Згадаем некаторыя з іх: "Незаменных людзей няма, зямля, як гаворыща, усіх прыме, бацькаўшчына не ўсіх. Можна спяваць хвалу сонцу, вадзе, зямлі, а гэта ўсё чужое без чалавека, без любі да яго". І гэта гаворыць даволі чужы, як ён сам прызнаецица, для мясцовых людзей чалавек, што не здолеў іх зразумець да канца. Таму яго боль развітання са Столінам згіне, але ён бачыць, што гэты люд, нягледзячы на пэўнае ігнараванне царкоўных абраадаў, яшчэ кантралюе зло ў сабе. Можа, сапраўды, толькі трэць чалавечай духоўнасці ад кніг, яшчэ адна трэць ад прыроды і яшчэ адна ад пошукаў Бога і ісціны.

Падобныя пошуки для беларусаў і асабліва палешукоў, лічыць аўтар, ускладняюцца тым, што нашы хрысціяне анік не могуць адмовіцца ў сваёй свядомасці ад культавых язычскіх нораваў. І гэта заўажна не толькі ў наўных спробах-марах святара Мікіты аб святым вяртанні да сваёй веры, на сваёй мове, бо ён толькі пасля хрышчэння спасціг, што ў свеце адзін Бог і прырода не падманваюць. Вось якім паўстае свет неафітам пасля праслушаных першых пропаведзяў, калі на душы так велічна і спакойна: "Вялікая і светлая ціша ахутала Нырчу. Дым з комінаў ішоў угару і там, зліваючыся ў вялізную дзяругу, намагаўся засланіць маладзік, а той, ясны і таямнічы, быццам і не зважаў на дымы, яскрава высвечваў усе куткі і цёмныя завулкі. За Нырчай распласталася роўнае-роўнае поле, срэбнае ад снегу і святла месяца. І так далёка бачна было, і так было цудоўна, што Мікіта дзіву даваўся, скуль такая велічная краса прыроды ва ўсе поры года і ў кожную хвіліну быцця".

У свядомасці палешука перапляліся рудыменты старажытнага светаўспрымання і элементы "класічнай", "традыцыйнай" рэлігіі. Бо як жа магло па-іншаму стацца, калі ў вечаровым тумане на асёліцкім

лужку быццам не пэўная з'ява прыроды, а здань маці, якая шчыра моліцца, стоячы на каленях у белай сарочцы; калі старыя гавораць, што прырода не даруе, калі нават вырве на лузэ люцік: калі сарока можа падлящець да люлзей і сказаць чалавечым голасам: "Пажар"; калі маці ператвараеца ў рыбку, што, паміраючы без вады на беразе, слаба б'е хвастом. Калі свет пастаянна пашыраеца і ты ўжо ў ім заўважаеш не толькі блізкіх і знаёмых, але і вербы, і неба, і сонца, і хаты, і майскіх жукоў. І ты пачынаеш абагаўляць не толькі самога Бога, але і ўсё, створанае ім, абыходзіш жука каб не зачапіць, не паліш галлё на вярбе, не кідаеш у сабак-катоў каменнем.

А tym болей у сталым узросце, калі не можаш, нават з даламогай боскіх служак, зразумець тайну жыцця, калі ў адказ на парады "смири гордыню, истребляй злое, отвращай недобroe, очищайся от грязного" наадварот, просіш не пазбайляць цяжкасцей і нават не забіраць пакут сумненняў.

Падобнае спадучэнне паганска-хрысціянскіх пошукаў, сутнасці жыцця найбольш яскрава ўвасоблена ў вобразе Воўка, арыгінальнейшай фігуры марчукоўскага эпсу. Адметнасць гэтай асобы, як і належыць героям гатага тыпу, яскрава прайяўляеца ўжо ў апісанні знешняга вобліку. невыпадкова ім палахаюць маленьких дзяцей. Але арыгінальная знешнасць саступае вялікай унутранай сіле чалавека, які, як некалі Будда, пражыўшы палову адмеранага ў спакоі і волі, раптам прысвячае другую палову спробам разгадаць спрадвечную тайну. Менавіта ён, папракнушы на пачатку пошукаў самога Бога, паступова вырашае праблему ("Хто ж такі чалавек на зямлі Гаспадар? Госць?") цікавым спадучэннем гаспадарлівы госьць. Воўк доўга ішоў да сваіх высноў, мяняўся шмат разоў унутрана, а ўрэшце зразумеў, што трэба баяцца не пустэчы вакол сябе, а пустэчы ў сабе, што трэба не гневацца на Бога за тое, што чалавек часовы, а радавацца жыццю ва ўсіх яго прайавах і ў рэшце рэшт перадаць "Кнігу мёртвых", напісаную старажытнымі егіпцянамі, чарговай сіраціне, якая павінна шукаць свайго адказу на ўсе гэтыя пытанні, "дойти своим умом до сотворения мира"! Невыпадкова, што выхаванец Воўка, маладзенъкі Адась Доля, калі адчуе пад сэрцам сілу таленту, скажа свайму настаўніку "Я, здаецца, разгадаў тайну чалавека! Гэта неўміручасць духу і бессмяротнасць дабраты, дэядзька Воўк".

Давыд-Гарадок, як і Сголіншчына ўвогуле, унікальны мацярык і на дыялекталагічнай мапе Беларусі. Гаварок яе выразна адметны,

выключна своеасаблівы. У першую чаргу ад літаратурнага вымаўлення адрознівае ща поўнагалосным "о", якое так дарэчы гучыць са стромкіх берагоў ці ў лесе, кал і жанкі ці дзяўчата, баючыся заблудзіцца, зычна перагукваюцца: "Оле!", "Гале!", "Мамо!", "Тато!" Вучоныя моваведы называюць гэтую з'яву даволі празайчна - рэшткі старажытнага клічнага склону.

Поруч пралегла і ўкраінская мяжа, зусім блізка, за Столінам, пачынаюцца славутыя пінскія гаворкі. Зразумела, што ўсё гэта не мог абысці ў сваіх творах Г. Марчук, бо без гэтых залацінак-украпінак мова яго герояў стала б нежыццёвай, мёртвай. Таму даволі часта сустракаем на старонках раманаў звароты: "Ой, хадземо", "бабо", "сястра Олена", "от трэбо", "Што, рыбак, мо возьмеш весло?", "поеду на вэсну", "золотцэ"; "чыста" столінскія выразы і слова: "латы", "лёх", "чоботы", "кашанка", "вэрхнік"; паланізмы: "лёды чэколядовэ", "урлёп", "смачнэго", "камасацыя". Падобныя выразы значна ўзбагачаюць выяўленчую палітру мастака.

У цэлым трэба адзначыць адметную сістэму вобразна выяўленчых сродкаў і мастацка-стылёвых прыёмаў Г.Марчука-раманіста. У яго склаўся адметны эпічны стыль, уласная традыцыя. Гэта не значыць, што яго раманы падобны адзін да другога. Наадварот, выразна тэлеграфны зачын рамана "Вочы і сон", дзе патрэбна перадаць максімум інфармацыі на абмежаванай плошчы, рэзка контрастуе з імкліва-павольным разгортваннем дзеяння ў рамане "Кветкі правінцыі". Аднак прозу Г.Марчука ўдумлівы чытач ужо пазнае: "Адъходзіла палеска лета, якое саступала ў вечнай хадзе месца ранній восені, яшчэ такай падобнай на лета, але з ужо прыкметнай тутой, ледзь улоўнай на душы, і сумаваннем па цяплу. Жоўта-белы пясок на беразе Гарыні бурэў. Там яшчэ тужлівей. Не пакідае пачуццё, што катэр, які цягне ў дождж баркі з чырвонай рудой, звозіць і ўсе твае летнія мары... Нешта пустэльнае і здзічэлае пачынае тачыць маю душу".

Пісьменнік умее добра паказаць і гумарыстычную ситуацыю (найбольш удалая сустрэча Летуна з Балаболкам). Шмат у яго творах нечаканых парайнанняў, эпітэтаў і метафар: "Замёр і пачырванеў. як жалеза на горне Герасімавай кузні", "дзіця не злодзеў", "гэта так рэдка, як ценъ самалёта над нашай хатай у Давыд-Гарадку", "спіць ціха, бы кура". Усё гэта разам сведчыць аб арыгінальнай канцэпцыі светаўспрымання аўтара і яго эпічным увасабленні. Бадай што

ўпершыню ствараецца мастацкая палітра сусвету, убачаная вачыма палешука. І гэтая палітра паўстае шматграннай і шматстайнай, як і жыщё Давыд-Гарадка, Століна, Беларусі, свету.

ВЯЛІКІЯ ПРАБЛЕМЫ "МАЛОЙ" ФОРМЫ

(Навелістыка Г.Марчук)

Эвалюцыя Г.Марчuka-празаіка даволі не харктэрная "класічнага" эпіка. Звычайна будучы раманіст пачынае з невялікіх замалёвак, нарысаў, апавяданняў а затым спакваля пераходзіць да сярэдніх формаў і толькі пасля, набраўшыся адпаведнага вопыту, прыступае да шырокофарматнага ўзнаўлення падзеі. Г.Марчук парушыў звыклы працэс традыцыйнага спакойнага фармавання сябе як эпіка: пачаўшы наогул з прызнанчнай ў любові зусім да іншага роду літаратуры, ён піша свае першыя раманы і толькі пасля звязтаецца да так званай "малой" формы. Мала таго, у сферах апошніх ён перш за ўсё навеліст Прывчым гэта аўтар заўсёды сам падкрэслівае. Так, аношні па часе зборнік "Хаос" мае выразны падзагаловак "Навелы". Як для беларускай эпічнай традыцыі, то гэта даволі незвычайны факт, паколькі ў нас малая эпічная форма часцей за ўсё суадносіцца з апавяданнем. Так і хочацца сказаць Брыль-алавядальнік, Чорны-алавядальнік. Адамчык-апавядальнік. Праўда, варты адзначыць, што пэўныя зрухі ў жанрава-стылёвай дыферэнцыяцыі айчыннай прозы ўжо назіраюцца ў апошні час. Беларуская літаратура, згадаўшы свае вытокі (а гэта і Ядвігін Ш. з яго цыклам філософска-паэтычных навелаў, і М. Багдановіч з творамі аб сутнасці мастацтва і прытчавым спасціжэннем красы у рэальнym жыцці, і Якуб Колас са славутымі "Казкамі жыцця"), пачынае па-новаму прачытваць найбольш значныя ўзоры спадчыны К. Чорнага, В. Быкава, Я.Брыля, В.Адамчыка. шукаючы крэўныя повязі з класічнай еўрапейскай традыцыяй, дзе жанр навелы мае ўстойлівия і дайнія традыцыі.

Адразу, праўда, трэба адзначыць, што з пункту гледжання класічных законаў жанра нельга ўсе невялікія па аб'ёме творы Г. Марчuka лічыць навеламі. Так, у яго творчай практицы даволі часта сустракаюцца натхнёныя паэтычныя замалёўкі, калядныя гісторыі, паасобныя фрагменты з папярэдніх раманаў ці, наадварот, яскравыя згадкі, што потым арганічна ўплятуцца ў шматколерны сувой эпапейнага палатна, успаміны і мары пісьменніка, эсэістычныя

развагі і наогул формы, якім цяжка падобраць адпаведнае вызначэнне.

Але ўсё-такі, улічваючы ўсё заўвагі, варта следам за сваім аўтарам лічыць Г.Марчука ў першую чаргу навелістам. І для гэтага ёсць усе падставы. Асабліва калі згадаць класічныя адрозненні навелы ад апавядання. Як вядома, для навелы ўласцівы адметны сюжэт, пабудаваны на рэзкіх антытэзах і метамарфозах, на раптоўным ператварэнні адной спуацыі ў проста ёй супрацьлеглую. Згадаем, што гэтая форма вырастала з народных казак, баек, анекдотаў, фабліо, шванкаў. Звычайна, паэтызуючы выпадак, навела выводзіць жыццёвы матэрый у фокус адной падзеі. Таму цяпер зразумела, чаму ў працэсе развіцця навела ўсё часцей пачынае адлюстроўваць экстраардынарныя, парадаксальныя, падчас нават звышнатуральныя падзеі.

Што ж з гэтых кампанентаў класічнай паэтыкі навелы ўласціва творчай манеры Г. Марчука? Перш за ўсё, ён заўсёды будзе паэтызаваць яго вялікасць выпадак. У цэнтры навелістыкі Г. Марчука заўсёды знаходзіцца падзея, лёсавызначальная для жыцця герояў. Яна зменіць іх долю, уяўленні аб сутнасці існавання, і таму пасля гэтага яны ўжо жышць так, як жылі да гэтага, не змогуць, як бы того ні хацелі.

Так, Пятро Лобач з апавядання "Вахта" жыў як набяжыць, ніколі не аглядваўся назад, бо не меў ні такой звычкі, ні патрэбы. Усё ў яго было спланавана, размерана, і нішто не магло адараўца ад такога быцця, у якім ўсё зразумела і раскладзена па палічках. Нішто не магло надзвычай ускalыхнуць яго душу: ні дом, ні жонка, ні дачушки-блізняткі, ні рэдкія сувязі з чужымі жанчынамі, пра якія ён так хутка забываў. І толькі на пахаванні зусім чужога чалавека, пачуушы народныя ўяўленні пра старэйшага ў родзе, які становіцца на вахту стрымання смерці ён як быццам аббуджаецца. Ці не ўпершыню за апошнія гады Пятро згадвае ўсіх сваіх родзічаў да трэцяга калена, пралічвае іх леты і вёсны і прыходзіць на несуцішальнай высновы хутка настане і яго чарга несці вызначальную вахту. Аўтар далікатна падкрэслівае ўсё найтанчэйшыя зрухі, што адбываюцца ў свядомасці звычайнага шафёра, а цяпер проста разгубленага чалавека Лобач нават упершыню ў дарослым жыцці заплакаў, па-мужчынску саромеючыся сваіх слёз.

Даволі часта ўнутраная трагедыя чалавека выходзіць за межы асобы і ўплывае на жыццё іншага. Акуратненская прыгажуня Оля пасля здзекаў з яе цела мяняеца кардынальна. Да чыстай крыніцы

яна ходзіць непрыгасаная, у заляпаных ботах. Так і бачыцца сарваная і кінутая ў бруд дзікай кветачка, зламаная маладзенькая арабінка. І ўсё мяняцца ў гэтым сусвеце. Вуліца, якой хадзіла дзяўчына, становіцца шэрай, змрочнай страшэннай, і людзі на ёй ужо забыты людзьмі і Богам. Яны пакараны не за злачынства, не за саўдзел у ім, а за абыякавасць раўнадушна, і наўрад ці калі над імі пройдзе ачышчальны дождж.

Малады бацька Вадзім вымушаны вазіць целы маленъкіх нябожчыкаў, а таму сам цяпер бацьца ўзяць на рукі маленъкага сыночка ("Дзве стаўкі"). Нечаканая сустрэча з някідкім з выгляду, але апантанным у сваёй веры прапаведнікам раптоўна зніжае парог агрэсіўнасці героя наведы "Грэх і пакаянне". Гіне, так і не зразумеўшы за што, беларускі татарын Шаміль Садраеў з аднайменнага твора. Даніла Штоўба не можа болей жыць на свеце, бо яго нявесткай стала дзяўчына, якую ён некалі асуздзіў на смерць, загадаўшы спалоханай маці пакінуць крыклівае немаўля, што сваім плачам магло выдаць бежанцаў ("Як паміраў Даніла Штоўба").

Класічная навела мела і свае патрабаванні да героя. Менавіта ў рамках класічнай і дыдактычнай наведы адбываецца раскрыццё стыхійна-свабоднага самавызначэння асобы ў гэтым так багатым на суплярэчнасці сусвеце. Вось чаму герой гэтих твораў заўсёды своеасаблівы, адметны, як і адметныя персанажы, напрыклад, наведы эпохі Адраджэння: таямнічыя мніхі "Дэкамерона", наўўныя і адначасова хітрыя каханкі, смешныя ў сваім празмерным досціпе філосафы, мудрыя па-зямному сяляне. Даволі часта згаданыя асобы трагі-іранічныя, бо драматызм існавання падкрэсліваецца паўнакроўной іроніяй існавання. У некаторых выпадках зместам твораў становіцца адметная гульня з героямі, з сітуацыямі, падзеямі, што разбівае змрок будзённасці быцця. Ці не таму ўлюбёнымі персанажамі твораў Г. Марчука становіцца вельмі часта так званыя "дзівакі", "чудзікі", людзі, што выбіваюцца сваімі поглядамі, учынкамі з нашага традыцыйнага быцця нагадваючы ўкладу, раўнамернага існавання і сваімі, на наш погляд, экстраардынарнымі справамі сцвярджаючы адметную мараль і прынцыпы існавання.

Першым у шэрагу дзівакоў Г. Марчука з'яўліся Міця Лайрыковіч з апавядання "Мітусь, "Сіртакі!". Адметнасць гэтага твора падкрэслівае ўжо і яго зачын, што нагадвае форму яскравай народнай показкі, калі казачнік, хітра прыплюшчыўшы очы, просіць не крыйдзіцца за ніжэй

пачутае, а самому вырашаць верышь ці не верышь, бо ён толькі інфарматар і праста добрасумленна апавядка аб тым, як гэта ўсё было. А вось ацэньваць падзеі іх маральны ўрок павінен ужо сам слухач. Наогул, трэба адзначыць, што зачыны твораў Г.Марчука надзвычай разнастайныя, і даволі часта аўтар непасрэдна звязтаецца да свайго чытача, стварае ўражанне, што раіцца з ім, робіць выгляд, што цалкам ідзе за яго пажаданнямі.

Ну як жа не зацікавіцца далейшым ходам падзеі, калі алавядальнік адразу агарошвае: "Не бяруся ручацца за ўсе беларускія вёскі, а нашы палескія, дык ужо, бяспрэчна спрадвеку маюць кожная свайго мудрага чалавека і свайго дурня". Тым болей што аўтар далей праводзіць сапраўднае расследаванне адкуль жа бяруцца апошнія? У народных міфалагічных уяўленнях долю нованараджанаму прадказваюць адпаведныя багіні лёсу. У наведзе Г. Марчука гэтую ролю выконваюць звычайнія сялянкі, якія, імкнучыся вызначыць разумовыя здольнасці дзіцяці, падсоўваюць таму на выбар рубель і клачок газеты. Але Міця і тады блытаў усім рэалістам карты ён з выключнейшым імпэтам хапаўся за маміну цыцку. Ведучы далейшае следства са сваім зацікаўленым чытачом, аўтар рашае праверыць справядлівасць яшчэ адной класічай высновы "з печы ўпаў". Сапраўды, Міця Лаўрыковіч падаў, праўда, не з печы, а з ночваў, але стукнуўся не гаяавою, а нечым іншым, што знаходзіцца крыйху ніжэй паясніцы. Аднак бацька героя з гэтага часу з насцярогай сачыў за адзіным сынам, перад смерцю нават папрасіў яго не заставацца з маці, якой яшчэ патрэбна паставіць на ногі сясцёр, а ісці ў прымы.

У стылі традыцыйных народных баек і показах апавядаецца аб сталенні героя. Аб "поспехах" у школе – Міця да пятага класа пісаў "трывіцаць першае снежня, трывіцаць другое, трывіцаць трэцяе...", "трывіцаць чацвёртае...", курыў тытунъ, спрабаваў сілай зацягнуць аднакласніцу Тасю ў жытла. З захапленнем аўтар паведамляе аб першых поспехах хлопца ў ппраекце кіно, на дзейнасці культурнага загадчыка клуба, аб шляху ў марфлот. Праўда, даволі часта захапленне нейтрапізуюцца іскрамётнай пісьменніцкай іроніяй. Так, пакуты маладзенчыкага Міці, разлучанага злой доляй з мастацтвам, аўтар перадае наступнай рэмаркай: "Вялікі, бы двухсерыйны індыскі фільм, сум апутаў яго сэрца". Калі ж Лаўрыковіча забіраюць у войска, дзяўчата плачуць, але... ад радасці, што цяпер ужо можна спакойна увечары прайсціся па вуліцы.

"Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается". Каб перадаць працягласць часу, які адсутнічаў яго герой у роднай хаце, Г. Марчук пакідае яго ў самалёце, чым стварае ўражанне пraryву праз часавыя прасторы, а сам **у** чарговы раз звяртаеца да чытача, у свядомасці якога Міця ўжо сапраўды ўяўляеца казачным героем, што падарожнічае на кіліме-самалёце. "Пакуль самалёт узвышаеца над кволым царствам срэбрна-аксамітных воблакаў, паважаны чытач, мае час перавесці дых ад калейдаскапічнага пралогу нашага апавядання, якое менавіта з гэтага месца і пачынае выкочвацца на сваю ўзлётную паласу. Давайце вытрымаем паўзу, перадыхнем". А само пажаданне слухачам папіць чаю, лепш за ўсё ліпавага, паглядзець задумліва ў акно, не верыць усяму, што гаворыцца па тэлевізоры, а проста супакоіцца, падрыхтоўвае іх да рэзкага павароту падзеяй. Бо дурні бываюць спакойныя і не вельмі. А наш Міця якраз належыць да апошніх.

Перадаўшы з дапамогай цікавага прыёму імкліва-запаволены бег часу, Г. Марчук шчыра апавядыае трагедыю Мітуся, што загарэўся здзівіць усю вёску, прыцягнуўшы з-за мяжы няўлюднага амерыканскага "Доджа" (не забывайцеся, што гаворка ідзе пра тыя часы, калі першая мадэль "Жыгулёў" лічылася шэдэўрам айчыннага машынабудавання). Дзеля гэтага ён аддаў усе свае гроши, прадаў усё з кватэры, нават бульдога Джэры - сімвал сваёй незалежнасці і арыгінальнасці, нават на зваротны шлях не пакінуў ні капейкі. "Додж" быў усімі праўдамі і няпраўдамі дастаўлены ў родную вёску, а затым намаганнямі падрастаючага пакалення паспяхова ператвораны ў груду жалеза.

Не здзейснілася яшчэ адна казачка на беларускай зямлі - дураньі не разбагацеў, і не ажаніўся на царэуне. Ну і бог з ёй, казачкай. А мы ўсё роўна любім гэтага бойдзілу Мітуся, як нескалі любілі казачнага Іваньку. За яго настойлівасць, за дурнёўскую ўпартасць у дасягненні задуманага, за жаданне злавіць таго прывіднага жураўля, махнуўшы рукою на сытых сініцаў, за абыякавасць да грошай і матэрыйальных патрэб, за тую ж бойдзіласць, што так аздабляе будзённасць існавання. Бо ёсць душа і ў Мітуся Лаўрыковіча - ён па свайму любіць і маму, і сястру, і тую маўкліва-добрую і сардэчную кранаўшчыцу Тоню. Бо ён, Мітусь, гарманіст, пад адзіны вядомы яму танец якога скакала вёска, марак, што любіў францужанку ў Сінгапуры, піў ром-колу на прыёме ў бразільскага презідэнта, хадзіў да Бермудам, мае вялікае сэрца, што

можа заплакаць, убачыўшы пасля разлукі родныя бярозкі і адчуўшы шурпатай рукой мяккую траву.

Яшчэ адзін дзівак, звычайны вясковы кінамеханік Тарас ("Пісъмо Феліні"), спрабуе з дапамогай вялікага мастацтва абудзіць у чалавечай душы смутак па дасканаласці і прыгажосці. Ён захоплены "Начамі Кабіры" вялікага майстра і імкненца перадаць гэтае захапленне ўсім людзям. Але яго аднавяскоўцы, захопленыя звычайнімі будзённымі справамі, толькі пакепліваюць з дзівацкіх памкненняў Тараса ("хлопец ніколі не жэніцца, бо ён закахаўся ў герайню аднаго з кінафільмаў"). Фільм славутага Феліні "Амаркорд", здабыты ўсімі праўдамі і няпраўдамі, нават пасля велізарнай рэкламы, змаглі дагледзець да канца толькі некалькі школьнікаў, якім усё роўна чым займацца, абы не вучыць урокі. І толькі адна дзяўчына прыйшла на паўторны ранішні сеанс. Але памкненні звычайнага кінамеханіка не згінулі. У дні хваробы і смерці легендарнага італьянскага рэжысёра шмат хто з аднавяскоўцаў згадаў гэтае імя, а некалькі мужчын прыйшли ў хату да Тараса супакоіць хлопца і памянуць нябожчыка (ужо не для звычайнай п'янкі, а для душы).

Дзіваком паўстае Іван Чэх ("Слабое сэрца"), які не можа застрэліць састарэлага, нікому не патрэбнага сабаку, купляе ў горадзе мойву, стаўрыду, ліверку для бадзячых катоў, зімой корміць галубоў і варон. Ды і памірае ён ад узрушэння, калі на яго вачах дзеткі разам з выхавальніцай загналі да смерці бедную вавёрачку.

Усё незвычайнае ў долі сціплага калгаснага бухгалтара Івана ("Пенальці"). І позвішча Трыказюк, і жонка з дзіўным для вёскі іменем Венера і яго захапленне рэпрадукцыямі славутых карцін сусветна вядомых мастакоў, і яго прыроджаная нянявісць да злодзеяў, абібокаў, махляроў. І гэты чалавек, які гатовы біцца за здачу ў пяць капеек, даруе сіраце Кольку яго блузнерскі учынак і абяцае нават купіць таму бутсы, бо менавіта згаданы Колька сваім дакладным ударам прынёс шчасце ўсяму калгасу.

Нешта парушана ў гэтым сусвеце ці, можа, гэта недасканаласць чалавечай прыроды, але ўсё часцей, па словах аўтара, горкі адчай запалоньвае душу і пачынаеца асуджэнне ўсіх і ўся за нетрываласць духоўнага пачатку, што цепліцца ў кожным з нас, за незапатрабаванасць гонару, сумлення, уласнай годнасці, гордасці. Ці не таму няма супакаення ў душах і лёсах людскіх? Што ж прымушае таго ж Міцю Лайрыковіча насіцца з тым акаянным "Доджам"? Ніколі не пла-

ваў у Індыйскім акіяне сціплы шкіпер Сцяпан з алавядання "На берагах Гарыні", не купаўся разам з акуламі і, наогул, далей Прывяці нідзе не быу. І хадзіў толькі на звычайнай баржы толькі да Пінска. Але ж нешта не заладжваецца, мабыць, у жыцці "Бомбы", а так заву ць яго шкадлівія падшыванцы, кал і гэты немалады чалавек вымушаны апавяданаць пра сябе падобныя прыгоды. А таму, папярэджвае аўтар, нельга адэньваць чалавека толькі па яго зневінні абліччы. Хаця партрэт шкіпера несумненна ўдача пісьменніка: "У старога халасцяка, як ён сябе любіў называць, быў і доўгія руکі з шырокімі далонямі, лысая галава, што заўсёды хавалася пад капелюшом, і густыя чорныя бровы, пад якімі жылі-бегалі маленькая вочки. Яны, бадай, адны і выдавалі нейкую пастаянную насцярожанасць шкіпера. Нібыта чалавек гэты нешта ўкраў, доўга нёс на сваіх згорбленых плячах на баржу і цяпера ходзіць па ёй туды-сюды і выглядае: ці не шукаюць людзі крадзенне. Злосны быў Сцяпан, як ста галодных ваўкоў". Унутраны душшўны неспакой праяўляецца ў зневінне сітуацыйных учынках і паводзінах. І толькі праз пэўны час маладыя хлопцы, што дражніліся і смяяліся з недарэкі Сцяпана, глянуўшы на свет ужо паразумнелымі вачыма, неяк падсвядома адчуваюць, што не так усё проста ў гэтым складаным дарослым жыцці. І, убачыўшы замест звыклага магутнага Бомбы стараватага дзядка, вымушанага ў адзіноце гадаваць маленьлага сына, яны ўпершыню не толькі не дражняцца, не згадваюць дзяцінства, а проста задумёна маўчаць. Жыццёвы ўрок не прайшоў для іх бяследна.

Дзівакі Г.Марчука адметныя, непаўторныя асобы. І не толькі ў канкрэтным жыцці, але і ў мастацтве: яны адрозныя і ад дудараўскіх і, тым болей, ад шукшынскіх чудзікаў. І вылучаюцца яны не толькі адкрыласцю душы і сэрца, што ўласціва ўсім класічным вобразам падобнага плану, пачынаючы ад Дон Кіхота, але і сваёй выключнай інтэлігентнасцю (апошняе паняцце надзвычай характерна для "малога" эпічнага свету Марчука-празаіка, прычым яно амаль не звязана з адукаванасцю і пасадай канкрэтнага героя). Выключная інтэлігентнасць герояў прозы Г.Марчука робіць іх асабліва безбароннымі ў і жорсткім супярэчлівым сусвеце, бо яны вельмі добра адчуваюць і сваю віну за гэтае ўсепераможнае зло.

Шмат чаго цікавага мог бы расказаць сваім вучням Нічыпар Максімавіч ("Апошняя крапля") і пра старажытных фараонаў з іх легендарнымі пірамідамі, і пра злодзяяў, што рабавалі гэтыя вечныя,

як здавалася, магільныя склепы, і пра мудрых егіпцян, якія першымі ў свеце сталі лічыць душу чалавека бессмяротнай. Але ён адмаўляеца даляй працацаць у школе, бо адчувае сваю віну ў тым, што сучасныя дзеци і іх маладыя бацькі надзвычай далёкія ад ідэалу чалавечнасці: "Выходзіць грош мне цана, калі я нічога чалавечага не заўважыў, не выгадаваў у душах іх бацькоў, калі яны так яго выхоўваюць, выходзіць, што так... Грош мне цана"

"Дзень і ноц, жыццё і смерць, гармонія і калаж – усё гэта дзеци Вялікага Хаоса, якога і я да апошняга часу лічыў злой воляю. Незразумелае слова гэта заўсёды наводзіла жах, пазбаўляла волі, на-дзеі, апірышча. Захацелася, няхай па-свойму, спасцігнуць хоць частку сакрэту і мудрасці Хаосу. Дазваляючы самому сабе права зменьвацца, сталець, старэць мы як бы адмаўляем у праве на рух усяму, што вакол нас", такім незвычайным зачынам уводзіць аўтар у свет навелістыкі.

Хаос у сусвеце Г.Марчuka нагадвае багоў зла і цемры ва ўлюбёной ім старажытнае гіпетскай міфалогії. Бо чым жа іншым можна растлумачыць разгубленасць героя і аднайменнай споведзі, які, пералічыўшы ўсё зробленое сваім слайным родам спасцігае, што ён толькі знішчыў здабытае. Як прыгавор бяссэнсіцы згубленага жыцця гучыць заключнае пытанне: "...І навошта я з'явіўся на свет?" Не хоча жыць на свеце сціплы працаунік Апанас Якаўлевіч. Бо лічыў ён, звычайны царкоўны стараста, што мэта чалавечага жыцця не прынізіць ніводнага чалавека, не абразіць нічёй чалавечай годнасці. Так было, так ёсць, так і павінна быць - вось яго закон вечнасці. "Ибо будет иметь человек от всего труда своего и заботы сердца своего, что трудится он под солнцем". Словы Эклезіяста надзвычай сугучны долі няшчаснага бацькі, які бачыць у будучыні трагедыю сваёй любай дачушки і нягоды любімага ўнучка, а дапамагчы ім ён ужо нічым не зможа. І нічога не зробіш сквапнаму зяцю, што за грошы не пашкадуе нават роднае дзіця. Чорту лысаму і мясцовым п'янтосам дастаеца спадчына адвечнай працауніцы Яўдохі Шабуні. "Падарыў лёс Яўдосе жыццё доўгае, ды не надта шчаслівае. Як прыгадаеш мінулья гады, не хочацца ў іх вяртацца. Нібыта нябачная рука абставін, якія найчасцей не залежалі ад яе волі, жаданняў, учынкаў, адсоўвала доўгачаканае шчасце, быццам знарок нечая воля дазваляла ёй толькі дакрануцца рукой да жаданага" - так у даволі містычным стылі паведамляе пра яе долю аўтар. Застаўшыся адною і прадчуваючы блізкую смерць (а сустракае апошнюю герайні ледзь не з радасцю, у белай паркалёвай хустачцы), адпісвае Яўдоха сваю хату і майно сыну акружэнца Івана,

якога ў свой час выратавала ад вернай смерці. Сціплая жанчына, што не спазнала шчасця мацярынства, памірае з радасцю, якая не пакінула яе ў гэты сонечны дзень. Яна спадзяеца, што яе дабро прынясе радасць такім чужым і такім бліzkім людзям. Навелістычны ж фінал разбівае ўсе спадзяванні на добрае. Малады наследнік Mixась Селязнёў прадае хату адразу, не таргуючыся.

Калі добра перад ад'ездам яшчэ раз выпілі, Mixась абяцаў Толіку (мясцовому трутню-п'яніцу, па словах Г.Марчука), што прыедзе і паставіць помнік Яўдосі. Толік з іроніяй нешта буркнуў у адказ, ён не хацеў верыць Селязнёву-малодшаму. І ён меў рацыю, бо аўтар адной рэмаркай разбівае надзеі на happy end. Mixась прадаў хату разам з іконай Міколы Угодніка, за якой ляжалі дзве граматы Яўдохі Шабуні за перамогу ў сацыялістычным спаборніцтве, лісты і віншавальныя паштоўкі Селязнёвых. Калі хлопцу не спатрэбліся віншаванні бацькою і нават ікона – сімвал дома быў гаспадыні, навошта яму цяпер яе магіла. "Как рыбы попадаются в пагубную сеть, и как птицы запутываются в силках, так сыны человеческие уловляются в бедственное время, когда оно неожиданно находит на них". Эклез 9.12).

Але Г. Марчук не дазваляе распачы завалодаць яго ўласным сусветам. Змрочнае боства пісьменніка нечым нагадвае Мефістофеля, які, будучы ўласабленнем Зла, міжволі садзейнічае Дабру: "Хаос выкрышталізоувае з нас чалавека, робіць нас цярплівымі, мужнýмі, не дазваляе нам заснуць у сытасці і ў голадзе, у эгаізме і міласэрнасці. Бо не можа бясконца цягнуцца гора..."

Ніколі ён не падпішацца пад славутымі словамі: "И возненавидел я жизнь, потому что противны стали мне дела, которые делаются под солнцем; ибо всё суeta и томление духа" (Э. 2.17)

Аўтару больш даспадобы іншыя высыновы: "Успомнім, што такое жыццё? Суeta сует. Дык гэта ж добра Суeta – палатно, на якім чалавек страсцямі, звычкамі, учынкамі, выбарам і ававязкам вышывае малюнак свайго лёсу. Вечны рух, непрадоказальная тайна наступнага дню, чаканне дзіва, якое, на жыль, мы з гадам і гублем, цяжкасці, пераадольванне іх, страты, перамогі, пакуты, асалода..."

У рамане "Без ангелаў" згадваюцца слова Залі над магілаю Мапасана: "Вось мы ўсе кпілі з нябожчыка, чаму так піша, чаму марнует дарма час, а ўсё ж скажу вам, што жыццё заслугоўвае таго, каб пражыць дзеля яго самога". Практычна кожны з герояў Г.Марчука паўстае перад дылемай вартасці і мэтазгоднасці жыцця: "У дні

цудоўнай восені асяняла і на кароткі час такое духоўнае прасвяленне. І дыхалася лёгка. Хіба прыкра шчымела сэрца ад дарэмна пражытых дзён". І што ж патрэбна чалавеку для шчасця? Можа, нават звычайная "сценка" - набор мэблі - зробіць сям'ю шчаслівай, праўда, кожнага па-свойму. Наўрад ці ведала славутыя слова Скарыны пра рыбаў, "што чуюць віры свае", пра птушак, што "памятаюць гнёзды свае", пра пчол, што "бароняць уллі свае", звычайная сялянка Аўдоцця, але яна душою спасцігла вялікі запавет, "людзі к таму месцу, дзе ўскормленыя былі, вялікую ласку маюць". І таму яна не можа заседзецца ў чужым краі, нягледзячы на тое, што там жыве сын з унукамі, і ў той жа дзень вяртаецца дадому, як быццам пасля доўгай разлукі кідаецца да сяброўкі. "Яны кінуліся абдымацца, цалаваліся, шчаслівия, як дзеци. Макарыха, не даючы Аўдоцці апомніцца, пачалаёй дакладваць, як учора згубілася адна карова і як паўвёскі бегала і ездзіла, каб адшукаць бяглячку. Аўдоцця, ведаючы даўнююю слабасць Макарыхі, не ўсё прымала на веру і тым не меньш, здавалася, слухала б піавучую гаворку суседкі бясконца".

Бо ёсць вялікія радасці быцця: "як хораша сустракаць сонца і як невыносна ўвосень праводзіць на чужбіну журавоў". І якое шчасце для пісьменніка напісаць пра старога настаўніка, які аддаў жыццё дзецям і дажываў свой век напаўвар'ятам у доміку ля школы, пра песню жаўрука над залацістым полем, пра цяжкасці і радасці адзінокай мнагадзетнай жанчыны-даяркі. Прыгажосць летняга вечара, два месяцы (як у славутай баладзе А.Міцкевіча) адзін у небе, другі ў возеры настолькі ўражваюць Сцяпана ("Ночная рыбалка"), што яму ўпершыню не захацелася развітацца з пражытым днём і ён ідзе мірыцца з пакрыўдженым ім Косцікам. Вышэй мы ўжо згадвалі гаючую сілу прыроды ў свеце твораў Г.Марчука. Як некалі яго вялікі зямляк Кірыла Тураўскі з дапамогай ампліфікацыі, якая дасягалася шырокім выкарыстаннем рытарычных тырад, апіваў абуджэнне зямлі ("Ныне солнце красуся к высоте въходитъ и радуяся землю огреваетъ... Ныня зима греховная покаянием престала есть и лед неверия богоразумием растаяся... Днесь весна красуется, оживляющи земное естьство и бурни ветри, тихо повевающе, плоды гобьзуютъ, и земля, Семены питающи, зеленую траву ражаетъ"), так і наш сучаснік дае цяперашнє ўспрыніцце самага вялікага хрысціянскага свята: "На Вялікдзень вецер не толькі адчуваеш, але і бачыш. Увесну ён яшчэ не шуміць у лістоце дрэў, а іграе, забаўляеца з маладой лістрою,

дапамагае ёй расці. Люляе. Ранній вясною ён амаль ніколі не бывае моцны. Асцяржна так пералёгвае з дрэва на дрэва, гойдае павольна галлё, распрамляе лісцікі, дапамагае ім дыхаць, набіраць сілы. Хораша ехаць у сонечны, цёплы дзень у кузаве на адкрытай машыне з канцэртам у далёкую вёсачку. Усе падстаўляюць твары сонцу, не баючыся стречнага ветру. А ён, гарэза, церушыць косы, зрывая з галоў шапкі, хустачкі, а то і задзірае ў дзяўчат спадніцы. Яшчэ і думак няма аб смерці, як няма думак і аб тым, што твая каханая дзяўчына зтрадзіць табе, выйдзе замуж за другога... ёсць толькі вецер, які "раскручвае" тваю прагу кахання, весялосці, жыцця. Свісту няма, імклівы вецер бязгучны. Ён добры і цёплы. Так хочацца, каб і тваю сарочку ён напоўніў і ператварыў яе ў ветразь. Як хораша ён распушвае яе цёмна-жоўтыя косы, як прыемна яны кранаюць твой твар. Такое ўражанне, што адсюль вецер нясе адно толькі слова: "Кахай, кахай, кахай!"

Паняцце "любоў" для Г.Марчука надзвычай змястоўнае, ўсёабдымнае. Яно ўключае ў сябе любоў да роднага мястэчка, свавольнай і велічнай Гарыні, да свайго дзяцінства і ўсяго з ім звязанага, да свайго рода хай не вельмі знатнага але сумленнага і майстараўтага, да ўсіх людзей свайго Давыд-Гарадка нарэшце, любоў да ўсіх людзей. І апраменьваецца гэтая любоў светлым вобразам Маці Марыі Дзмітрыеўны. Вобраз радзімай заўсёды з Георгіем Васільевічам: "Найболыш страшне 6 Жніўня. Гэта на яго долю выпала найвялікшае пракляцце. Ён забраў маладую маю маці, мае ласкавае, пяшчотнае і добрае сэрца. На магільнай пліце яе хачу напісаць толькі гэтыя слова: "Мамо, не было і дня, коб я не ўспамінаў цябя". Чорны жнівень чорны..." Як у М.Танка:

Голос незнаёмага можа здзівіць,

Голос друга можа спыніць.

Голос любай сагрэць сонцам лета.

Голос маці вярнуць з таго свету.

Менавіта каляровы здымак "Божай Маці з сыночкам руках", такі падобны на ікону, якой малілася маці і бабуля героя наведы "Кома" ў ягоным далёкім дзяцінстве, вяртае яго да жыцця, адводзіць ад страшных думак аб самагубстве і ўпершыню немалады ўжо чалавек, змучаны жыццёвымі выпрабаваннямі, глянүй з замілаваннем на неба, што развітвалася з апошнімі сонечнымі промнямі залатой восені.

Звычайна высакародны чалавек, які стварае ў сваім жыцці культ Маці, пераносіць элементы згаданага абагаўлення на жанчын сусвету і

асабліва на жонку і дачушку (згадаєм царскія адносіны М.Багдановіча да ўсіх дзяўчат, што паўплывалі на яго долю, і палка неспраўджанае жаданне паэта мець уласную маленкую дзяўчынчуку з вачымі і валасамі каханай; яўнае пакланенне перад Маці Алеся Адамовіча). І таму верым "Споведзі" аўтара, дзе ён гаворыць пра блізкіх яму людзей: "Пра жанчыну. Даўно чую ад старэйшых, таксама некаторыя філосафы пісалі амаль тое ж самае: жанчына гэта "тщеславие, зависть и распутство". Пакідаю на суд і жыццёвы вопыт кожнага гэтых выраз. Штодзённая задача кожнай жанчыны альбо бязлітасныя эпітэты гэтых падвердзіць, альбо іх аспрэчыць. На жаль, у першым і другім варыянце яны робяць гэта з нашай дапамогай. Такі выраз, безумоўна, не перакрэслівае ўзвышанага гімну мацярынству. Не аддзяляю сябе ад астатніх і не перастаю дзякаваць Богу, што мне пашчасціла ісці па жыцці побач з чалавекам, якому прырода даравала адначасова і прыгажосць, і розум. За гэта трэба дорага плаціць, і я, ахвяруючы ўнутраным "я", нават сваёй волі, сімпатыямі, работай, спакусай, нясу сямейны крыж з задавальненнем. Сваю жанчыну на працягу сумеснага жыцця ніколі не пабіў. Дачку, калі ёй споўнілася чатыры гады, адзін раз чапніу рукою па твары. Яна гэта не помніць. А я часта ўспамінаю. Асабліва, калі яна хварэе, калі ў яе высокая тэмпература. Сорамна перад ёю. Да сённяшняга дня сорамна".

Даволі часта своеасаблівым асялком, на якім выпрабоўваецца ўзоровень любові і наогул чалавечнасці герояў, выступаюць нашы "братья меньшие". Матушка Таццяна, маці трох маленкіх дзяцей, ратуе ад такіх жа маленкіх "пачынаючых жывадзёраў" коціка і нікому не расказвае прастрашэнную крыўду – вылітых на яе памяях. Але ніхто не бачыць яе слёз - сёння дзень анёла мужа, і ў гэтых дзені трэба захаваць у душы хоць кроплю радасці.

Не ўсім жывёлам пад сілу жыць з чалавекам. На ўсё жыццё застаўся страх цемры ў дварняка Дзіка, бо яго зачынялі на доўгі час у туалете, каб не парваў дарагой мэблі ці не напаскудзіў у хаце. Здзічэў Грэй, трохіадовы пародзісты сабака, якога гаспадары кінулі на доўгі месяц. Вось чаму ён нават не глянуў на прывезены дэлікатэс "Педзігры", а міжвалі хапніў гаспадара та нос. Толькі праз боль хлопец з маці зразумелі цану свайго здрадніцтва вось чаму яны даравалі свайму былому і, цяпер ужо ёсць надзея, будучаму сябру

Ад рэўнасці, зусім па-чалавечы, памірае і папугай Пятруша. Ён нават забыў слова, якім яго навучылі, і не хоча смакоцікаў, што

нарэшце перадаў яму гаспадар, бо хочацца яму зусім іншага клопату і звычайнай чалавечай спагады. Пісьменнік сцвярджае, што грэблівя адносіны да маўклівых і пакорных істотаў знішчаюць нешта выразна чалавечае ў чалавеку, абкрадваюць яго душу. І, наадварот, зусім мізэрны клопат пра братоў нашых меншых упрыгожвае змрочнае і аднастайнае існаванне, нясе зарад дабрыні іншым людзям. Сцілі, здавалася б, рух душы да ўсечалавечай спагады Нявены, жонкі балгарскага дыпламата, якая ратуе ад сцюжкі і галоднай смерці беспрытульнага коціка, сагравае душы іх суседзяў, бо менавіта такія ўчынкі высакародных людзей лечаць душы, параненые безнадзеянасцю, няўдачамі, адчаем, расчараўваннем. Ці не тamu ўсё мяняеща ў Сусвеце, калі нарэшце карова-рэкардыстка Зойка, якую збіраліся зарэзаць, раптоуна адъюндзіць ад сваёй хваробы і пачынае ціха-мірна жаваць свой салодкі бурачок ("Аднойчы Давыд-Гарадку").

Зразумела, што, мадэлюючы падобныя сітуацыі, імкнучыся да яскравай зададзенасці зыходнага маральнага імператыву, вельмі лёгка збіцца на празмерную экзальтацыю дзеяння, выразную сэнтыментальнасць рэалізацыі канфліктаў. Згаданая адметнасць у цэлым не ўласціва творчай манеры Г.Марчука. Нават болей, адчуваючы падсвядома падобную небяспеку, празаік даволі часта імкнешца зменшыць напал пачуццяў, зрабіць пэўную разрадку, спыніць слёзы чытача, гатовыя з'явіцца на свет белы. Якраз гэтаму і служаць элементы іроніі, падчас гратэску, выкарыстанне якіх у прозе Г.Марчука разнастайнае стылёва і рознабаковае функцыянальна, але заўсёды па-майстэрску ўплецена ў палатно аповяду. Аўтар добра памятае, што навела вырастаете не толькі з выключна "сурёзнага" выпадку, але і падчас з фаблію, шванкаў, ці, што болей чым зразумела, з рэальнага аnekдота і проста гумарыстычнай сітуацыі. Арыентуючыся на традыцыі народнай смехавай культуры, адштурхоўваючыся ад слецифічных рыс класічнага аnekдота (адна эпізадычнасць, лаканічнасць, выразная расстаноўка герояў, нечаканая камічная развязка). Г.Марчук узбагачае свае творы падобнага плана пабочнымі эпізодамі, дадатковымі яскравымі мастацкімі дэталямі, глыбокімі, хаця і не разгорнутымі, псіхалагічнымі характарыстыкамі, што ператварае іх у арыгінальную па форме і ўласаблennі навелу. Найбольш яскрава гэты працэс заўважны ў сцэне сустрэчы Лятуна з Балаболкам (раман "Крык на хутары"):

- Пеўня маеш? - пытае злосны сектвєстратар.

- А як жа куры без пеўніка? Маю.
- Кхе, дык гэта твой п'яны певень ляжыць у жыце? Гані дваццаць злотых.

- Гэта не мой, пан Балаболка, майго п'янага да курэй цягне. Скажы. Мікіта?

- Ісціна, - Мікіта адварнуўся, каб не зарагатаць.

Невялічкая сцэнка (тут яскрава праявілася майстэрства Марчук-камедыёграфа) сваім даволі недарэчным зместам кантрастуе, выразна адцяняе тое зло, што несла тагачасная падатковая паліцыя. Пан Балаболка, не могучы прыдрацца да чысціні каня, цэласці коміна, вырашае ацаніць праз прызму штрафаў мужчынскія здольнасці не толькі Летуновага пеўня, але і самога гаспадара, на якога як быццам скардзяцца жанчыны з суседніх вёсак, бо яму, на жаль, так далёка да гэтага курынага верхаводы.

Цалкам у стылі класічнага анекдота вытрымана замалёўка "Пазыка". Пра гэта сведчыць і стыль прадстаўлення дзяжурнага пажарніка Чарапка, і назва вёсачак (Зялёная і Жоўтая Чорналебядзінская раёна), канава імя "Першых меліяратараў", згадка пра Кузьму, які мае дзяцей ад першай жонкі і сінякі пад вокам ад другой. Традыцыйным уяўляеца і фінал твора, калі шаноўны Мацей Якаўлевіч бачыць, што разам з суседскім стогам згарэў і яго, Мацея Мухі, хлеў. А пажарных ён не выклікаў.

Г.Марчук добра ведае прыроду камічнага, што і дазваляе яму ствараць запамінальныя сітуацыі. Разам з тым неабходна адзначыць і выразную далікатнасць аўтара. У адрозненне ад сучасных модных эстрадных запісных гумарыстаў, якія імкнутьца выклікаць смех любой цаной, абыгрываючы часцей за ўсё тое, што знаходзіцца ніжэй пояса, аутар застаецца карэктным і, што самае галоўнае, ён любіць сваіх герояў. Любіць, не зважаючы на іх не заўёды прыстойныя ўчынкі. І таму ён пазбяшае голага маралізаторства ці праста адкрытага высмеивання. І тым ён блізкі да А.Чэхава які, адзначаючы недахопы людзей, не судзіў іх, а спрабаваў зразумець і нават у нечым паспачуваць. Вось чаму праз пэўны камізм сітуацыі ў алавяданнях "Як Пузакоў спакушаў стаматолага", "Калі іграў акардыяніст Коўтун". "Аб'ява на слупе" выразна прасочваеца трагізм існавання, а таму хутчэй за ўсё іх можна назваць трагікамічнымі.

Наогул, Марчук-навеліст пастаянна эксперыментуе, формы ягоных твораў "малой эпікі" надзвычай разнастайныя. Ён смела

ўводзіць маленъкія сцэнкі, дзе, як у драматургічным творы, практычна ўсё вырашаецца ў дыялогах галоўных герояў (акрамя "Пазыкі" згадаем "Навагодні тост"), споведзі ("Пасля маўчання"), віншаванні ("Слова на дзень першы"). Цікавай уяўляецца яго спроба развіць у навеле "Першыя слёзы" пэўныя матывы, закранутыя ў рамане "Кветкі правінцыі". Звычайна адбываенца наадварот – пэўныя элізыды набываюць сваю рэалізацыю ў буйнафарматных формах. Пятнаццацігадовы Юраська - гэта па сутнасці, той жа Адась Доля: сірата - маці яго даўно памерла, а бацька кінуў. І нават эпізод вайны з электрыкам Шпакоўскім (ярка ўвасоблены ў фільме па гэтым рамане) і забавы дзяцей, і трагедыя коткі Муркі - усё было згадана ўпершыню ў "Кветках правінцыі". Але не чарговае вяртанне ў басаногае дзяцінства хвалюе пісьменніка. Яму цікава яшчэ і яшчэ раз адчуць працэс абуджэння чалавечай душы, якая "ад сну аббудзілася, прарасла" (слово бабкі героя), зразумець, як нараджаецца ў чалавеку чалавек, успомніць, калі праліваюцца першыя слёзы духоўнага абнаўлення, спасціжэння сваёй віны за здзек над слабымі і бездапаможнымі. І якраз смерць няшчаснай Муркі садзейнічае гэтаму абнаўленню.

Схільнасць да філасофізацыі рэчаінасці і абуровіла зварот Г. Марчука да спецыфічнай формы замалёўкі, імпрэсіі, своеасаблівага верша ў прозе. У падобных творах (згадаем Бядулю, Ядвігіна Ш., Брыля) замест традыцыйнага, дакладна выверанага і вызначанага сюжэта, заснаванага на дынаміцы падзеі і сутыкненні харектараў, фоніку імпрэсійных замалёвак вызначае філасофская скразная думка аб жыцці і спаконвечным прызначэнні чалавека. Часцей за ўсё аўтар не апавядае да канца аб драме асобы, пакідаючы ролю суддзі паважанаму чытачу. Менавіта апошні павінен сам уявіць, што будзе далей з улюбёным героем. Падобная методыка шырока выкарыстоўвалася аўтарам у эпіцы, паасобныя яе элементы няблага зарэкамендавалі сябе ў навелістыцы. Мы не ведаем, што далей будзе з няшчаснай Оляй ("Крыніца"), з беднай дачушкай і яе высакародным бацькам ("Дзям'ян і Даша"), Бомбай ("На беразе Гарыні") і г.д. Сюжэтная канва большасці твораў разарваная, свядома ўсклалненая. Г.Марчук хоча сцвердзіць глыбокую думку пра тое, што існаванне чалавечае вельмі няўстойлівае, быццё катастрофічнае, а шчасце чалавечае вельмі і вельмі прывіднае.

Нярэдка па некалькіх зацемках кароткай імпрэсіі ці замалёўкі пісьменнік аб'ядноўвае кавалкі і пласты жыцця, раз'яднаныя значным прамежкам часу і прасторы, насычаючы ўсё згаданае складанай

дывялектычнай думкай, пачуціямі і перажываннямі, цяжка ўлоўнымі пераходамі ад адлюстравання знешніх рэалій рэчаіснасці і чалавечай псіхалогіі да абстрактных філасофскіх разважанняў. Іменна таму верым споведзі героя імпрэсіі "Роспач", які, з гонарам згадваючы гісторыю свайго роду, раптам спасцігае бессэнсоўнасць асабістага існавання: "...Я прадаў старую, трухлявую дзедаву хату, прадаў зруб незавершанай мацерынай будоўлі, знасіў кожух, засыпаў смеццем калодзеж, які выкапаў дзядзька, згубіў рашэнне тэарэмы, якое знайшла стрыечная сястра, не даглядаў братаў сад, ніколі не фарбаваў драўляныя крыжы на магілах бабы, дзеда, маці, дзядзькоў, не наведваў могілкі ў другім горадзе, дзе пахаваны бацька, не навучыўся даіць карову, казу, засольваць у бочцы гуркі, закатваць памідоры, варыць вішнёвае варэнне. Я змяніў мноства прафесій, толкам ніводную не засвоіў, хадзіў заўсёды ў падручных, памочніках, карацей кажучы, шукаў, дзе лёгка і непрыкметна можна лайдачыць. Піў віно, гарэлку, ром, джын, спірт... Там, дзе піў, любіў біць пустыя бутэлькі. Падабаўся гук разбітага шкла. Не хадзіў да царквы, не збудаваў сабе дом, не ўзяў з сабою ў сталіцу бабулін ручнік, посцілку, і на сцяне ў пакоі інтэрната над маёй галавой не вісіць фота маці. Ляціць гады, раяць пачынаць думаць пра вечнае, а я ні на чым не паспываю засяродзіцца, да ўсяго абыякавы, і ад гэтага мне ўсё роўна не сорамна... і чаго я прыйшоў?" Верыш "Споведзь" самога аўтара, дзе ён спрабуе ацаніць пуцяводныя зоркі свайго жыццёвага шляху і, асабліва, своеасабліваму чалавеку "Пасля маўчання", у якім так пранікнёна раскрылася любоў пісьменніка да роднага Давыд-Гарадка і жыцця наогул.

Галоўная сутнасць малой прозы Г.Марчука - спасціжэнне чалавека ў гэтым складаным сусвеце. Аўтар спакваля, у розных жанравых формах з розным узроўнем адкрытасці, выказвае свае адносіны да жыцця і ягоную агульную ацэнку. Якраз гэтай мэце служыць і выкарыстанне кантрастнага погляду на рэчаіснасць.

Усё гэта разам сведчыць аб выпрацаванай сур'ёзнай, стабільнай, глыбокааргументаванай аўтарскай канцэпцыі, абегульнена выказанай у наведле "Хаос": "Што ж застаетца? Калі нічога не можа быць тваім ні багацце, ні ўлада, ні здароўе, ні адносны спакой. Трэба ўзяць у настаўнікі Бога, настроіць сваё сэрца на лад дабрыні, велікадушнасці і рушыць насустроч Хаосу з паставанай любоўю ў душах да ўсяго жывога. Пакутаў і смерцяў на гэтым шляху будзе меней у таго, хто добры.

Бессэнсоўна кіраваць жыццём. Трэба толькі назаўсёды ўсвядоміць, што ты сам з'яўляешся прычынаю гора і смерці і прычынаю радасці ды шчасця іншаму. Царква, літаратура, мастацтва дапамагаюць арыентавацца ў руху, каб не згубіць боскі пачатак. "Не панікуй, чалавеча ад уласнага бяссілля, адчай - таксама грэх, ты патрэбны ўсім і ўсяму, бо і без цябе не абысціся Хаосу, які нічога не знішчае, а пераводзіць у іншы стан існавання".

Зразумела што рэалізацыя падобных складаных проблем патрабуе і адпаведнага ўзоруно майстэрства. У творчай практыцы Г.Марчука склаліся адметныя прыёмы і спосабы спасціжэння і адлюстравання рэчаіснасці. Так, вялікая ўвага надаецца загалоўкам твораў. Кнігу сваіх навел на рускай мове аўтар не проста фармуе па храналагічнаму ці тэматычнаму прынцыпу, а свядома стварае іменна кнігу, загаловак якой сведчыць аб выразнай аўтарскай канцепцыі і рэалізаванай паспяхова задуме. Загалоўкі ж канкрэтных твораў у многіх выпадках будуць стылістычна нейтральнымі ("Матушка Таццяна", "Крыніца", "Дзям'ян і Даша", "Грэй", "Дзік"), аднак нешта няўлоўнае падказвае, што за гэтай будзённасцю схавана трагедыя. Як гэта бачыцца ў трагічным апавяданні з такім, здавалася б, простым загалоўкам "Вася". Сама ж назва наведы "Марыя, цётка Маня, баба Маша" амаль у такой жа ступені, як і яе двухсторонкавы змест раскрываюць асноўныя этапы жыцця эвычайнай жанчыны.

Кожная навела Г.Марчука мае свой адметны зачын – экспрэсійны, дынамічны, надзвычай інфармацыйны, які адразу ўводзіць чытача ў змесц узнаўляемых падзей (нешта падобнае на ўступ герайчнай балады П.Панчанкі "Герой" "Злосна сказаў: "Уставай, пяхота!"). Магчыма, гэта абумоўлена тым, што як і ў баладзе, у структуры твораў Марчука практычна няма эпітэтаў, што не садзейнічаюць спасціжэнню галоўнай проблемы.

Менавіта апошнім тлумачыцца і пэўная недаказанасць, адсутнасць падрабязнай аргументацыі. У свой час Чэхаў згадваў, што не абавязкова пісаць, як узышоў месяц, дастатковая сказаць. што бліснула шкляная бутэлька на грэблі.

У апавяданні "Маўчанне маўклівай пліты" Г.Марчук практычна нічога не паведамляе аб дзесятках Вольгі Карлаўны, з якімі ён пазнаёміўся на яе магілцы. Аднак літаральна па дзвюх згадках мы разумеем, што не будуць яны клапаціцца пра магілку маці, што чакаць прыйдзецца чатыры гады.

Многія героі навел пісьменніка паказаны ў развіцці. Асабліва яскрава гэта паказана ў апавяданні "Грэх і пакаянне". Аўтар знаходзіцца ва ўзросце, калі і ён ужо не толькі не ненавідзіць таго, хто мае іншы пункт гледжання, але і спрабуе яго зразумець. Эвалюцыя светапогляду героя, за якім бачыцца сам пісьменнік, уяўляецца доказнай і пераканаўчай: "Я падзякаваў прапаведніку і накіраваўся ў бок мосціка, разы два азірнуўшыся назад. Адчуваючы за сабою грэх, разам з тым я вельмі ўзрадаваўся: "Гасподзь, які паказаў мне свой знак, дараваў мне нецярпімасць і абурэнне, прымірыў мяне з каталічай-рэктарам і пратэстантам прапаведнікам, аб'яднаў нас у роўнасці і роднасці. Пакаяўшыся, мы разумеем, што ён (Бог) ратуе нас "не па справах праведнасці, якія мы стварылі б, а па сваёй міласці". Прыйшоў да мяне вясновы дзень абраўлення і прасвялення душы. На жаль, я не запытаў імя сцілага прапаведніка, але, дзякую Богу, ёсць сведкі. Верце яму, амерыканцы, як паверыў я ў моц Божага знаку. Аб'яднаем сілы для добра, будзем разам ратаваць слабыя душы". Так, герой "Навагодняга тоста" гатовы абняць сантэхніка хвіліну назад ён яго ненавідзеў. Вышэй мы згадвалі аб ролі кантрасту ў спасціжэнні аўтарскіх адносін да жыцця і чалавека. Як па-майстэрску супрацьпастаўлены зайдрасць жанчын да больш удалай сяброўкі, што зарабіла сваім целам куртку ў Стамбуле, і паэтычная замалёўка аб тым, што работалася ў гэты час у высокім небе над іх галовамі ("Раннія сексуальнае выхаванне"): "Над дыспансерам, у пасвятелым небе, ляцела чарада дзікіх гусей. Вярталіся з зімоўкі ў родны кут. Рэдкая з'ява гусі ў небе над горадам. Аднак птушкі не цікавілі субяседніц".

Птушкі не ляцяць да спелых ягад каліны, бо яе гаспадар злы і жорсткі "фортачка", які ненавідзіць усё на свеце. Своесаблівымі вершамі у прозе (як некалі "Васількі" і "Раны" Ядвігіна Ш., імпрэсіі Бядулі) уяўляюцца "Мой месяц" і асабліва "Нябачны музыкант", прысвечаны памяці маці Марыі Дэмітрыеўны. Акварэльнае, пастэльнае ўспрыніцце сусвету надзвычай гарманіруе з узнёслатрагічным настроем аўтара. Паэтычны вобраз у гэтым выпадку ствараецца не столькі графічнымі лініямі, колікі плаўнасцю гука, мелодыі, напеву. Характарызуючы такую азметнасць, Наваліс пісаў: "Прадметы павінны, як гукі эоловай арфы, узікаць адразу, без прынкукі, не выдаочы інструмента які іх нарадзіў". Няма сумнення, што светла-сумныя пачуцці, што так заварожваюць чытача народжаны сэрцам пісьменніка.

Усё гэта сведчыць пра тое, што поспех да аўтара прыходзіць тады, калі ён застаецца ў творах выключна шчырым, а яго сэрца і душа раскрыты сусвету, дабру, жыццю. Спрабы ж супрацьпаставіць сябе апошняму, асудзіць герояў і пэўныя з'явы вядуть да разбурэння згарманізаванасці сусвету. Памкненні аўтара вывесці на першы план публіцыстычны пачатак, рэзка асуцжаочы негатыву, на яго погляд, у нашай рэальнасці, вядзе да пэўных мастацкіх страт. Тады сюжэты твораў уяўляюцца надуманымі, непераканаўчымі ("20 даляраў", "Ландышы", "Памерці ў Парыжы").

У цэлым неабходна адзначыць, што "малая" проза Г. Марчука — яскравая старонка айчыннай навелістыкі.

ВЯРТАННЕ ДА ВЫТОКАЎ

(Казкі Г.Марчука)

У апошніх па часе раманах Г.Марчук неяк паціху адыходзіць ад прамога ўласблення роднага куточка, вяртацца туды ён будзе са сваімі героямі ў даволі рэдкіх службовых камандзіроўках ці паездках да родных. Але раптам ён у поўным абёме згадае сваё роднае Палессе, дзе сярод быльых пракаветных і неабсяжных балот стаіць старожытны Давыд-Гарадок, першая радасць і смутак пісьменніка, сапраўдная КАЗКА яго дзяцінства, крыніца вечнага высокага натхнення. У свой час Сент-Бёў сцвярджаў, што з нараджэння ў кожным чалавеку жыве паэт, потым паэт памірае, а чалавек працягвае жыць. З гэтым назіраннем цяжка не пагадзіцца. Сапраўды, вельмі рэдка ў канкрэтнай душы чалавечай з гадамі застаецца рамантык. Г.Марчуку ў гэтым плане пашчасціла. Ён здолеў захаваць свае светлыя дзіцячыя ўспаміны аб велічных уваходзінах у гэты сусвет і паспрабаваў іх увасобіць ужо ў парынальна сталым узросце ў арыгінальных казках.

Арнітолагі сцвярджаюць, што маленькаі птушачкі навек прывязваюцца да таго, што акаляе іх у момант нараджэння. Першым і самым галоўным у жыцці для маленькаага Жоры, як і сталага Георгія Марчука, стаў яго родны куточек. Ці не таму дзеянне практична ўсіх яго казак разгортваецца, як і ў раманах, якраз на Палессі, там, дзе чароўная Гарынь упадае ў царыцу края Прыймяць. Як і некалі ў буйных эпічных формах, аўтар ізноў звязргаецца да слайной гісторыі края, але на гэты раз на новым этапе, на аснове казачна-легендарнай. Яшчэ раз ён пахваліцца (не быў бы гарадчуком!) слайнымі продкамі, што засна-

валі яго роднае мястэчка, і на вачах захопленага дзіцяці здараецца дзіва. Маленькі чытач, а можа хутчэй, слухач, з захапленнем пачынае ўяўляць напаўлегендарныя чаўны, што плывуць па бурлівай невядомай рацэ, а князь Давід Ігаравіч, унук славутага Яраслава Мудрага з трывогай і надзеяй углядаетца ў непраходныя пушчы, балоцістыя зараслі маланаселеных тады зямель Пагарыння. І долю славутага Рабінзона і непраходныя сельвы Амазонкі, і мужных адважных піратай з тубыльцамі згадае фантазія дзіцяці, пакуль выгнаннік абірае высокі стромкі бераг, дзе нарэшце і заснует самае цудоўнае месца на зямлі. І ўжо яно застанецца з маленькім чалавекам назаўсёды. Во тут будзе жыць стракатлівая сарока што весела клапоціцца: пра маленьких дзетак, але трапляе ў недарэчную ситуацыю; тут жа згіне тоўсты, нахабны, але і крыху дурнаваты шчупак.

І непрыкметна маленькі чытач трапляе ў захапляльны палон казкі. Паэтычнасць светауспрымання будзённага рэальнага дазваліе аўтару ўбачыць таямнічае ў самым звычайнім. А на бeraзе такой чароўнай, загадковай ракі і павінна адбывацца незвычайнае. Вось чаму самыя цудоўныя падзеі здараюцца з самымі рэальнымі істотамі. Якраз аб гэтым апавядае аўтар у цэлым цыкле казак пра дзеда Васільчыка, бабу Кацярыну і разумных і непаседлівых унукаў. А жывуць яны, зразумела, у самай прыгожай і паэтычнай вёсачы Ляды, што размесцілася акунат там, дзе хуткаплынная Гарынь упадае ў царыцу Палесся Прыпяць. І гэтая вёска мае слáйную гісторыю, якая пачынаецца адразу пасля заснавання легендарнага Турава. Ля яе вытокай стаялі браты з баявой дружыны князя Давіда. Вось чаму не знойдзеш лепшай прасторы для будучай вялікай жыццёвай Казкі.

А ўсе казкі пачынаюцца даволі традыцыйна. І не адразу здагадаешся, калі ты з рэальнага свету пераходзіш ва ўмоўнаказачны. Але так і трэба. Дзіця ж, наогул, зусім па-іншаму ўспрымае сусвет. Таму яно не дзівіцца, а прымае як належнае шырокі паэтычны сусвет звычайнай качкі Гапы, якая, праплакаўшы часовае знікненне сваіх качанят, смела ўступае за іх у барацьбу, не баючыся нават вострых уколаў квактухі. І цяпер няма такой сілы, якая змагла б разлучыць шчаслівых качанят і іх маці з дзедам і бабай; казы Марфы, якая па-свойму тварыла долю маладога Васільчыка: з'ела пахаронку на салдата, а потым фату Кацярынкі, якую сілком прымушала выйсці замуж за нялюбага; каня з нетутэйшым імем Мадагаскар, які дзеля свайго гаспадара рызыкуе жыццём; незвычайную котку Дымку, якая,

убачыўшы, што яе аддалі нядобраму чалавеку, памірае; смелага ягняткі, што ўхапіла крыважэрнага воўка за хвост; каровы Ластавачкі, што выратавала ад смерці Аксанку; старой сарокі, што ледзь не згінула і тым самым ледзь не страціла сваіх дзетак... Ды што там гаварыць, нават у свядомасці звычайнай грушы адбываюцца метамарфозы - яна, затаіўшы на ўсіх злосць, ператвараецца ў нікому не патрэбную дзічку.

Некалі старажытныя людзі доўга сумняваліся - жывая рака ці не? Яна ж безупынна бяжыць. У казачным сусвеце Г.Марчукіа ўсё жывое, тым больш рэчы, якім паляшук пакланяўся заўсёды. Таму зразумела што і звычайны, на першы погляд, калодзеж праходзіць, нібы жывая істота, усе асноўныя этапы жыцця і прытым ледзь не гіне ад рук сквапных і жорсткіх людзей. Але гэты звычайны калодзеж усё ж такі мае свой сакрэт, інакш як бы ён трапіў у казку. Яго выкапалі 50 гадоў таму назад, і спачатку ён быў адзіны на ўсю вёску. Але не толькі гэтым ён цікавы. Жыла ў ім доўгі час вялікая Жаба, якую гаспадыня Капліха выкарыстоўвала як маленькі халадзільнічак для малака. І так доўга служыла ў гэтай іпаставі бязвінная істота што стала ад бясконцага купання ў малацэ зусім белай. І ніхто не захацеў сябраваць з Белай Жабай. Але, як заўсёды адбывае ў калодзеж трапляе шаравая маланка зусім маленькая, як малюсенькі шарык, якая кардынальна мяняе і лёс Жабы Зялёной, і Жабы Белай, і дзяцей, і ўсіх жыхароў вёскі. Крыніцы павінны быць чыстымы - такі маральны запавет выносіць для сябе чытак, бо чым болей аддаеш, тым чысцейшым і багацейшым становішся сам.

Аўтар падчас выступае ў ролі настаўніка, ментара, павучальніка. І амаль кожны фінал свайго твора ён аздабляе лёгкай мараллю: "Той, хто хоць аднойчы каму-небудзь дабро зробіць доуга жыве, вельмі доўга" ("Каза Марфа"); "Адна галавешка ў печы не гарыць, а дзве ў полі не згаснуць" ("Дзікая груша") "Аддаеш людзям дабро, таму і жывы, таму і вясёлы" ("Адзінокі калодзеж"); "На душы ў кожнага хораша і снакойна ад тага што ты не адзін у гэтым велізарным сусвеце, што яшчэ нехта жыве поруч" ("Старая сарока"). Бо нават мядзведзь, калі падысці да яго з душою, адкажа на клопат усім сваім мядзведжым сэрцам ("Мядзведзь").

Разам з тым Г.Марчук не байкалісць. І яго казкі не байкі ў прозе, што створаны толькі дзеля маральнага імператыву, добрым рэчам можно навучыцца без усялякіх маральных запаветаў. У казцы "Святая

птушка" Марчук расказвае свайму маленъкаму сябру дзве ле генды пра паходжанне буслоў - гэтых святых птушак. Але паціху спавядае і самы галоўны ўрок. Вось ён нагадвае расставанне буслоў з роднай зямлёй: "Доўга і хораша так кружылі над Лядамі ў небе святыя птушкі, развітваючыся з радзімай, і кожны з іх абяцаў людзям наступнай вясной прыляцець зноў. Як жа можна зрадзіць роднай зямельцы, на якой нарадзіўся, рос, на якой заўсёды рады табе і чакаюць з надзеяй на ўсё лепшае ў жыцці. Не, ён, Антон, абавязкова знайдзе сілы, каб вярнуцца сюды".

А цяпер мы бачым маленъкімі буслікамі і саміх Юраську і Аксанку, якія так доўга не едуць да дзеда з бабай. "Тады пойдуць разам з дзедам і бабай качка Гапа, карова Ластаўка, каза Марфа, конь Мадагаскар. А Юраські з Аксанай усё няма. Тады паляціць разам з дзедам Васільчыкам і бабай Кацярынай Старая Сарока, пабяжыць кошачка Дымка, прыскачуць Белая і Зялёная Жабы, усе будуть чакаць, а ўнукі не едуць усё і не едуць.

Доўга будзе кружыць над палескай вёсачкай Ляды бусел Антон, супакойваючы сваіх сяброў-землякоў - трэба верыць. Яны вернуцца да нас. Яны не такія, каб забыць усё. У іх душы светлыя, калі паабяцалі, абавязкова прыедуць. Ды што там. Унь за лесам аўтобус бачны. Яны едуць! Сэрца маё буслінае адчувае.

- Вы верыце мне?

- Веруем! - у адзін голас адкажуць усе". А ўрокі жыцця адзіння для дзяцей і дарослых. Бо сіла пачуцця, мера любові не вызначаецца ўзростам героя, маральныя запаветы застаюцца адзінімі на ўсе вякі, на ўсе часы, нягледзячы на тое, казачныя яны ці рэальнія.

Вось чаму аўтар паступова адыходзіць ад асноўнага стрыжня свайго захаплення, уключаючы ў паэтычную гісторыю такой рэальнай і такой казачнай Радзімы ўсё новыя і новыя кругабегі. Цяпер уся зямля беларуская за Сожам і Дняпром, паміж Прыпяцю і Дзвіною, поруч з Нёманам, а калі дакладней сказаць, тая, што насупраць хмаркі, якая вісіць на рагатым месячыку ў ветраную пагоду трапляе ў поле зроку Г.Марчука. А жывуць тут такія цудоўныя, душэўныя людзі, як бабка Кацярына, дзед Васільчык, хітры і добры Несцерка. Ёсць і свой Карабас-Барабас (праўда, завецца ён Піліпам Барабандулем), але ж існуе ён толькі для таго, каб адцяніць сардэчнасць першых. А хіба ж можа быць па-іншаму на зямлі, над якой кружыць святая птушка бусел Антон.

Дзіўныя гісторыі адбываюцца таксама і за ваколіцай вёсачкі Ляды, дзе жывуць абаялныя і цікавыя істоты. З вялікім майстэрствам напісана гісторыя маленъкага ваўчаняці Піліпаўкі, якое з-за сваёй прыроджанай шкадлівасці і неадпаведнай адукацыі трапляе ў самыя недарэчныя сітуацыі ("Ці кормяць ваўка ногі?"). Радуешся досціпу, калі чытаеш пра ваўчыную школу, старога ваўка-настаўніка, ваўчыныя ўрокі, фанабэрыйстасць і яскравую наіўнасць вучняў. Піліпаўка (а назвалі яго так таму, што нарадзіўся ў гэтую страшэнную пару) родны пляменнік таму дурнаватаму ваўку з народных жартоў і анекдотаў, які лавіў рыбу хвастом, даставаў мазгі з уласнай галавы, уцякаў ад зайца і г.д. Але пасля пэўных прыгодаў Піліпаўка кардынальна мяняецца, і цяпер маленькі чытач (ці слухач) упэўнены, што ён ужо не паўторыць подзвігаў дзядзькі. Каларытнымі атрымаліся вобразы іншых звяроў, надзвычай смешнымі ўяўляюцца вартайнікі-сабакі Кузя і Рэпка.

Па-свойму раскрывае Г.Марчук гісторыю коціка і пеўніка з аднайменнай казкі. Толькі тут герой паўстаюць у сваіх супрацьлеглых якасцях. Певень - гэта сапраўдны гаспадар і арганізатор. Ён устае да ўсходу сонца, будзіць усіх, прымушае узяць ца за работу. А кот гультай, абібок, які болей за ўсё любіць спаць. У выніку яго інтрыгай ўсё рушыцца ў бабінай гасладарцы, але пеўнік, якога нявінна выкінулі з хаты, знаходзіць сілы, адстаяць не толькі сябе, але і выратаваць прапаўшага без вестак дзеда і аднавіць парушаную справядлівасць.

Трэба жыць па адпаведных законах прыроды, добра і справядлівасці. А то згінеш, як той дурнаваты казачны шчупак, што ўцёк ад сваёй маці ў затон, і дзе, калі высахла вада, знайшоў сваю пагібель. Яшчэ больш паэтычны урок маленькі чытач атрымае з казкі "Як васілёк ездзіў у госці". Васільку, гэтай самай паэтычнай кветачыці нашай зямлі, надакучыла цвісці ў густым жыцце, слухаць стравы жаваранка, шатаецца з каласкамі. З дапамогай самых незвычайных сіл ён трапляе ў горад, на клумбу да цудоўных гарадскіх кветак ружаў. Але, у рэшце рэшт, разумее, што яго месца дома, сярод сяброў, пад блакітным небам, адкуль ліецца жаўруковая песня.

У свой час некаторыя фалькларысты бачылі нацыянальны каларыт, скажам, афрыканскіх казак у тым, што ў іх дзейнічаюць ільвы, жырафы, чарапахі і кракадзілы. Г.Марчук таксама распавёў здзіўнюючу гісторыю пра прыгоды пустыннага зайкі-тушканчыка Мікітулы. Аўтар павёў свайго маленъкага сябра ў далёкую пустыню, дзе зусім няма лесу адна толькі вярблоджая калючка расце, ды яшчэ дзе-

небудзь на гарызонце адзінока тырчыць саксаул. Здаецца, нідзе нічога і нікога няма ведама, пустыня. Але цікаўныя хлопчыкі і дзяўчынкі разам з пісьменнікам заўважаць жвавую яшчарку, што выскачыць проста з пяску, прыгажуна Джайрана Хуткія Ногі - Востры Ражок, чараватага Вярблюда, і сусліка, і чарапах, і змей, і ядавітых павукоўтарантулаў.

Але самая адметная асоба гэтага сусвету земляны зайчык, - Тушканчык Мікітула, які жыве ў краіне Тушканіі ля калодзежа, дзе буяць дыні, кавуны... Але вось з'явілася ў Тушканіі нябачнае дагэтуль страшыдла, Пузаты-Паласаты, пачвара велічынёй з вярблюда, падобная на скарпіёна - лапы замест ног, клешні замест рук, доўгі хвост з ядавітай калючкай і дзесяць вачэй ва ўсе бакі. Не менш жахлівымі ўяўляюцца і вартайнікі дэспата - ядавітыя тарантулы, Саранчыдла, пагоншчык Страус, звыроддівы казан Чучумчадла...

Ратуючы сваіх герояў, Г.Марчук перакідае іх у беларускія лясы, тым болей ён упэйнены, што добро, справядлівасць уласцівы ўсім на зямлі, незалежна ад месца іх жыхарства. Але ўсё ж такі трэба зазначыць, што вобразы родных звяроў удаюцца аўтару намнога лепш. (Згадваеца жаргаўлівы пасаж гурта "Мроя": "Толькі, Панове, свая радыяцыя мне даражэй, чым чужы кенгуру"). І гэта зразумела, бо душа пісьменніка назаўсёды прыкавана да родных, мільх сэрцу краявідаў.

Адметным уяўляеца цыкл казак Г.Марчука, галоўным героям якіх становіцца славуты Несцерка. Пра прыгоды любімага героя дзяяцва чула ўжо не аднойчы, а тут яшчэ раз з задавальненнем паслушае, як прыйшоў на гэты свет слауны сын народа, як ён падмануў сына шынкара, як накарміў дурнаватага (зусім не страшэннага) чорта цыбуляй, як разгадаў сур'ёзныя царскія загадкі, вылечыў каралеву, служыў кухарам, лавіў французам рыбу. Прасякнутыя сапраўды народным гумарам, досціпам, казкі вылучаюцца арыгінальнай сюжэтнай будовай, структурай, займальнасцю, добрай мовай. Усё гэта значна садзейнічае поспеху твораў Г.Марчука. Маленькія слухачы і чытачы - а гэта вельмі ўдзячны народ - з вялікім задавальненнем будуць сачыць за подзвігамі любімага героя.

Казкі пісьменніка стануць яскравым вітражом у велічнай мазаіцы краю. І гэтыя маляўнічы вітражык застанеца ў дзіцячай памяці. Доказам таму новая книга казак Г.Марчука "Чужое багацце" (1998).

Дзеянне гэтых твораў адбываецца таксама на Палесці: "Здарылася гэта ў вёсачы за Давыд-Г'арадком, удалечыні ад вялікіх гарадоў, аэрадромаў і вакзалаў, куды не вядуць мінскія, кіеўскія і варшаўскія дарогі, жылі людзі звыкла: "законапаслухмяна, богабаязна, па-добра-суседску". І неаднойчы Г.Марчук з гонарам паведаміць усяму свету аб tym, як многа на нашай зямлі адметных і непаўторных па прыгажосці і самабытнасці сваёй весах і мястэчак: "Здаўна людзі сяліся на берагах вялікіх і маленъкіх рэчак. Вось і мястэчка Моталь стаіць на беразе палескай рэчкі, якую кожны называў па-свойму Вары ці Дысь. Жылі тут сапраўдныя майстры, працавітыя людзі. На ўсю Еўропу славіліся кавалі-збройнікі, шаўцы, краўцы, а яшчэ большую славу здабылі майстры, якія рабілі жаночыя пакрывалы "наміткі" па-мясцоваму. Гаварылі, што сама каралева ў іх заказвала".

На такім узнёслым тоне пісьменнік пачынае сваю казку "Ясельда". Хаця гэты твор можна толькі ўмоўна наэваць казкай. Хутчэй за ўсё гэта легенда. Доказам таму і цікавыя звесткі пра канкрэтнае палескае мястэчка, якое сапраўды славілася сваімі майстрамі, і згадкі пра рэальнага караля Уладзіслава, і ўсламіны пра казакоў Багдана Хмяльнішкага, і паданне пра паходжанне назвы палескай рачулкі Ясельды. Але бог з імі, жанравымі вызначэннямі. Бо, напрыклад, фінал твора выключна казачны. Матыў ператварэння дзяўчыны-тапельніцы ў русалку, яе выхад на зямлю ў строга прадвызначаны час - адзін з самых старажытных міфалагічных уяўленняў (згадаем, колькі пазытычных твораў прысвечана гэтым чароўным істотам нацыянальной дэмманалогіі, якіх клікалі русалонькамі, свіцязянкамі, ундзінамі). Тым болей, што Г.Марчук стварае такі сусвет, у якім усё ажывае. Бо што ж тады рабіць з заклятым вірам, дзе даўным-даўно жыве нячысцік, якога ў свой час выгнаў з мястэчка. Падобнае спалучэнне рэальнага, напаўлегендарнага і фантастычнага неабходна для стварэння адпаведнай атмасфери сівой даўніны, глыбокай старажытнасці, якая перагукваецца з днём сённяшнім. Згадкі маленъкаму палешуку пра слайнае мінулае роднага краю, пра слынныя традыцыі вольнасці айчынных мястэчак, пра славутых продкаў, рукі якіх цаніліся ва ўсім свеце, звесткі пра сваіх каралёў і герояў павінны выклікаць у яго цікавасць да роднай гісторыі і адначасова гонар за яе яскравыя старонкі.

Караля, як вядома, стварае світа. На падобным фоне напаўлегендарнасці і фантастычнасці надзвычай рамантычнай успрымаеца

гісторыя барацьбы маталян за сваю незалежнасць і поруч з ёй змаганне Стася і Ясельды за сваё першае і адзінае трагічнае каханне. Шчасце ўсіх складваецца са шчасця індыўдудума, але для шчасця агульнага варта ахвяраваць і сабою. Аутар сцвярджжае, што ў такіх прыгожых мясцінах, у такіх слайных мястэчках могуць і павінны жыць сапраўды прыгожыя знешне і душэйна людзі. Невыпадкова сваім гучаннем казка нагадвае шматлікія славянскія балады, напісаныя на падобным матэрыяле.

У традыцыях ранніх казак аўтара вытрымана і паэтычная гісторыя "Зімовая песня жаўрука". Знешне яна як бы і не падобная на казку, бо так пераканаўча і натуральна дзеянічаюць яе героі, што не толькі маленькі чытач, ці хутчэй, слухач, але і больш сталья аматары падобных твораў трапляюць пад яе чароўнае ўздзеянне. Зусім верагодным уяўляеца, што паганы прайдзісвет Воран-Крывыя лапы, заморская цаца Папугай, шкодная Зязюля, а тым болей Шпак і Жаваранак могуць гаварыць і дзеянічаць не толькі паміж сабой, але і мець самыя разнастайныя дачыненні з людзьмі і светам. А хіба здзіўляемся мы ў маленстве, калі апавядалі нам гісторыі пра злога, але дурнаватага Ваўка, хітрую Лісу, цэльпукаватага Мядзведзя, малага, але адважнага Пеўня, разумнага Коціка? Відаць, што ў аўтара засталося нешта ад дзяцінства, чым ён і хоча падзяліща з тымі, хто так добра разумее ўсё жывое ў гэтым свеце, хто яшчэ не ачарсцвеў сэрцам і душою, хто ўваходзіць у жыццё з радаснымі вачымі.

Варта адзначыць, што згаданыя вышэй птушкі даволі рэдка становіліся галоўнымі героямі казак. Часцей за ўсё яны ігралі эпізадычныя ролі, за выключэннем хіба Ворана. Аднак і апошні ў аўтара набывае не традыцыйныя для класічнай народнай эпікі функцыі. Ад эпічнага рэзанёра, увасаблення векавой мудрасці да дробязнага, але хітрага пракудніка і шкодніка - такая эвалюцыя гэтай загадковай істоты. Аднак гэтага хапае, каб стаў Воран сапраўдным увасабленнем злога пачатку, які так неабходны для твораў падобнага жанру. Ён надзвычай добра ведае псіхалогію сваіх суседзяў і надзвычай лоўка карыстаецца іх слабасцямі. Адных ён умее запалохаць, іншых абылагаць, прынізіць, выкарыстаць на карысць сабе чужое высакародства. Не менш яскравым выглядзе і апісанне пана прафесара спеваў, заморскага Папугая даволі недалёкага стварэння, якое, аднак, таксама можа прынесці шкоду, нягледзячы на свой бяскрыўдныя характеристар.

Тым болей пераканаўчай уяўляеца перамога сапраўдных сяброў Ягоркі Шпака, Жаваранка і Дзяцла, калі хлопчык згубіўся ў гэтым велізарным горадзе. Паказваючы ўсе перыштёпі змагання, аўтар ненадакучліва даводзіць свайму маленъкаму сябру велічную ідэю аб сіле і выскародстве сапраўднай дружбы. Спачатку ў энергічна-вясёлай сцэнцы перамогі: "Пачуў знаёмую песню Ягорка. Не ўтрымаць яго было, не ўгаварыць. Сеёён з мамай у таксі і хутчэй да старога дома. Як толькі ўбачыў іх Крумкач Крыўяя Лапы, уцякаць кінуўся: з аднаго балкона на другі пераскаквае. Папугай з Зязюляй за ім. Ды навошта яму нахлебнікі! Крумкач ад іх кінуўся наўцёкі, толькі яго і бачылі. Зязюля ўбачыла такое, да лесу павярнула. А Папугай — куляй назад, у сваю клетку".

А потым непасрэдна ў маральным імператыве: "Ягорка забраў сваіх адданых сяброў дамоў. Там, у цяпле, утульнасці, радасці, і дажылі птушкі да самай вясны. А ўвесну стары дом нарэшце адрамантавалі. Шпакоўню рабочыя не закранулі: хай птушкі жывуць і людзей радуюць.

Вярнуўся Ягорка ў свой дом ля лесу, на ўскрайне. Зараз Дзяцел можа быць спакойны. Калі дні асабліва халодныя, ён можа прыляцець на балкон, а хлопчык пакорміць яго, пакіне на дошчачцы кавалачак сала, сырога сала. Яны і дагэтуль там жывуць Шпак у сваёй шпакоўні, Жаўрук зусім побач, у полі ля лесу, дзе час ад часу стукае Дзяцел: тук-тук-тук... Так роўна і ўпэўнена б'еща сэрца сапраўднага сябра, бо калі ён не сапраўдны, дык які ж гэта сябра".

У дзвюх іншых казках ("Каваль Сідуян і злы дух" і "Чужое багацце") мы маєм дачыненне ўжо зусім з іншым Марчуком-казачнікам. Перш за ўсё таму, што ён упершыню яскрава арыентуецца на скарбы нацыянальнай фантастыкі, міфалогіі і дэмантаналогіі, якія, як добра вядома, належаць да самых распрацаваных у еўрапейскім фальклоры. Невыпадкова ўсе фалькларысты XIX стагоддзя адзначалі выключную спецыфіку беларускага менталітэту ў сувязі з фантастычным, а бацька Максіма Багдановіча, Адам Ягоравіч, у 1895 годзе выдаў кнігу, якая так і называлася "Пережитки древнего мироуздерцания у белорусов" Тому чытач і не здзіўляеца, калі ў апошніх казках Г.Марчук поруч з працалюбівым Канём, маўклівай Каровай, цікмянай Авечкай, няўрымслівой Казой з'яўляюцца худы і злы Хлеўнік, маленъкія Нячысцікі, страшэнны Кадук, аднавухі Пачварнік, касавокая Русалка. У пэўнай ступені апошнія ў нечым

нагадваюць свае класічныя фальклорныя першаўзоры-прататыпы. Так, у згаданай вышэй працы А.Багдановіч сцвярджае, што "воплотившемуся бесу никогда не спрятать своих кайнівских знаков - рогов, копыт и т.д.". Невыпадкова гаспадар смалакурні пан Майданскі, які служыць галоўнаму нячысціку Кадуку, капіруе свайго гаспадара: носіць чырвоны плашч, чорны шыракаполы капялюш і ніколі не здымае боты на высокіх абцасах (якраз гэтым і прыкрываюцца "кайніская" знакі). Невыпадкова герайні і здагадалася пра пракуды нячыстай сілы, калі заўважыла, што адна нага "сіньёра" нагадвае чортавае капыта. Менавіта гэта і выратавала ёй жыщё.) Калі згадаець апісанне чорцікаў у беларускай літаратуры і фальклоры, то менавіта ў выглядзе "немчыкаў" часцей за ўсё і з'яўляюцца яны. Антаганістычнай свету людзей у народнай паэзіі паўстае русалка. Адвергнутыя ў свеце жывых, яны, пасля дзіўнай метамарфозы са сваім целам, пачынаюць помаціць усім і, асабліва, мужчынскай палове. (Невыпадкова Русалка прызнаеца, што яна зайдросціць не чужому багаццю ці чужой волі, яна зайдросціць чужому шчасцю.)

У поўнай адпаведнасці з традыцыямі паказана месца жыхарства Хлеўніка і Кадука, шлях да палаца апошняга, "узаемадзеянні" нячысціка і грому, вера ў вялікую сілу хлеба, а таксама лёну, пшаніцы і каноплі.

Разам з тым аўтар і "мадэрнізуе" сваіх герояў. Так Хлеўнік жыве, як вядома, у хляве, але мае асобны пакойчык з ложкам і тэлевізарам. Заморскі госць Буфо спакушае свае патэнцыйныя ахвяры не прывідным бліскам золата, а справа здачай аб шыкарным заморскім жыщі па відзіку. Дзіўнымі ўяўляюцца і падарункі Кадука за верную службу: "Хочаш лікёра-гарэлачны заводзік бяры, рабі грошы. Хочаш чырвоную ртуць падару, рабі атамную бомбу". Выразна асучаснівае старадаўнюю рэчаіснасць і захапленне балотнага ўладара камп'ютэрам. Надзвычай каларытнай паўстае арыгінальная фігура аднавухага Пачварніка, які ў пары з няшчаснай Русалкай выразна зніжаюць, апрошчваюць традыцыйна высокі стыль класічных казак падобнага складу. Чаго толькі варты іх спрэчкі і праклёны:

- Ты як вучыў: давай пасадзім кулі, вырастуць аўтаматы, мы іх прададзім, пабагацеем, — крытыкавала Русалка Пачварніка.

Адзінае ягонае вуха ад злосці чырванела, як памідор.

- А ты што раіла? Давай пасадзім таблеткі, вырасце мак. Наркаманка праклятая, крычаў Пачварнік.

- Ды калі б не я, цябе гаспадар смалярні Майданскі не зрабіў бы гандляром. Каб твае дзеці трактара баяліся!

- Каб твае дзеці на тэлевізар гаўкалі, - кляў Пачварнік.

- Каб твае дзеці ў лядоўні грэліся. - Так яны маглі палову дня крычаць благім матам і клясці адно аднаго, пакуль не ўмешваўся пан Майданскі".

Маленъкі адрасат казак з захапленнем і тайнымі дрыжыкамі даведаецца пра прыгоды Багуславы і кавала Сілуяна, салдата Іванкі і дзяўчыны Ганначки. І тым большая будзе яго редасць, калі прачытае заключныя радкі першай казкі: "Пасадзілі сябры жаніха з нявестай у карэту, аздобілі яе кветкамі, рознакаляровымі стужкамі, узялі хлеб-збавіцель і паехалі ў царкву вянчацца. Пасля пасадзіў Сілуян з Багуславай яблынку, Карова ігрушу, Конь сліву, Каза вішню, Авечка абрыйкос. І вырас цудоўны сад. Ён і дагэтуль дае плады. Кал і ты, юны дружа, трапіш аднойчы ў вёску да Сілуяна, ты пабачыш гэты сад, а мажліва, сустрэнеш і герояў гэтай казкі яны жывуць там светла і радасна".

Ды інакш і не магло быць. Бо над гэтым райскім садам на зямлі, над маленъкай чыгуначнай станцыяй Гарынь, дзе выйшаў з цягніка салдат Іванка, кружыць святы Бусел, сімвал незалежнасці Радзімы, бо нездарма яго бацца ўся нечысць на чале з Кадуком. Бо адважны Бусел расправіцца з кожным ворагам, як з той пачварнай жабай, што атруціла ваду ў калодзежы. І жыць трэба пад яго белымі крыламі па законах чалавечнасці, добра, сардэчнасці. Не выпадкова свае "Казкі" аўтар папярэднічае "Павучаннямі", сабранымі ім яшчэ ў школьнія гады. Ідэйнае гучанне твораў раскрываецца і ў эпіграфе да зборніка: "Калі ты патрэбны хоць аднаму чалавеку, ты ўжо шчаслівы. Такі маральны ўрок маленъкі сябра пісьменніка ўспрымае назаўсёды калі не ў форме афарызмаў, то праз малаяўніча ўзноўленыя пошуку героямі свайго (асабістага) і агульначалавечага шчасця.

Аб плённасці арыентацыі на фольклорныя традыціі сведчыць і ўвасабленне Г.Марчуком класічнага народнага сюжэта пра нацыянальнага героя народнай смехавай культуры Несцерку. Аўтар двойчы звязаецца да згаданага матыву, першы раз непасрэдна ў казцы, другі у казачнай камедыі "Новыя прыгоды Несцеркі". Дзеянне твора, як заўсёды ў казках, адбываецца на Палессі. Незвычайны толькі час дзея. Яго пісьменнік прыгожа называў дзяцінствам нашых прадзедаў.

Цяжка сказаць, які канкрэтны фальклорны жанр стаў непасреднай крыніцай натхнення пісьменніка. Ці старажытная інтэрмедия, дзе парадзіраваліся класічныя дыспуты і псеўданавуковыя сімпозіумы, ці народная дыдактычная проза з яе маралізаторствам і павучаннямі, ці збор беларускіх народных анекдотаў. З гэтага пункту гледжання твор аказаўся надзвычай сінтэтычным: камедыйныя элементы арганічна дапаўняюцца вадэвільнымі, спевы герояў паступова пераастаюць у жартаўлівія дуэты, дзеянне падчас пачынае развівацца па законах класічнай камедыі.

Г.Марчук ужо самім загалоўкам твора паказвае, што ён не прэтэндуе выключна на "прысваенне" класічнага образа, што ён "толькі" апавядае аб новых прыгодах любімага ўсімі героя. Разам з тым ён рашуча абазначае маральнае крэда персанажа. На пытанне бацькі каханай, ці не той ён "Несцерка, у якога дзетах шэсцера, рабіць ляніцца, красці бацца, прасіць не смее?" хлопец рашуча кажа: "Не, дзядзька! Сын сялянскага роду, якому няма пераводу". Такая выразная аўтарская ўстаноўка прыводзіць да таго, што жывімі, паўнакроўнымі з усіх дзеючых асоб успрымаюцца якраз галоўны герой са сваімі сябрамі. Астатнія ж паўстаюць як асобы дэкарацыйныя, хутчэй за ўсё як персанажы не драматычнага а лялечнага тэатра. Асабліва гэта заўважна ў знешнім апісанні вобразаў. Згадаем хаця б рэмарку да другой карціны: "Пакой пана Пуп-Шкевіч"

Шмат карцін, на якіх выключна фруктовыя нацюрморты. Нават распісныя крэслы нагадваюць па форме грушы..." Шаржавыя элементы застаюцца вызначальнымі пры абмалёўцы шляхцюкоў (пінскага і ашмянскага) Патыліцы і "Абдулы". "Яно і бачна што вы а шмянскі шляхціц: адна калашына ў халяве, а другая апушчана" падсмейваецца галоўны герой разам з аўтарам. Фанабэрystасць шляхты раскрываецца ў адметных самахарактарыстыках герояў: "Мы, ашмянскія шляхціцы, люд гарачы і рызыканты вялікай маркі"; "У нас, ашмянскіх шляхціцаў, жывот не вурчыць, а грае"; "Ды ў нас, калі ўжо сіл нямашака ротам піць, пшэпрашам, праворлівія носам п'юць", у веданні латыні: "Костумостру, салігру-малігру, колам ідуць" і турэцкай мовы. Дарэчы, сцэны, дзе шляхта выступае ў ролі замежных кухароў, астролагаў і прадказальнікаў надзвычай сугучныя вядомым сцэнам з турэцкімі персанажамі са славута га твора Мальера. Менавіта таму яны і вытрыманы ў стылі тэатра жэстаў і класічнага балета.

Фарсавыя элементы з іх народным сакавітым гумарам падчас саленаватымі, фрывольным і жартамі і грубаватымі немёкамі абумовілі сцэны спаборніцтва кухараў, уяўную дзяльбу маё масці, рэцэпты адмысловых заморскіх страў. Згадае меню, праланаванае Несцеркам: "Першае почка ваўка жменя крапівы і кубак чырвонага віна з каліны; Другое тушаны фазан, змочаны ў леташнім снезе і нашпігаваны мякінай; І яшчэ аладкі па-пінску: кіля мукі, замешанай на конскім казляку з дабаўленнем мачы маладога пеўня".

Наогул, твор надзвычай карнавальны ў тым сэнсе, як яго разумеў М.Бахцін, калі апавяддаў аб спецыфіцы прозы Ф.Рабле. Бо, сапраўды, нешта больш выразнае ад свята дурняў можна ўбачыць у прыгодах недарэкаў, што хваляцца ўсюды сваім ясным розумам. Гэтаму спрыяюць і трапныя параўнанні, прыказкі і прымаўкі, праклёны, прысушки, вясёлыя гарэзлівія частушкі, жартаўлівія прыпейкі: "Часам і кляча далёка скача", "Усе паны, толькі свіней няма каму пасвіць", "Еў кабылу, барана, еў карову і цяля, з'еў дванаццаць парасят, толькі хвосцікі вісяць", "Як чуў таго салаўя, што за гарой іх кабылу душыць".

Адчуўшы перспектывунасць падобных перапрацовак, Г.Марчук перастварае для сцэны яшчэ дзве свае ранейшыя казкі "Ці кормяць ваўка ногі?" і "Чаканне сабачкі Тэафіла" (1978). Супастаўленне твораў, што належаць розным літаратурным родам, дазваляе прыгадыніць таямніцы аўтарскай творчай лабараторыі. Так, калі ў празаічнай казцы Г.Марчук праста паведамляе пра ваўчыну школу, дзе вывучаюць дзіўныя прадметы, то ў п'есе мы непасрэдна бачым, як шэры настаўнік з магнітафонам экзаменуе сваіх вучняў, як ён вострыць напільнікам зубы ваўчанятам, як маленькая бандыты ідуць на першы свой "баявы" разбой. Смешна назіраць за маленькім вартаўніком сабачкам Кузяй, які змерз на варце, але потым здолеў падмануць шэрых разбойнікаў. Ды і наогул, кожны з герояў маленьких звязроў надзвычай пазнавальны і запамінальны. Няма сумненняў, што гледачы, узрост якіх адпавядае ўзросту герояў, з задавальненнем пусцяцца ў скокі ля чароўнай ялінкі і праспяваюць хорам песню пра дружбу.

Аб сапраўднай дружбе, адданасці ідзе гаворка і ў п'есе "Чаканне сабачкі Тэафіла". У адрозненне папярэдніх сцэнізацый сваіх твораў, дзе янне ў "Чаканні..." адбываецца не на Палессі, а недзє ў каралеўстве Аднавокага Пірата. Сюжэт твора не складаны. Шчанюк Тэафіл, якога Гаспадар вырваў з лап немінучай смерці, плаціць спагадай і адда-

насцю. Ён выконвае просьбу студента і вартуе яго жоўты партфель. Хто толькі збіраецца выкрасці гэту рэліквію і памаўлівая Ліса, і морская Такса, і французская Балонка, і дзікі Кот. Але вернасць дапамагае выстаяць і дачакацца Гаспадара. І зразумела, што ўсіх, хто сачыў за перыштывімі змагання, цікавіць, што ж ляжыць у партфелі? І той, хто любіць трапнае слова, з задавальненнем прачытае кнігі, якія ляжалі ў партфелі. Бо там былі казкі, якія так любіць дзятва. І ўсе праспіваюць разам песню пра сяброўства, вернасць, прыязнь.

У цэлым варта адзначыць, што творы для дзяцей Г.Марчука маюць вялікі маральны зарад і адпаведнае мастацкае ўласабленне.

МОЙ ІЕРУСАЛІМ

(Драматургія Г.Марчука)

Чамусьці пра самую істотную грань таленту Г.Марчука мы пачынаем гаварыць у канцы нашага эсэ, хаця менавіта з яе і пачынаеца шлях палескага хлопца ў вялікую літаратуру. Маецца на ўвазе першая і, бадай што, галоўная любоў Георгія Васільевіча - драматургія. Бо ўжо з дзяцінства праявілася яго схільнасць да сцэнізацыі рэальнага жыцця. Якраз у гэты час, блытаючы яву з рэчаіннасцю, ён пісаў свае першыя спробы для школьнага гуртка, сам ставіў і афармляў па іх спектаклі і з поспехам іграў галоўныя ролі.

Ён бачыў сябе артыстам і рэжысарам...

Згадаем пачатак стагоддзя, калі пачалі стварацца першыя беларускія тэатральныя трупы. Ім выразна бракавала нацыянальная рэпертуару. І ў адказ амаль адначасова пачалі пісаць для роднага тэатра і Купала, і Каганец, і Галубок. Нешта падобнае было і з маладым Жорам, які ноччу пісаў аднаактовыя п'есы, частку з якіх ставіў у сваім самадзейным гуртку, а астатнімі закідваў маскоўскія і мінскія часопісы і тэатры. І так было да таго часу, пакуль яго не заўважыў слایны патрыярх Андрэй Макаёнак, а потым паступова прызнамі і нашы тэатры.

Наогул, трэба адзначыць, што "малая" драматычная форма альбо п'еса-аднаактоўка - гэта не проста твор абмежаваных памераў, які звычайна ў два, а то і ў тры разы карацей за класічную шматактовую п'есу. І гэта не проста стартавая пляцоўка, з якой пачынаюць усе драматургі. Гэта адметны жанр, са сваёй паэтыкай, структурай,

развіццём дзеяння. Спасцігнуць гэтыя адметнасці - вось асноўная задача для драматурга.

Для твораў "малой" формы харктэрна развіццё адной сюжэтнай лініі, прычым разгортванне дзеяння вызначаеца імклівасцю, дынамізмам. Само ж дзеянне павінна грунтавацца на асаблівым адборы і канцэнтрацыі жыццёвага матэрыялу. Усё гэта ў вялікай ступені ўласціва аднаактоўкам Г.Марчука. У іх аснове заўсёды незвычайнія, падчас нават парадаксальныя сітуацыі, якія выбіваюцца з традыцыйных жыццёвых умоваў. Так, герою твора "Поўнач. Звоніць тэлефон" Феафану Тузу ствараюць неверагодную калізію, якая пачынаецца як быццам са званка-папярэджання і завяршаецца сапраўдным званком міліцыі. Першакрасавіцкі жарт прымушае нячыстага на руку загадчыка пункту пракату добраахвотна прызнацца ў сваіх дробных і не вельмі махінацыйях.

Дзве сямейныя пары з фарса "Запрашэнне" раптам забаяліся звычайных запросін у госці і, дрыжучы, спалохана прыслухоўваюцца да кожнага шораҳу ў кватэры.

У сапраўдную крэпасць ператварылі сваю кватэру Рычард і Валерыя з фарса "У чаканні метэарыты": у іх нават замок адчыніяеца толькі тады, калі фотаапарат зафіксуе чарговага госця. Цешчу, напрыклад, за шэсць гадоў ён зняў 184 разы.

У не менш дзіўную сітуацыю трапляюць героі камедыі ў адной дзеі "Магіла Чынгісхана", якія як быццам знайшлі сляды захопніка. Тоэ ж самае можна сказаць і пра "Выкраданне Алёны", "Дыскатэку" і т.д.

Аўтар праявіў сябе даволі вопытным для пачаткоўца майстрам сюжэтапабудовы. Ён, як і належыць, умее адразу, з першых слоў, пазнаёміць чытача з абставінамі, пры якіх адбываецца дзеянне, дае дакладную харктарыстыку героям. Ён ведае, што разважанні, экспкурс у папярэдняе жыццё толькі затрымліваюць дзеянне. Творы падобнага плана не церпяць паўтарэння, дадатковых тлумачэнняў. У аднаактоўцы не паказваецца пачатак канфлікту, звычайна завязка здзяйсняеца намнога раней, яна часцей за ўсё вынесена за межы твора. Некаторыя даследчыкі называлі "малую" форму паэтычна - "трэцім актам", бо менавіта тут сабрана ўсё самае важнае і істотнае для далейшага развіцця дзеяння.

Трэба сказаць, што праца над малой формай вельмі дысцыплінует аўтара - яна з'яўляеца добрай школай драматургічнага майстэрства. І вельмі добра, што Г.Марчук прайшоў праз такую школу, бо калі жан-

равая структура патрабуе выразнасці і лаканізму ва ўсім, міжволі звернеш увагу на прымяненне адпаведных выяўленчых сродкаў. Кожны мастацкі прыём павінен быць семантычна ёмістым, вобразным.

Аднаактоўкі часцей за ўсё з'яўляюца камедыйнымі. Ці не таму практична ўсе творы Г.Марчука напісаны ў гэтым стылі?

У сваю чарту аўтар добра разумее жанравыя разнавіднасці згаданай формы. Так, п'есу "Поўнач..." ён называе жартам. Апошні, як і анекдот, вызначаецца аднаэпізадычнасцю і нечаканай іранічнай развязкай. Гэта проста звычайная сцэнка, у аснову сюжета якой пакладзена недарэчнае здарэнне. У жартах у асноўным уздымаюцца сацыяльна-бытавыя праблемы, тут няма сур'ёзных палітычных ці грамадзянскіх пытанняў. Аўтар высмейвае пэўныя алмоўныя рысы сваіх герояў (згадаем "Старасту" Л. Родзевіча "Чорта і бабу" Ф. Аляхновіча).

Зусім па-іншаму гучаць творы, якія аўтар надзяляе падзагалоўкам "фарс" ("Запрашэнне", "У чакані метэарыта"). П'есы згаданай разнавіднасці напоўнены непатробным досціпам, забаўнасцю сітуацый, становішчай, трапнасцю выслойяў і афарызмаў. Г.Марчук непрыкрыта стварае недарэчныя сітуацыі, каб высмеяць ідэалы сваіх негерояў, выставіць марнасць іх жыццёвых парыванняў, якія часцей за ўсё абмежаваны марамі пра мэблю і заморскія дываны.

У аднаактавых камедыях Г.Марчук выпрацаваў пэўныя традыцыі, якія дапамаглі яму з поспехам перайсці да "буйных мастацкіх формаў".

Адметнае месца ў беларускай драматургіі належыць п'есе Г. Марчука "Вясёлыя, бедныя, багатыя", якая па-сапраўднаму ў новых умовах працягвае класічныя традыцыі бедарускай камедыі. Дарэчы, аўтар сам вызначае жанравыя адметнасці твора, называючы яго даволі арыгінальна "камедыя-лубок". Тым самым ён не толькі ўдакладняе спецыфіку апошняй, але і ідзе ўслед за айчыннымі камедыёграфамі, якія звычайна пашыралі загалоўкі сваіх твораў, падкрэсліваючы іх жанрава-стылёвую спецыфіку. Так, сваю славутую камедыю "Пінская шляхта" зачынальнік новай нацыянальнай драматургіі лічыў "фарсам-вадэвілем", а "Залёты" "смяхотнай штукай у 3-ох дзеяx". Я.Купала сваіх "Прымакоў" называў "сцэнічным жартам". Вадэвілем па зместу і па форме была камедыя Каруся Каганца "Модны шляхцюк". Таму няма сумнення, што і само згаданае жанравае

ўдакладненне "камедыя-лубок", як і падзагаловак "Дэфіцытны жаніх", не выпадковыя. Наадварот, гэта адметны ключык, з усмешкай прапанаваны аўтарам, для спасціжэння сутнасці твора. Г.Марчук адкрыта падкрэслівае, што ён працягвае беларускую і, наогул, славянскую традыцыю высмейвання сродкамі тэатра класічнага образа жаніха-няўдаліцы, які з-за свайго надзвычай паважанага ўзросту, ці то з-за вельмі "вялікага" разуму і не меншай фанабэрystасці церпіць паразу ў сваіх заляцаннях і трапляе ў надзвычай пікантыя і камічныя становішчы, што дазваляе чытачу і гледачу нязлосна, а падчас іранічна ці гратэсчная пасмяяцца з яго.

Дзеля таго, каб здабыць пекную кветачку - успомнім славутага Куторгу - яны могуць пайсці на ўсё. Згаданы стары кавалер з "Пінскай шляхты", хвалячыся сваім вялікім разумам і спрытам, згодны ўчыніць падман і "лжэсвідзецельство". Не менш вялікім разумовыім здольнасцямі, шляхецкай "вытанчанасцю" і "дасцілнасцю" спрабуюць стакусіць вясковых прыгажунь пан Адольф Быкоўскі і шляхцюк Пранцішак Карчэўшчык. Як некалі славутыя нямецкія шыльдбюргеры, ратуючыся ад вялікага разуму, наслі свято мыхамі ці ваявалі з катамі, так і згаданыя персанажы лічаць сябе хітрэйшымі і мудрэйшымі за ўсіх. Адсюль у іх і такія запатрабаванні, да жыцця: "У мяне і жонка будзе лепшая чым у іншых", - упэўнена сцвярджает Адольф Быкоўскі, хвалячыся сваім конікам, брычкай і галошамі, якія ён заліквацка скідае ў святліцы. Тым больш што выбіраюць яны будучых жонак з сем'яў "простых" зусім не інтэлігентных у параўнанні з імі. Іменна таму ўсе яны спадзяюцца, ды што там спадзяюцца - проста ўпэўнены ў лёгкай перамозе. А ў якасці трафея не абы які пасаг, што для "багаценькіх" кавалераў з ветрыкам у кішэні мара ох-ох якая актуальная.

"Дэфіцытны жаніх" Г.Марчука канешне з гэтай слáунай плеяды камедыйных жаніхоў. Іх вытокі можна ўбачыць у герояў Гогаля, Бамаршэ, Старыцкага. Таму, вядома, нельга гаварыць аб нейкіх запазычваннях нашага сучасніка (хаця з гісторыі драматургii добра вядома, што ў вобразе Быкоўскага шмат рысаў харектару Карчэўшчыка.) Хутчэй за ўсё згаданыя аўтары арыентаваліся на прынцыпы нацыянальнай смехавай культуры з яе ўстойлівымі маральными прынцыпамі і традыцыямі. Аб гэтым сведчыць аўтарскі згаданы падзагаловак "лубок".

У герояў п'ес падобнага кшталту імёны і прозвішчы заўсёды "говорящіе". У В. Дуніна-Марцінкевіча гэта Халімов Куторга (імя

нейкае несур'ёзнае і прозвішча прыгорбленае невыпадкова, згадаем. "кутырга" - крываы чалавек), у Купалы - Адольф Быкоўскі (быдлёнца, як харектарызуюць яго героі), Роберт Тушканчыкаў у Г. Марчука (выразная неадпаведнасць "асучасненага" імені і даволі экзатычнага прозвішча, якое, у сілу прыхаванай мажлівасці гульні са словам і асацыятыўнасці, можа па-рознаму падавацца як аўтарам, так і персанажамі (згадаем у Купалы - Быкоўскі, Бычкоўскі, Бычок і г.д.; у Г. Марчука - Тушканчыкаў, Суслікаў: "Няма авечак і баранчыкаў - Усё паеў Роберт Тушканчыкаў"). Самі імёны герояў даволі дзіўныя для астатніх персанажаў, што адразу падкрэслівае іх іншароднасць. чужынскасць.

Герой камедыі "Вясёлыя, бедныя, багатыя" - гэта ўжо сапраўдны кавалер (яму недзе каля 30), які пасля доўгіх гадоў пошукаў лёгкага хлеба вырашае, у рэшце рэшт, з выгадай "прадаць" сябе, г.зн. ажаніцца. Дзеля гэтага шукае ён адпаведную ахвяру зразумела з багаценькіх і просценкіх, бо інакш адразу раскрываеца яго "багатая" і "рамантычная", "творчая" натура. У столыным горадзе Мінску ён знаёміцца са звычайнай правінцыялкай Альдонай, якой хутка ўскружыў галаву сваімі незвычайнімі памкненнямі, захапленнямі, сувязямі. Нутром адчуваючы, што бацькі ўжо не вельмі маладой дзяўчыны пойдуць на ўсё дзеля адзінай дачушки, ён з велізарным імпетам і напалеонаўскімі намерамі едзе стрыгчы купоны з даверлівых палешукоў. Дэфіцитны жаніх ведае, што сустракаюць па адзенні, і таму ён стварае адпаведны імідж.

Перш за ўсё ён падкрэслівае адметнасць сваёй інтэлектуальнай гаворкі. Як некалі А.Быкоўскі співаў "плываёнцы голэмбі, лётаюць лабендзі", а Карчэўшчык прасіў гаварыць усіх па-панску, а не "па-простэму", Роберт Тушканчыкаў мае свой адметны лексічны запас: "Тожэ красіва", "понял", "о'кэй!", "алаберды", "лабас рытас", "геряй-панярэй тавя мялю". Ён можа выдаць цікавы афарызм: "калі гуркі даюць грошы - яны хлеб"; парайнанне: "у вас не гарод, а тэрыторыя псіханеўралагічнага дыспансера" і г.д. Дэфіцитны жаніх крыйху разумнейшы за сваіх папярэднікаў - ўсё ж такі канец XX ст., але ўсё роўна ў большасці выпадкаў застаецца боўдзілам з боўдзілаў. Калі блакітнай марай Быкоўскага была добрая жонка на самай лепшай гаспадарцы, а для Карчэўшчыка - сувязі з разумнымі, адукаванымі людзьмі, то для сучаснага лавеласа трэба не толькі "Жыгулі" і кааператыв, але і тыгра ў кватэры. Надзвычай цікавая заходка

аўтара, якую так добра ацэніць глядач. Калі ў моднага шляхцюка не было сарочкі, якую замяняла апранутая на голае цела манішка, то ў будучага тыгравода Тушканчыкава і гэтага няма.

Разам з тым вобраз Роберта паўнакроўны, яскравы, з надзвычай багатай фактурай для выкананіць ролі. Даўно заўважана, што ўсе адмоўныя персанажы выпісаны найбольш яркімі фарбамі. Дэфіцытны жаніх умее гаварыць з дзяўчатамі, "падпусціць лёстачкі" (слоўы Куторгі), са сваімі равеснікамі, з будучымі родзічамі, з прадстаўнікамі старэйшага пакалення. Самае галоўнае ён неадназначны, а сваёй жывасцю, энергічнасцю, памкненніямі да адзінай мары нават, як гэта ні дзіўна, выклікае сімпаты.

Фінал твора чыста вадэвільны. Як і ўсіх жаніхоў-няўдаліц, яго выганяюць з хаты. Але для Г. Марчука развязанчанне героя далёка не самая галоўная задача. Ён страсна падкрэслівае, што з'яўленне Гушканчыкаўых-Сулікаўых зусім не выпадковае, яны могуць расці толькі пры пэўных умовах. Вось чаму драматург так бязлітасна-шчыра выкryвае пэўныя заганы ў свядомасці грамадства. Хаця на дварэ канец XX ст., старэйшае пакаленне ў камедыі Г.Марчука надзвычай падобна на герояў "Пінскай шляхты" В.І.Дуніна-Марцінкевіча (дарэчы, мы згадвалі, што апошняя якраз і пісалася ў ваколіцах вёск Альпень, што знаходзіцца поруч з Давыд-Гарадком). А можа гэта тая ж шляхта, толькі ў крыху іншых часавых умовах, бо яны так лёгка вераць любому прайдзісвету. Як шляхта з пачцівым выглядам услухоўвае ѡца ў адкрыта зневажальную лухту Кручкова, так і бацькі маладых герояў камедыі "Вясёлыя, бедныя, багатыя" з адкрытым ротам слушаюць перспектывныя планы Тушканчыкава і ў думках, як той цыган, узбіраюцца па драбіне на неба. Не толькі смех выклікае пагоня пачцівых бацькоў за золатам, крыштальнымі вазамі, або іх з'яўленне ў паласатых піжамах ці прагляд эратычных фільмаў. Невыпадкова ў канцы трэцяй карціны чуецца грук сякеры, якой Тарас сячэ старыя грушы. (Згадаем, што распад сям'і і ўсяго патрыярхальнага ўкладу ў фінале "Вішнёўага сада" якраз ідзе пад стук сякеры.) На нашых вачах нараджае ѡца сітуацыя, адваротная "Пінскай шляхце" на Палессі з'яўляе ѡца чарговая версія сем'і Мантэкі і Капулеці. І іх з яўленню дапамагае як сам ЯГА (згадаем Тушканчыкава з яго майстэрскімі спробамі пасварыць суседзяў-сяброў), так і тое адмоўнае, што скавана ў самім чалавеку. Якраз апошняе вельмі лёгкае падпарацаванне ўсялякай брыдзе і заразе і турбуе драматурга. Уважлівы глядач у

барацьбе паміж прыватным і агульным, магчыма, убачыць нейкія паралелі з традыцыямі А.Макаёнка, у прыватнасці, з яго славутай "Ляўоніхай на арбіце". Некаторыя героі Марчука (той жа mechanізатар Іван) у сваёй барацьбе за агульнанародныя ідэалы і сапраўды блізкія па пафасу героям Макаёнка. Аднак, на наш погляд, уплыў народнага камедыёграфа апасродкованы, ён, можа, заўважны ў большай смеласці аўтара ў адносінах да пікантных сітуацый. Так, тлумачэнне невядомага слова "Пур-куа-па?" сугучным "Яшчэ тая курва!" нагадвае тлумачэнне выразу "анахранізм". І, як нам здаецца, ніхто, акрамя Макаёнка і Марчука, не ўклаў бы ў вусны бацькі параду дачцэ: "Колі, як заўжды будэ мычаць, не цяліцца... дык, вжэ эх, сама сядзь на калені".

З цяперашняга разуму можна сказаць, што Г.Марчук не вельмі правільна расставіў акцэнты ў рэалізацыі гэтай надзвычай актуальнай для палешукоў праблемы ўзаемадзеяння прыватнага і агульнага. Але не ў гэтым справа. Бог з імі, акцэнтамі. Невядома як далей скажацца, бо драматурга хвалюе зусім іншае - як гэта здараецца, што здраджаюць сабе, родным традыцыям, бацькаўшчыне. Словамі Луکі, свайго ўлюбёнаага персанажа, надзвычай каларытнай фігуры, ён сцвярджае: "Чалавек стаіць наміж Богам і сатаной. Не ўзвышайся да Бога, бойся сатаны, май мужнасць жыць сваім разумам". Ды і сам Лука як бы стаіць паміж спрадвечнымі традыцыямі і гэтымі тушканчыкамі, сутнасць якіх ён бачыць адразу. Яго турбуе лёс унучкі, якая за апошнія гады ні разу не заспявала народнай песні. І менавіта загаворнай вадзічкай, настоенай на травах зямлі, лечыць яе. Вобраз Лука – сапраўдная ўдача аўтара. Вельмі лёгка было пайсці па шляху рэзанёргства, калі б стары, у адпаведнасці з беларускай традыцыяй, толькі выказваў бы агульначазавечыя ісціны. Тады атрымалася б сапраўдная ілюстрацыя. Г.Марчук надзяляе свайго героя магутным запасам гумару, саркастычнай іроніі, што надае яму адметныя індывидуальныя рысы, з дапамогай якіх і дасягае ён пастаўленай мэты. Камедыя вылучаеца дынамічнасцю, падзеянасцю; імклівія, дакладныя дыялогі напоўнены іскрыстымі, часцей за ўсё жартайлівымі рэмаркамі, якія, аднак, паступова прыводзяць да сур'ёзнага раздуму. Нельга не працытаваць шэраг трапных выразаў: "Матацыкл спуджканы. Пакуль з ім вёску не прабяжыш побач, не заводіцца", "Кот унъ, пацягваецца, просіць, каб і яго памусажыравалі".

У цэлым з п'есы можа атрымацца іскрамётны спектакль у народным духу, што і засведчылі адпаведныя пастаноўкі ў розных гарадах рэспублікі на працыгу апошніх дваццаці пяці гадоў.

Яскравым сведчаннем плённага працыту класічных нацыянальных камедыйных традыцый з'яўляецца і народная зычная камедыя "Калі заспывае певень", якая ў значнай ступені сімвалізуе вызначальны этап у творчай эвалюцыі Г.Марчука і шляху засваення складанай прастаты духу і сутнасці народнай смехавай культуры. Поспех згаданага твора не выпадковы, бо перад намі паўстае сапраўдная феерыя народнай весялосці, апантанасці, святочнасці. Як быццам раскрылася таленавітай рукой аўтара выштукуваная, аздобленая вякамі скарбонка народнага гумару, жарту, дасціпнага слоўца, і з яе, як той класічны чорт, вылятае неўтайнавальная энергія, што зніштажае на сваім шляху ўсё змрочнае, цёмнае, аджылае і наглядна дэмантруе люду паспалітаму, як можа беларус павесяліцца, які з годнасцю пачувае сябе чалавекам на гэтым велічным свяще жыцця.

Ужо ў самай пачатковай аўтарскай арыентацыі вразна прасочваецца знітаванасць з нацыянальнымі вытокамі айчыннай драматургіі, адкуль і пайшла гісторыя нашага тэатра батлейкай, скамарохамі, інтэрмедыямі, народным тэатрам. Як і ў папярэднім творы, у сюжэце камедыі "Калі заспывае певень" можна, пры вялікім жаданні, знайсці рэмінісценцыі з драматургічнай спадчыны таго ж В. І. Дуніна-Марцінкевіча: і спрэчка бацькоў закаханых, і з'яўленне старога памаўзлівага жаніха-шляхцюка, які кляне ѹцца, што ад яго ў Парыжы ўсе дзеўкі як глянуць, то палаюць (згадаем франкамана Карала Лягтамскага), і сцэны пераапранання і блытаніны, звязаныя з ім, і фрагменты суда, і пошліна ("Заплаціце пошліну 5, прагонных 5 і канцылярыю 5 на карысць тэрміновага прысутствія"), і вырак ("Маўчаць. Суд на месцы ўстанові - сабачка гаўкаў. Вердыкт ёсьць") так і хochaцца працыгнучы: "Па указу всеміласцівейшай...", "а прочая шляхта"), і хабар ("Грабі дахаты ўсё, дадуць. Мне дачок замуж выдаць трэба"). И некаторыя жарты і анекдоты мы, здаецца, ужо чулі і пра тое, што я не тутэйшы, таму не скажу што на небе, сонца ці месяц, і продаж кабылы, і пра дубіну, з якой ідзе ў суд ісцец, бо сказалі, трэба будзе бараніцца. I, можа, пэўныя сюжэтныя калізіі сустракалі крыху раней. И зусім не ававязкова ў нацыянальнай традыцыі. Можна падсвядома ўбачыць цэлы шэраг папярэднікаў, пачынаючы з італьянской камедыі "Дэль-Артэ", але асабліва яскрава ўбачацца братняі славян-

скія прынцыпты смеху, так шчодра рассыпаныя, напрыклад, ва ўкраінскім вадэвілі, ды і ў першых творах украінскай драматургіі, пачынаючы са славутай "Наталкі-Палтаўкі" і "Маскаля чарапініка". Падобнае шырокое кола асацыяцый, як гэта ні здасца дзіўным на першы погляд, якраз і падкрэслівае выключную арыгінальнасць, нацыянальную адметнасць камедыі Г.Марчука, гэтага спецыфічнага тэатральнага дзеяства.

Сапраўды, перад намі выключна народная, іскрамётная аперэтка з яе традыцыйнымі непаразуменнямі, пераапрананнямі, блытанінай, цікавымі каларытнымі персанажамі, падвохамі адмоўных герояў, кемлівасцю і знаходлівасцю становучых, і ўрэшце "венец всему конец". Калі ж глядзець з пункту гледжання тэорыі драматургіі, то перад намі хутчэй за ўсё не "Паўлінка", а ўвасобленыя ў музыцы і спевах "Прымакі", або, найперш, жартавая камедыя, калі такія, зразумела жанравыя вызначэнні дапушчальныя.

Але якая справа чытачу і, асабліва, гледачу да сухіх тэрэтызаванняў. Ён з першых дыялогаў бацькоў закаханых трапляе ў стыхію смеху і жартаў, выбрацца з лавіны якіх практична немажліва. Бо ўсё тут так пазнавальна і зразумела, бо нешта падобнае адбывалася, адбываецца і будзе здзяйсняцца ў нашых хатах. Ці не таму аўтар так і не прывязвае дзеянне да пэўнай гістарычнай эпохі? Дзеянне можа адбыцца ў любы час, бо героі хутчэй за ўсё абагульненныя тыпы, прадстаўнікі пэўнага сацыяльнага асяроддзя. Так, згаданыя ўжо вышэй бацькі галоўных герояў - фігуры традыцыйныя, яны працалюбівыя, не вельмі хітрыя, любяць чарку і толькі пасля апошняй могуць узніць голас і руку на сваіх жонак, якіх у іншых сітуацыях вельмі баяцца. Характары гэтых персанажаў, як практична і ўсіх астатніх, раскрываюцца ў дасканала збудаваных дыялогах. Па сутнасці, кожны герой камедыі, уваходзячы, ці, што будзе больш дакладна, улятаючы ў віхуру сцэнічных падзеяў, ускокваючы ў гэты непаўторны карагод весялосці, дае характарыстыку іншым героям і ў значнай ступені сама раскрываецца. У якасці прыкладу згадаем характарыстыку дзеда Паўліка:

- Мой дзед, які набожны і смелы быў, свайго дабіваўся.
Падкапаецца, бывала, акно выдзера, а ў царкву залізе і памоліцца.

- Дык гэта ён свечкі ды і коны краў?

- Ты што? Ён у Бога пазычаў. Прыносіў і ў хаце маліўся - такі набожны.

Або вось як Сцяпан характарызуе сваю жонку:

„Грошай ні капейкі, а гонару і фанабэрый на мільён. Ох і выбраў ты сабе жонку: і глухаватая, і непрыгожая, і скарга касавокая. Навошта ты такую адхапіў?

- Каб не было шкада, калі памрэ"

Надзвычай каларытным уяўлецца вобраз манаха з яго амаль паталагічнай сквапнасцю да грошаў і курачки (на Столініцчыне спявале ўся: а ем կурку тлусту, бо ест попом). Так неабходную жышцёвасць персанажу надае яго адметная баязлівасць, страх трапіць у зубы да ваўкоў, якія "распладзіліся, як вошы ў сабакі". Глядач з радасцю пасміеца з харктыстык палескіх шэрых бандытаў: "Але нашы ваўкі рахманыя. У хаце каб не дай Бог каго прыдышылі ў ложку, крый Божа, толькі да парога і падыходзяць. Не кусаюцца, калі іх не чапаеш". Не выпадкова, што праз некаторы час ад манаха пазбаўляюцца даволі лёгка - Паўлік паказвае яму чэрап, які, як быццам, застаўся ад суддзі.

Карчмар - гэта тыповы жыд з беларускай батлейкі і інтэрмедыі (поруч з селянінам, чортам, суддзёй і г.д.). Ён, як заўсёды, імкненца ўсіх ашкуаць, хваліцца сваім гнуткім розумам. Сквапны, хітры, ён падчас трапляе ў недарэчныя сітуацыі, што дазваляе іншым персанажам і, зразумела, гледачам, нязносна пакіць з яго. Праўда, у вусны яго ўкладзена і даволі рэзкая ацэнка ўласнай дзеянасці:

"Ты ж ведаеш, што б я ні рабіў, куды б ні хадзіў, з кім ні гаварыў, каму б кварту піва ці гарэлкі не насіў, я ўвесь час думаю і дбаю толькі пра сябе, толькі пра сябе... Мне што трэба - каб яны ўсе забыліся пра любоў адзін да аднаго, да свайго роднага кута, а помнілі і любілі толькі яе - гарэлачку. Розум у іх будзе, як у цяляці, і імі лёгка будзе кіраваці".

У творы арганічна спалучаючыя жартаўлівыя парадунні, антытэзы. (Так, на заўвагу, што свінарнік стаіць блізка ля хаты, адказваюць: "А гэта свінням не шкодзіць"). Цікавыя праклённы ("...цьфу, каб табе язык адсох, каб табе лекар зімой вінаград прыпісаў, каб ты заўсёды знаходзіла ў кішэні свайго мужа жаночую панчоху, толькі не сваю, а чужую"); замовы ("Выганяю з раба божага бандыта-манаха д'яблай, самазлэйшых духаў з воласа, з сэрца, з воч, з зубоў, з рота, з носа, са скроняў... з мазгоў, з шыі, з хрыбетнай касці, з рабёў, з рук, з ног, з нутры, з утробы... І з таго, на чым сядзіць. З дыхання, з узгляду і ссылаю, д'яблы, на мхі, на балоты, на гнілія калоды, на паганыя воды. Заклінаю, адступіцесь, злыя духі, туды, дзе Содом і Гамора страблены, Амінь"); харктыстыкі ("Пакуль ты на зямлі, Бог не прыйдзе"), жартаўлівыя прызнанні ў каханні ("Люблю, як салавей лета, як со-

нейка неба, як карчмар грошы, як манах Бога, як жаба балота"); іранічныя заўвагі ("Гусей красці пагана бо яны крычаць"; "Сабака гаўкае цэлую ноч - не бяда, ён удзень выспаўся"; "Чаму ж нам не пець, калі ў хаце парадку... няма"; "На Палессі і нячысцікі маленъкія").

І не выпадкова сімвалам твора становіща не святая птушка бусел, а певень, бо ён вястун шчасця, ён праганяе нячыстую сілу і аббуджае людзей да стваральнай працы:

Зоркі весела на шлях
з неба пазіраюць.
Хто суддзя, а хто манах,
ведаць не жадаюць.

Ім відно, як у садах
сонейка страчаюць.
І званчэй за райскіх птак
пейнікі спяваюць.

Яскравым сцверджаннем пастаянных пошукаў Г.Марчука як у тэматычна-змястоўным плане, так і ў формаўтаральным аспекте з'яўляецца "драматическое повествование" "Дарога ва Іерусалім".

Зварот у папярэdnіх творах пісьменніка да вобраза Вышэйшай сілы, што змагла б вярнуць у гэты сусвет справядлівасць, добразычлівасць, веру ў ідэалы, у значнай ступені абузовіў месца дзеяння арыгінальнай п'есы, якая хутчэй разлічана для чытання, а не для пастаноўкі на сцэне, як гэта было ўласціва драматычным паэмам Янкі Купалы. З апошнімі творамі Г.Марчука лучыць глыбокая філасофічнасць, сапраўдная глыбіня даследавання анталагічных проблем быцця

Бадай упершыню ў беларускай літаратуре дзеянне п'есы разгортаеца ў вечным горадзе ля славутай Сцяны Плачу. Абранне ў якасці галоўнага героя старога рабіна дапамагае аўтару ўзняць праблемы глабальныя, агульначалавечыя. Стары святар (дарэчы, у яго няма імя, што яшчэ раз падкрэслівае яго прызначэнне сцэнічнае і жыццёвае) усведамляе сябе жывой памяццю народа. Ён згадвае вавілонскі палон ("Мне ничего никто сделать не сможет. К исходам я привык. Я пережил вавилонян и ассирийцев, римлян, арабов, персов, крестоносцев, турок... Переживу и англичан"), уся гісторыя вечнага горада (дачка рабіна Сара сцвярджае: "Для них Иерусалим был городом на карте, для нас был вечный город, воздвигнутый в наших сердцах") паўстае перад ім як частка ягонага вялікага і велічнага

жыцця, менавіта таму ён можа адвольна перамяшчацца ў часе і прасторы. Невыпадкова, што рабін у нечым падобны Вечнаму Жыду перш за ўсё іменна сваёй вечнасцю. Складваецца ўражанне, што марчукоўскі герой несмяротны, бо ён практычна адзін і той жа ў лютым 1946 года і раніцай 1995 года. Ужо састарэла (ці як далікатна сказаў аўтар "Ей тоже много лет") Сара, а рабін застаецца нязменным. Ён нечым падобны да божага вока, якім успрымаецца сусвет і ўсё, што ў ім аібываецца, бо становіцца сапраўдным рэзанёрам, суддзёй усіх падзеяў, што здараваюцца з героямі драматычнага апавядання.

Стары святар - не прыхільнік жорсткага тэрору. Ён даволі неадназначна ўспрымае законы продкаў і па-філософску разважае пра дылему: ці ваяваць са зброяй у руках за свабоду і незалежнасць, ці чакаць, калі нехта прынясе іх як дарунак. Вось як ён звязтаецца да мастака Аарона, які стаў тэрарыстам: "Ты из рода первосвященника Аарона. Удел твой не винтовка, а Аггада Аггада и Талмуд. Лечить людей, их души, укреплять их веру ты должен не пролитой кровью - словом. Ты помнишь основателя Давида? и что Господь тогда ему сказал? "Давид, желание твое поставить Храм на Христовой горе я одобряю, но положи на место первый камень. Пусть Храм построит сын твой Соломон".

Вызначальным пастулатам усяго твора з'яўляецца праблема граху і, адпаведна, пакарання. І разам з тым аўтар выразна падкрэслівае неадназначнасць гэтых паняццяў. Ці варта кляйміць агіднымі словамі Флавія? Можа пад гэтай маскай Бог хавае жыццёвае прызначэнне гісторыка бо калі б не было яго, хто б паведаміў свету пра "Іудзейскую вайну".

Рабін, чытаючы старонкі Торы, падагульняе іх афарыстычным вызначэннем: "И весь народ, что видел громы, и пламя, и звук трубный, и гору дымящуюся, и увидел то весь народ, и отступил, и стал вдали, и Моисей сказал народу: не бойтесь: Бог пришел, чтобы испытать вас и чтобы страх его перед вашим был лицом, затем, чтоб не грешили более".

Але як застацца жывымі ў час, калі ўсё навокал так прагнє помсты, смерці, крыві? Як застацца бязгрэшным у гэтай выключнай сітуацыі? Так, манахіні праваслаўнага кляштара ідуць сваім шляхам да вечнага выратавання. Яны хочуць застацца над схваткай, лічаць, што хай астатнія "ищут за воротами и выясняют истоки своей веры и права на храмы и столицу".

Маці Еўдакія, нягледзячы на кроў і смерць вакол, марыць "быть нареченной сына Божьего Иисуса Христа и пребывать в молитвах в своем небесном Іерусаліме, где нет ни эллина ни иудея..." Ёй пагражае смерць - ужо аднойчы арабы і яўрэі, аб'яднаўшыся ў нянявісці да веры праваслаўнай, спаплі манастыр. І на гэты раз чатыры чарнічкі не ўпэўнены, што кляштар ацале. Але яны не могуць прадаць святую зямлю Палесціны. Сваім маральным запаветам яны лічаць малітвы за душы бязвінна загінуўшых. П'еса надзвычай асацыятыўная. Рэальная, здавалася, падзеі выкладаюць ланцуг самых розных згадак і параўнанняў. І дарэмна англійскі афіцэр з такім тыповым імем Джон спрабуе адмовіць гэта, як і спляжыць велічны ўплыў Іерусаліма: "Внушенye, одно внушенье. Вечны ковчег и Храмова гора, тени Давида, Соломона... Навуходоносора... Омары... Всех этих Антиохов, фараонов египетских, а также Иродов и Сулеменов... Надо иметь богатое воображение, чтоб в этом лабиринте разобраться... Его искусственно-охотно все три религии над миром вздымают... Но близкое знакомство с его жизнью развенчивает миф, приносит разочарование".

Джон зусім не Рональд, які стаў паэтам у гэтым горадзе. У яго рукі, як некалі ў Давіда, у крыві. Тому толькі паэт можа зразумець велічны ўрок гісторыі і аддаць ключ ад Іерусаліма, якому няма цаны...

У агні братазабойчай вайны гінуць Аарон (прычым воляй аўтара ён гіне ў дзень дзеялага месяца ава, у самы чорны для ўсіх яўрэяў дзень, калі былі спалены Навухаданосарам, Веспасіянам і Цітам два Храмы), вечарам таго ж дня эагінуў паэт Фарух. Перад намі працяг амаль двухтысячнай вайны, крывавай і страшэннай. Згіне праз дваццаць гадоў ад бомбы тэрарыста і маці Алена. Пра гэтыя трагедыі рабін не ведае, толькі ў сімвалічным танцы ён бачыць іх постасці.

Але ўзыходзіць сонца... Іерусалім сустракае новы дзень. Хай ён будзе поўным любові і шчасця. На такой ноце завяршаецца дзеянне пад пералівы званоў, яўрэйская малітвы над скляпеннямі старажытнага горада. Аўтар пакідае свайго чытача ў раздуме, падштурхоўвае яго да далейшага аналізу і сінтэзу.

Відаць, ужо надышоў час гаварыць пра Марчука-камедыёграфа, як адметную з'яву нашай драматургіі. Бо ён, плённа працягваючы нацыянальныя і агульнаславянскія традыцыі (у першую чаргу славутага ўкраінскага вадэвіля М.Старыцкага) і Карпенкі-Карага), здолеў знайсці сваю адметную пуцяўніцу. І, відаць, існуе ў свеце эстэтычная

вартасць, якую з поўным правам можна назваць "камедыя Марчука". Аб правамоцнасці падобных заявак сведчыць і мастацкая эвалюцыя цікавага драматурга. Так, ужо ў сваёй першай п'есе "Люцікі-кветачкі" ён з іскрамётным гумарам і тонкай іроніяй паказаў, як каханне дзяцей лечыць не вельмі добрыя памкненні бацькоў, што ёсць на свеце рэчы, больш важныя і істотныя за грошы, вазы, дываны, што ёсць у чалавека душа.

Канфлікт паміж бацькамі і дзецьмі - адзін з улюблёных у камедыях Г.Марчука. І далёка не заўсёды ён на баку падрастаючага пакалення. Так, у камедыі-лубку "Альдона, Анэта, Анфіса" якраз бацькі даюць высокі ўрок маральнасці сваім дзесям, прымушаючы іх задумацца над кругабегамі жыцця.

Як мы ведаєм, з усіх жанравых разнавіднасцей драматургіі ў нас найбольш развіта камедыя. Уласна драма, не гаворачы аб "чыстай" трагедыі, не набыла такога гучання. Г.Марчук падсвядома адчувае, што яму ўжо зацесна ў рамках толькі гумарыстычнага жанру. Вось чаму ў яго з'яўляецца трагікамедыя "Цвярозы дзень Сцяпана Крываручкі", дзе класічная весялосць і з'едлівы гумар спалучаюцца з трагедыямі жыцця. Ёсць выразныя спробы засвоіць складаны матэрыйял "чыстай трагедыі" ("Пеўчыя 41 года").

Усё гэта сведчыць аб пошуках арыгінальнага драматурга, яго спробах знайсці сябе ў гэтым самым складаным родзе мастацкай творчасці.

Біяграфічна даведка

Георгій Васільевіч Марчук нарадзіўся 1 студзеня 1947 года ў г. Давыд-Гарадок Столінскага раёна Брэсцкай вобласці ў сям'і служачых.

Член Саюза пісьменнікаў з 1983 года.

Г.Марчук дэбютаваў у літаратурны аднаактавай п'есай "данне "Алены" ў 1971 годзе. За трыццаць гадоў актыўнай творчай дзейнасці напісаў сём раманаў, калі сарака п'ес, кнігі казак для дзяцей, сцэнарыі дакументальных і мастадкіх фільмаў.

Г.Марчук як пісьменнік з арыгінальным і самабытным талентам даволі стала прапісаўся ў нашай літаратуры Яго раманы "Крык на хутары" (1983), "Прызнанне ў забойстве" (1985), "Кветкі парвінцы" (1986), "Вочы і сон" (1990), "Сава Дым і яго палюбоўніцы" (1990), шэраг аповесцяў, апавяданняў, навел склаплі ўжо цэлую старонку ў гісторыі развіцця нацыянальнай прозы. У асобе пісьменніка беларуская проза займела выдатнага палескага песняра і бытапісца. Бязмежна ўлюблёны ў сваю "малую" рэгіён, у родны Давыд-Гарадок, Г.Марчук малюе ў сваіх празаічных творах яркія, запамінальныя і праудзівыя карціны працы, побыту, душэўнага стану землякоў-палешукоў. Празаічныя здабыткі пісьменніка высока адэнены чытачамі і крытыкай, набылі вядомасць у свеце. Адна з яго кніг, зборнік навел "Хаос", прызнана лепшай кнігай Рэспублікі Беларусь за 1997 год.

Пісьменнік плённа парцуе ў галіне драматургіі. Яго п'есы ставяцца на сцэнах народных і прафесійных тэатраў нашай краіны. Найбольш вядомыя камедыі пісьменніка "Люцікі-кветачкі" (1974), "Калі заспывае певень" (1982), "Вясёлыя, бедныя, багатыя" (1983), "Варвара і яе блудны муж" (1996), "Муж, жонка і целаахоўнік" (2000). Глыбокі псіхалагізм, арыгінальны сюжэт, філасофічнасць нязменна прысутнічаюць у яго вядомых драмах "Кракаўскі студэнт" (1980), "Пеўчыя 41 года" (1986), "Дарога ў Іерусалім" (1997), "Каханне маё нешчаслівае" (1999).

Вельмі адметная, арыгінальная і надзвычай цікавая ў творчасці Г.Марчука афарызмы, над якімі паспяхова працуе апошнія гады.

Раманы, п'есы, навэлы, казкі, афарызмы пісьменніка перакладзены на рускую, англійскую, польскую, украінскую, фінскую, казахскую, балгарскую, македонскую, румынскую, літоўскую мовы.

Г.Марчук - лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь (1996) за экранізацыю рамана "Кветкі правінцыі".

У апошні час убачылі свет зборнік любоўных навэлаў "Урсула" (2002), кніга афарызмаў "Голос і слова" (2002), "Трагедии" ("Менелай. Елена и Парис", "Орест и Кассандра", 2003).

- © OCR: Камунікат.org, 2011 год
© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год
© PDF: Камунікат.org, 2011 год